

Harrastamisesta hyvinvointia – vaikuttavuusperusteinen malli koulupäivän yhteydessä järjestettävään harrastustoimintaan Vesilahdessa

Olli Alamäki ja Juho Tukka

Master-opinnäytetyö
Liikuntajohtamisen ja valmennuksen
koulutus
2021

Tekijä(t) Olli Alamäki, Juho Tukia	
Koulutusohjelma Liikuntajohtamisen ja valmennuksen koulutusohjelma (YAMK)	
Raportin/Opinnäytetyön nimi Harrastamisesta hyvinvointia – vaikuttavuusperusteinen malli koulupäivän yhteydessä järjestettävään harrastustoimintaan Vesilahdessa	Sivu- ja liitesivumäärä 105+1
<p>Tämän kehittämistyön tavoitteena oli luoda Vesilahden kunnalle oma vaikuttavuusperusteisesti suunniteltu malli koulupäivän yhteyteen sijoittuvan lasten ja nuorten hyvinvointia lisäävän harrastustoiminnan toteuttamisesta. Tavoitteena oli, että kehitettävä malli sisältää harrastustoiminnan järjestämisen tavoitteet, organisoimisen toimintatavat, laatuksiteerit sekä harrastustoiminnan laatua ja vaikutuksia todentavan mittariston sekä jatkosuunnitelman tulevaisuutta varten.</p> <p>Kehittämistyö toteutettiin toiminnallisena kehittämistyönä. Mallia luotaessa sovellettiin yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mallia, jossa toiminnan vaikuttavuutta mallinnetaan niimeämällä toiminnalle tarpeet, visio, tavoitteet, resurssit, toimenpiteet sekä mittarit ja mittaamisen tavat tavoiteltujen tulosten ja vaikuttavuuden todentamiseksi. Kehittämistyö alkoi projektin suunnittelulla toukokuussa 2020 ja päättyi pilotoiminnan ja mittaamisen viimeisiin toimintoihin maaliskuussa 2021. Projektin jakautui kokonaisuudessaan kuuteen vaiheeseen. Näitä olivat projektin suunnittelu ja lähtötilanteen kartoitus, harrastustoiminnan vaikuttavuuden mallinnus, harrastustoiminnan organisoimisen kehittämisen työpajat, harrastustoimintojen pilotointi ja benchmarkkaus, harrastustoiminnan vaikuttavuuden mittaamisen suunnittelu sekä jatkosuunnitelman teko. Pilottitoiminnot toteutettiin syksyn 2020 ja talven 2021 aikana. Kehittämistyötä ja sen etenemistä haastoi maailman laajuinen koronapandemiatilanne, joka jatkui koko kehittämisprojektin ajan.</p> <p>Kehittämistyön tuloksena syntyi Vesilahden kunnalle vaikuttavuusperusteisesti luotu lasten ja nuorten harrastustoiminnan toteuttamisen toimintamalli. Malli sisältää hyvinvointia edistävälle harrastustoiminnalle määritellyt tavoitteet ja laatuksiteerit, organisoimisen toimintatavat, toimenpiteet ja vastuualueiden määrittelyn sekä vaikuttavuuden todentamisen toimenpiteet ja vastuunjaon. Lisäksi tuloksena syntyi jatkosuunnitelma ja vuosikello toiminnan toteuttamiseksi tulevaisuudessa.</p> <p>Harrastustoiminnalla on merkittävä potentiaali lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisessä, kasvun ja kehityksen tukemisessa sekä syrjäytymiseltä suojaavana ympäristönä. Kehittämistyön pohjalta Vesilahden kunnalla on tulevaisuutta varten toimintamalli koulupäivän yhteydessä olevan hyvinvointia edistävän harrastustoiminnan organisoimiseen, vaikutusten todentamiseen sekä toimintojen kehittämiseen tietoon perustuen.</p>	
Asiasanat Harrastaminen, yhteiskunnallinen vaikuttavuus, harrastaminen koulupäivän yhteydessä, hyvinvoinnin edistäminen, syrjäytymisen ehkäiseminen, Islannin malli	

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Harrastustoiminta koulupäivän yhteydessä.....	3
2.1	Teoreettisia lähtökohtia organisoituun harrastustoimintaan.....	5
2.1.1	Bioekologinen teoria.....	5
2.1.2	Nuorten positiivisen kehityksen näkökulma.....	8
2.1.3	Kouluun kiinnittyminen.....	8
2.1.4	Lapsuuden ja nuoruuden keskeiset kehitystehtävät ja niiden tukeminen kouluympäristössä.....	10
2.1.5	Organisoidun harrastustoiminnan avainprosessit.....	15
2.2	Organisoidun harrastustoiminnan hyvinvointivaikutukset.....	20
2.3	Katsaus koulupäivän yhteyteen sijoittuvan harrastustoiminnan kansainväliseen tilanteeseen.....	24
2.3.1	Islannin malli ja harrastaminen.....	27
2.3.2	Suomen tilanne ja uusi harrastamisen Suomen malli.....	31
3	Yhteiskunnallinen vaikuttavuus.....	37
3.1	Vaikuttavuusketju.....	38
3.2	Vaikuttavuusekosysteemi.....	39
3.3	Vaikuttavuuden mallintaminen.....	41
3.4	Vaikuttavuuden mittaaminen ja todentaminen.....	45
4	Kehittämistyön tavoite.....	47
5	Kehittämistyön vaiheet.....	49
5.1	Projektin suunnittelu ja lähtötilanteen kartoitus.....	50
5.2	Vaikuttavuuden mallinnus Vesilahdessa.....	53
5.3	Työpajat ja osallistaminen.....	62
5.4	Pilotointi ja benchmarkkaaminen.....	67
5.5	Mittaaminen.....	69
6	Kehittämistyön tulokset.....	73
6.1	Vesilahden malli.....	73
6.2	Jatkosuunnitelma.....	83
7	Pohdinta ja johtopäätökset.....	86
	Lähteet.....	96
	Liitteet.....	106
	Liite 1. Esimerkkipoimintoja vaikuttavuuden todentamiseen käytetyistä kyselyistä....	106

1 Johdanto

Vesilahti on pieni hieman alle 4400 asukkaan maaseutumainen kunta Tampereen kaupunkiseudulla. Viime vuosien aikana Vesilahdessa tapahtunut lasten ja nuorten tekemä ilkivalta ja häiriökäyttäytyminen sekä muun muassa päihteiden käyttö ja päihdemyönteisyys ovat lisääntyneet. Lisäksi kouluviihtyisyys, kouluun kiinnittyminen ja kouluinnostus ovat heikentyneet selvästi ja koulustressiä tai ahdistusta kokevien lasten ja nuorten määrä on noussut. Myös esimerkiksi yksin koulupäivän jälkeen vietetty aika on kouluterveyskyselyiden mukaan Vesilahdessa varsin suuri. (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Kouluterveyskysely 2017 ja 2019.) Mielekkään vapaa-ajan tekemisen ja harrastusten puute on selkeästi yksi haasteisiin vaikuttava tekijä pienessä maaseutumisessa kunnassa, jossa toimijoita on verrattain vähän, välimatkat ovat pitkät ja sisäistä julkista liikennettä ei juuri ole – varsinkin kun etäisyyksistä, huonosta julkisesta liikenteestä ja verrattain vähäisestä tarjonnasta johtuen lapset ja nuorten eivät ole harrastustoimintaa ajatellen tasa-arvoisessa asemassa.

Vesilahden kunnan kuntastrategia uudistettiin syksyllä 2019 ja uusi strategia astui voimaan 1.1.2020. Yllä mainittuihin haasteisiin reagoimiseksi kuntastrategiaan asetettiin yhdeksi kokonaisvaltaisesti lasten ja nuorten hyvinvointia edistäväksi tavoitteeksi luoda Vesilahden kunnalle oma versio Islannin mallista. Lisäksi kunnan visiona on olla ”kiireettömän läsnäolon kunta”, jossa toimintaa ohjaavana tavoitteena on muun muassa lausahdus ”et ole yksin”, joten lasten ja nuorten ongelmiin puuttuminen vaikuttavasti on erittäin merkittävä teema kunnan tavoitteiden ja tulevaisuuden vision kannalta. (Vesilahden kunta 2020.)

Tämän kehittämistyön lähtökohtana oli kuntastrategian tavoite Vesilahden oman Islannin mallin luomisesta ja sen puitteissa erityisesti lasten ja nuorten hyvinvointia lisäävän vapaa-ajan harrastustoiminnan toimintamallin luominen. Islannin malli on Islannissa 1990-luvulla luotu malli lasten ja nuorten päihteiden käytön ja häiriökäyttäytymisen ehkäisemiseksi sekä kohderyhmän hyvinvoinnin edistämiseksi sekä yhteisöön ja yhteiskuntaan kiinnittymiseksi. Yhtenä mallin vaikuttavana ja mielenkiintoa herättäneenä toimenpiteenä on ollut mielekkään vapaa-ajan tekemisen ja harrastustoiminnan järjestämisen tavat muun muassa koulupäivien yhteydessä sekä muutenkin lähellä lasten ja nuorten lähiyhteisön toimintaympäristöä. (Kiilakoski, Pekkarinen & Salasuo 2020) Islannin mallin vaikuttavuus ja tulokset erityisesti nuorten päihteiden käytön vähenemisessä sekä lasten ja nuorten harrastustoiminnan järjestämisen tavat ovat herättäneet suurta kiinnostusta niin Suomessa kuin muualla maailmassa jo useiden vuosien ajan. (Kristjansson ym. 2019, 70, 78–79; Kristjansson ym. 2020, 43–45; Sigfúsdóttir, Soriano, Mann & Kristjansson 2019, 58,

60–61.) Olettamuksena oli, että Islannin mallista voidaan oppia ja soveltaa runsaasti hyvää myös Vesilahden kunnan lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen ja ongelmien ratkaisemiseen, vaikka Islannin mallin tuominen sellaisenaan ei olekaan mahdollista tai edes järkevää (Kiilakoski ym. 2020).

Koska ratkaistavana olevat haasteet ovat juurisyiltään varsin monimutkaisia, eivät myöskään ratkaisuksi riitä yksittäiset ja yksinkertaiset toimenpiteet, vaan ratkaisuun vaaditaan useamman toimijan yhtäaikaista vaikuttavia toimenpiteitä, joita toteutetaan laadukkaasti, kärsivällisesti ja pitkään (Anoschkin 2019, 3–6). Jotta tavoitteet voitaisiin saavuttaa ja toimintamallista tehdä kestävä, kehittyvä ja tietoon perustuva otettiin projektin lähtökohdaksi vaikuttavuusperusteisuus. Vesilahden harrastamisen mallin rakentamisessa päädyttiin mukailemaan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mallia. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mallin pyrkimyksenä on nimenomaan pystyä vaikuttamaan systemaattisesti juurisyiltään monimutkaisiin ja vaikeisiin yhteiskunnan sosiaalisiin ongelmiin, kuten esimerkiksi nuorten syrjäytymiseen, sekä kyetä luotettavasti myös mittaamaan ja todentamaan toiminnan tuloksia – eli vaikuttavuutta. (Anoschkin 2019, 3–6.)

Oppituntien ulkopuolinen harrastustoiminta voi olla merkittävä lasten ja nuorten hyvinvointia ja kehitystä edistävä toimintaympäristö. Harrastustoimintaan osallistuminen on yhteydessä lukuisiin positiivisiin vaikutuksiin hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta. (Pulkkinen & Metsäpelto 2014, 10–33; Farb & Matjuska 2012, 1–31; Vandell ym. 2015, 1–34).

Tämän kehittämistyön tavoitteena oli kehittää Vesilahden kunnalle lasten ja nuorten hyvinvointia edistävä harrastamisen toimintamalli, joka toimii yhtenä ja vaikuttavana ratkaisuna monisyisiin yhteiskunnallisiin haasteisiin, kuten syrjäytymiseen sekä lasten ja nuorten vapaa-aikaan liittyviin haasteisiin. Tavoitteena oli, että kehitettävä malli sisältää lasten ja nuorten hyvinvointia edistävän harrastustoiminnan järjestämisen tavoitteet, harrastustoiminnan organisoimisen toimintatavat, laatuksiteerit sekä harrastustoiminnan laatua ja vaikutuksia todentavan mittariston. Lisäksi tavoitteena oli luoda toiminnalle vuosikello ja jatko-suunnitelma toiminnan toteuttamista varten tulevaisuudessa.

2 Harrastustoiminta koulupäivän yhteydessä

Harrastukset voidaan jaotella organisoituihin harrastuksiin ja omaehtoiseen, joko yksin tai ryhmässä tapahtuvaan harrastamiseen. Harrastamisen määrä voi vaihdella intensiivisestä, useasti viikossa tapahtuvasta harrastamisesta harvemmin tapahtuvaan, satunnaiseen harrastamiseen. (OKM 2019, 11.) Organisoitu harrastustoiminta määritellään yleisesti toiminnaksi, joka on ohjattua, aikuisten valvonnassa tapahtuvaa, strukturoitua, säännöllistä sekä toistuvaa toimintaa. Sitä voidaan järjestää esimerkiksi koulun yhteydessä tai muuna vapaa-aikana. Osallistuminen perustuu vapaaehtoisuuteen ja toiminnalla on usein erilaisia kehityksellisiä tavoitteita sekä osallistumiseen liittyviä sääntöjä. Tavallisesti toiminta rakentuu tiettyjen taitojen oppimisen ja tavoitteiden saavuttamisen ympärille. Kuvavaa on monimutkaisuuden ja taitojen asteittain kehittyminen. Yleensä toiminnan taustalla oleva laajempi tarkoitus ja tavoite on edistää lasten ja nuorten hyvinvointia ja positiivista kehitystä. (Eccles, Larson, Lord & Mahoney 2005, 4–5.)

Omaehtoinen harrastaminen on omaehtoisesti tapahtuvaa, itsenäistä harrastamista erilaisissa ympäristöissä, joko yksin tai porukassa. Omaehtoinen harrastaminen on yhä tärkeämpää lapsille ja nuorille ja ymmärrys myös omaehtoisen harrastamisen ja vapaa-ajan merkityksestä lasten ja nuorten hyvinvoinnille on kasvanut viime vuosina (Hasanen 2017, 9–12; Itkonen, Lehtonen & Aarresola 2018, 29; OKM 2019, 11).

Suurin osa, noin 90 prosenttia, suomalaisista lapsista ja nuorista ilmoittaa, että heillä on jokin harrastus, omaehtoinen tai ohjattu (Hakanen, Myllyniemi & Salasuo 2018a, 53–57). Koululaiskyselyn (OKM 2017a) mukaan alakoululaisista noin 80 prosentilla ja yläkoululaisista noin 70 prosentilla on mieluisa harrastus. Lapsia ja nuoria, joilla ei ole minkäänlaista harrastusta on noin 10 prosenttia (Hakanen ym. 2018a, 53–57.)

Harrastukset ovat tärkeä osa lasten ja nuorten elämää ja keskeinen kasvun, kehityksen ja sosiaalisuuden ympäristö. Harrastuksissa on kyse hyvinvointia lisäävästä mielekkästä tekemisestä, jossa on mahdollisuus oppimiseen ja taitojen kehittämiseen itseä kiinnostavien asioiden parissa sekä sosiaalisten suhteiden vahvistamiseen ja vuorovaikutukseen ikätovereiden ja aikuisten kanssa. Harrastukset voivat olla erittäin merkittävä yksinäisyydeltä ja syrjäytymiseltä suojaava tekijä ja ne edistävät lasten ja nuorten osallisuutta yhteiskunnassa. (Vandell, Larson, Mahoney & Watts 2015, 31; OKM 2019, 11.)

Lapsen ja nuoren kasvun ja kehityksen tukemisen kannalta mielekkäät vapaa-ajalle sekä heti koulupäivän yhteyteen sijoittuvat harrastukset ovat sisällöllisesti ja ajankäytöllisesti

merkittävä konteksti kodin ja koulun ohella. Harrastusten toimintaympäristö sekä harrastusten tarjoamat kokemukset eroavat selvästi koulussa saatavista kokemuksista tai itseenäisesti vietetystä strukturoimattomasta vapaa-ajasta. (Vandell ym. 2015, 31.)

Koulupäivän yhteyteen sijoittuvalle oppituntien ulkopuoliselle organisoidulle harrastustoiminnalle on pitkät perinteet erityisesti anglosaksisissa maissa, kuten Yhdysvalloissa ja niissä toiminnan kehityksellinen merkitys lapsille ja nuorille on myös laajasti tiedostettu. Kansainvälisesti oppituntien ulkopuolisella organisoidulla toiminnalla viitataan pääsääntöisesti toimintaan, josta käytetään nimitystä "extra curricular activities" eli EC-toiminta. Toinen hyvin merkittävä ja paljon tutkittu toimintamuoto erityisesti Yhdysvalloissa on ASP-toiminta eli "after school program". Näille ei ole täysin vastaavia käsitteitä Suomen koulujärjestelmässä. (Vandell ym. 2015, 2; Pulkkinen 2015, 70.)

EC- toiminta

- Pääasiassa koulun tiloissa järjestettyä toimintaa
- Vapaaehtoista, usein maksutonta, ei suoria opetussuunnitelmaan kuuluvia tavoitteita
- Tapahtuu opettajien/aikuisten valvonnassa ja ohjauksessa ja on usein myös oppilaiden itsensä organisoimaa opettajien ohjauksessa
- Toiminta on hyvin monipuolista, kuten urheilua erilaisia liikunnan muotoja, taiteita, musiikkia, tutorointia, yrittäjyyttä, kirjoitusta, lehden tekoa.

ASP-toiminta

- Tavoitteet vaihtelevat ohjelmista riippuen ja toiminta sijoittuu iltapäiviin. Pää tavoitteena tarjota lapsille turvallinen ympäristö koulun päättymisen jälkeen, jossa on aikuisen läsnäoloa sekä toimintojen valvontaa, sosiaalisten taitojen kehittämistä, ryhmätoimintaa, apua läksyjen kanssa sekä terveyden edistämistä.
- Sisällöllisesti päällekkäisyyksiä EC toiminnan kanssa. Ohjelma voi sisältää esimerkiksi urheilua ja liikuntaa, taiteita, maalausta, käsitöitä, opiskelutaitojen parantamista, partiotoimintaa, talouskasvatusta jne. EC-toiminta tapahtuu aina koulun puitteissa. ASP toimintaa järjestetään koulun ulkopuolella ja useimmiten järjestöjen tai kaupallisten organisaatioiden tuottamia, joskin voi olla myös koulujen tarjoamina. Toimintaa voi olla kouluilla tai lähialueilla puistoissa, kentillä, kirjastoissa jne.

(Vandell ym. 2015, 2–3; Pulkkinen 2015, 70–72.)

ASP-toiminta ja EC-toiminta ovat kaksi laajaa ja kansainvälisesti runsaasti tutkittua toiminnan kategoriaa koulupäivien yhteydessä. Ne eroavat joiltain osin toisistaan, mutta sisällöllisesti niissä on paljon päällekkäisyyksiä, ja ne jakavat yhteiset keskeiset ja tärkeät periaatteet. Toiminnot tapahtuvat aina aikuisten ohjaajien johdolla ja sisältävät tyypillisesti paljon vuorovaikutusta ikätovereiden kanssa. Kokoontuminen on säännöllistä ja toistuvaa ja ne tarjoavat lapsille ja nuorille käytännöllisiä tekemisen, kokeilemisen ja oppimisen mahdollisuuksia asioissa, jotka heitä kiinnostavat. Toisin kuin koulutunneille, osallistuminen

perustuu vapaaehtoisuuteen omien mielenkiinnon kohteiden mukaisesti. Tyypillisesti osallistujat luovat toiminnan kautta merkityksellisiä suhteita ikätovereihin ja ohjaajiin ja ne voivat tarjota vahvan ympäristön identiteetin, aloitekyvyn ja sosiaalisten taitojen kehittämiseksi. (Vandell ym. 2015, 3.)

2.1 Teoreettisia lähtökohtia organisoituun harrastustoimintaan

Lapsuus ja nuoruus ovat itseisarvoisesti tärkeitä elämänvaiheita ihmisen elämässä. Kuten kaikkiin elämänvaiheisiin, myös lapsuuteen liittyy tulevaisuuden näkökulma. Jokainen elämänvaihe ja kunkin hetkinen tilanne on aina tulosta jostain aikaisemmasta ja samalla toimii lähtökohtana tulevalle. (Pulkkinen 2015, 155.) Lapsuudessa rakennetaan pohjaa minuudelle, sosiaaliselle toimintakyvylle, kehon toimintakyvylle sekä terveille elämäntavoille.

Nykyaikana laajasti jaettu näkemys yksilön ja ympäristön vuorovaikutteisuudesta inhimillisen kehityksen taustalla korostaa yksilön ja ympäristön toisiinsa vaikuttavan vuorovaikutuksen merkitystä inhimillisessä kehityksessä. Keskeistä on, että inhimillistä kehitystä tutkittaessa ja tavoiteltaessa on oleellista huomioida tämän vuorovaikutteisouden molemmat puolet, niin yksilöön kuin ympäristöönkin liittyvät tekijät ja vaikutukset kuin näiden välinen vuorovaikutteisuus ja kompleksisuus. Inhimillinen kehitys ei tapahdu ympäristöstä irrallisena ilmiönä. (Ettekal, Burkhard, Fremont, Su & Stacey 2017, 649–652.) Henkilön ja ympäristön vuorovaikutusta painottavien kehitysteorioiden ydinnäkemys on tiivistettävissä siten, että kehitys tapahtuu ajan myötä osana monimutkaista henkilön ja ympäristön vuorovaikutusprosessia (Mahoney, Vandall, Simpkins & Zarret 2009, 229–230).

Koulupäivän aikaisen harrastamisen tutkimuksen ja myönteisten kehitysodotusten taustalla teoreettisina viitekehyksinä ovat olleet erityisesti Urie Bronfenbrennerin bioekologinen teoria sekä tuoreempaan viitekehyksenä myös nuorten myönteisen kehityksen teoria. Lisäksi erityisesti myönteisten koulumenestystulosten kannalta perinteinen käsite koulupäivän yhteydessä olevien harrastusten kannalta on ollut kouluun kiinnittyminen, joka on yhdistetty parempaan koulumenestykseen. (Pulkkinen 2015, 91–94.)

2.1.1 Bioekologinen teoria

Ekologinen systeemiteoria (Bronfenbrenner 1979) ja myöhemmin päivitetty bioekologien teoria (Bronfenbrenner & Morris 2007) on laajasti tunnettu psykologi Urie Bronfenbrennerin kehittämä teoria, joka kuvaa erilaisten ekologisten ympäristöjen vaikutuksia lapsen kasvuun ja kehittymiseen. Bronfenbrennerin teoriassa lapsen kehitys nähdään tapahtuvan kompleksisessa ja monitasoisessa vuorovaikutussuhteessa yksilön ja ympäristön välillä

(Bronfenbrenner & Morris, 2007, 795–798). Malli sisältää viisi toisiinsa vuorovaikutuksessa olevaan ekologista tasoa kuvaamaan kehitykseen vaikuttavia ympäristöjä eli konteksteja, joiden sisällä lapsen kokemukset ja kehittyminen tapahtuvat.

Mikrosysteemi:

- Lapsen välitön ja kehitykselle tärkein lähiympäristö. Kaikista lähin ekologinen taso, jossa lapsi on suoraan ja vastavuoroisesti vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin. Tyyppillisiä lapsen mikrotason ympäristöjä ovat koulu, perhe ja harrastukset. Esimerkiksi koulupäivän yhteydessä oleva harrastuskerho on lapsille tärkeä mikrosysteemi.

Mesosysteemi:

- Sisältää prosessit, jotka tapahtuvat useiden eri mikrosysteemien välillä sekä näiden välisen vuorovaikutuksen. Oleellista on, että se mitä tapahtuu toisessa mikrosysteemissä vaikuttaa myös toiseen mikrosysteemiin. Esimerkkinä kodin ja koulun sekä oppituntien ulkopuolisen harrastustoiminnan järjestäjän välinen yhteistyö.

Eksosysteemi

- Laajemmat toimintaympäristöt ja verkostot sekä palvelut. Eivät välttämättä vaikuta suoraan kehitykseen, mutta vaikuttavat välillisesti esimerkiksi eri mikrosysteemien olosuhteisiin. Esimerkiksi vanhempien työaikojen ja koulupäivän päättymisen yhteensovittaminen.

Makrosysteemi

- Yhteiskunnallisia ja kulttuurisia arvoja, arvostuksia ja normeja. Yhteiskunnan taloudellinen tilanne (varallisuus ja köyhyys) ja kulttuuri. Esimerkiksi yhteiskunnallinen arvostus ja yhteiskunnan antama rahoitus vaikuttaa lasten harrastusmahdollisuuksiin. Toisaalta esimerkiksi lapsen perheen sosioekonominen asema ja erilaiset kulttuuriset taustatekijät ovat tärkeitä makrosysteemi tason tekijöitä vaikuttaen lapsen kehitysolosuhteisiin ja muun muassa todennäköisyyksiin osallistua organisoituihin harrastuksiin.

Kronosysteemi

- Mallin aikaulottuvuus, joka sisältää kaikki yksilössä sekä eri ympäristöissä tapahtuvat muutokset ihmisen elämän kulun aikana, jotka vaikuttavat kehitykseen. Esimerkiksi tavalliset isommat elämän kulkuun liittyvät muutokset, kuten koulun alkaminen tai epäsäännöllisemmät muutokset, kuten muuttaminen uudelle paikkakunnalle tai vanhempien ero.

(Bronfenbrenner 1979; Guy-Evans 2020; Pulkkinen 2015, 91.)

Bronfenbrennerin päivitetty bioekologinen teoria rakentuu neljästä kehitykseen vaikuttavasta osasta sekä dynaamisesta vuorovaikutuksesta näiden välillä. Näitä kehitykseen vaikuttavia tekijöitä ovat:

- yksilö
- konteksti
- prosessi

- aika

Aikaisemman teorian ekologiset tasot on bioekologisessa teoriassa kuvattu käsitteellä *konteksti*. Kehityksen kannalta keskeisin osa mallissa on *prosessi*, tarkemmin *proksimaaliset prosessit eli lähiprosessit*, jotka kuvaavat kehitystä tuottavaa vuorovaikutusta yksilön ja ympäristön välillä. Proksimaaliset prosessit ovat kehityksen moottori. Siihen miten vahva kehityksellinen vaikutus prosesseilla on vaikuttavat *yksilön* piirteet ja ominaisuudet, kehitykseen eri tasoilla vaikuttavat ympäristöt eli *kontekstit* sekä *aika ja kesto*, jonka aikana prosessit tapahtuvat. (Bronfenbrenner & Morris 2007, 795.)

Yksilön ominaisuudet ja piirteet voivat vaikuttaa kehitykseen joko edistävästi, heikentävästi tai jopa estävästi. Tällaisia vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa kehitystä tukevat tai sitä ehkäisevät persoonallisuus- ja käyttäytymispiirteet, yksilön biologiset resurssit, ikä ja sukupuoli sekä kehitykselliset tekijät, kuten aiemmat tiedot, taidot ja kokemukset. (Bronfenbrenner & Morris 2007, 810–813.) Proksimaaliset prosessit tapahtuvat tietyssä ajassa ja paikassa sekä historiallisessa kontekstissa. Kontekstilla tarkoitetaan lapsen kehitykseen vaikuttavia monitasoisia ympäristöjä aiemman ekologisen teorian mukaisesti. Viitekehityksen *aika* ulottuvuus jaotellaan myös mikro-, meso- ja makrotasolle. Mikrotasolla aikaulottuvuus sisältää välittömät tapahtumat, mesotasolla viitataan pidempiin jaksoihin, kuten viikkoihin ja kuukausiin ja makrotasolla kuvataan eri aikakausia ja historiallisia muutoksia sukupolvien välillä. (Bronfenbrenner & Morris 2007, 820–825.)

Bronfenbrennerin teorian mukaisesti kaikkein merkityksellisimpiä lapsen kehityksen kannalta ovat mikrotasolla tapahtuvat lähiprosessit ja läheiset ihmissuhteet. Jotta kehitystä voi tapahtua

- yksilön tulee osallistua toimintaan.
- toiminnan tulee olla melko säännöllistä ja toteutua riittävän pitkän aikaa.
- toiminnan monimutkaisuuden ja vaikeusasteen tulee kasvaa asteittain. Pelkkä saman toistaminen ei riitä.
- toiminnan tulee sisältää vastavuoroisuutta.
- on oltava läheisiä ihmissuhteita vanhempiin, opettajiin, ohjaajiin, kavereihin, sukulaisiin. Erityisesti lapsen kasvaessa elinpiiri laajenee. Kehitys ei rajoitu vain lapsuuteen.

(Bronfenbrenner & Morris 2007, 797–799; Pulkkinen 2015, 91.)

Vanhempien merkitys lapsen kehitykselle on ensisijaisen tärkeä. Myös opettajat tai harrastustoimintojen ohjaajat voivat olla merkittäviä lapsen kehitystä tukevia ja sitä suuntaavia henkilöitä silloin, kun toiminta on säännöllistä ja se jatkuu riittävän pitkään, toiminnan monimutkaisuus lisääntyy asteittain ja toiminnassa on vastavuoroisuutta aikuisten ja lasten välillä. Prosessin merkityksen ja vaikutuksen kannalta oleellisia tekijöitä ovat ohjaajien pysyvyys ja ammattitaito. Ohjaajien vaihtuvuus sekä toimintojen kertaluonteisuus vievät

pohjaa lähi-ihmissuhteisiin perustuvalta kehitysprosessilta. Irrallisilla tapahtumilla voi kuitenkin olla virkistävää ja innostavaa merkitystä. (Pulkkinen 2015, 32.) Lisäksi ne voivat sisältää tärkeitä kokeilun mahdollisuuksia ja tarjota monipuolisia kokemuksia lapsille.

2.1.2 Nuorten positiivisen kehityksen näkökulma

Nuorten positiivisen kehityksen näkökulma on teoreettinen viitekehys sekä samalla laajempi sateenvarjo ja filosofia käytännön työlle, joka pyrkii lisäämään tutkimusta ja näkemystä siitä, miten nuorten hyvinvointia voidaan edistää. Näkökulma korostaa nuorten osallisuutta ja toimijuutta sekä toimintaympäristöjen nuorille tarjoamia mahdollisuuksia. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä toimintaympäristöjen vaikutuksista nuorten kehitykseen sekä nuorten omasta roolista omaan kehitykseensä vaikuttajana. (Benson, Scales, Hamilton & Sesma 2006, 894–898; Pulkkinen 2015, 92.)

Kehityksen nähdään tapahtuvan vastavuoroisissa vuorovaikutussuhteissa yksilön ja niiden toimintaympäristöjen ja kontekstien välillä, jossa yksilö toimii. Yksilön ja ympäristöjen välinen vuorovaikutussuhde säätelee kehityksen suuntaa ja voimakkuutta. Nuorten positiivisen kehityksen näkökulman mukaan jokaisella nuorella on vahvuuksia ja positiivinen kehitys mahdollistuu, kun nuorten vahvuudet saadaan käyttöön toimintaympäristöjen tarjoamien mahdollisuuksien tukemana. (Ettekal, Fremont, Burkhard & Su 2017, 3; Lerner ym. 2011, 41–43.)

Nuorten positiivisen kehityksen näkökulman keskeisiä periaatteita ja lähtökohtia ovat:

- Jokaisella nuorella on sisäsyntyinen kyky positiiviseen kasvuun ja kehitykseen
- Positiivinen kehitys mahdollistuu, kun nuorilla on kehitystä tukevia ihmissuhteita ja toiminnan mahdollisuuksia kehitystä tukevissa toimintaympäristöissä
- Positiivista kehitystä edistävät osallistuminen monipuoliseen toimintaan ja toimintaympäristöihin
- Edellä mainitut tekijät ovat tärkeitä kaikille nuorille. Tekijät kuten, tuki, sitoutuminen ja voimaantuminen edistävät nuorten positiivista kehitystä lähtökohdista riippumatta.
- Positiivisen kehityksen edellytysten ja mahdollisuuksien tarjoajana yhteiskunnan merkitys on kriittisen tärkeä
- Nuoret ovat oman kehityksensä päätekijöitä ja merkittävä voimavara kehittävien ihmissuhteiden ja toimintaympäristöjen rakentajina, kun heidät otetaan mukaan asioihin.

(Benson ym. 2006, 896; Pulkkinen 2015, 92)

2.1.3 Kouluun kiinnittyminen

Kouluun kiinnittymisellä (school engagement) on todettu olevan positiivista yhteyttä koulumenestykseen (Fredricks, Blumenfeld & Paris 2004, 70–87; Upadyaya & Salmela-Aro 2013, 136–144). Lapset ja nuoret, joilla kouluun kiinnittyminen on korkealla tasolla, ovat

tyypillisesti positiivisen kehittymisen uralla, johon yhdistyvät tyypillisesti paremmat koulutukset, tehtäväorientoitunut motivaatio työskentelyyn, parempi sopeutuminen haastaviin tilanteisiin, vapaa-ajan viettäminen rakentavissa aktiviteeteissa, harvinainen koulupudokkuus sekä parempi kokonaisyhyvinvointi (Upadyaya & Salmela-Aro 2013, 140–141). Heikko kouluun kiinnittyminen voi olla erityisesti haastavimmista taustoista ponnistaville lapsille ja nuorille huono ennuste tulevaan ja ennakoita koulupudokkuutta sekä huonosuuntaista kehityspolkua yhteiskunnassa (Fredricks 2011, 328).

Kouluun kiinnittymisen käsite on monitahoinen ja se voidaan jakaa toiminnalliseen kiinnittymiseen, kognitiiviseen kiinnittymiseen sekä tunnetason kiinnittymiseen, jotka ovat vuorovaikutteisessa suhteessa keskenään. Toiminnallinen kiinnittyminen tarkoittaa muun muassa osallistumista koulussa sekä oppituntien ulkopuolisessa toiminnassa, poissaolojen vähäisyyttä, sääntöjen noudattamista kouluympäristössä, työskentelyyn suuntautumista, yrittämistä sekä keskittymistä. Kognitiivisella kiinnittymisellä viitataan opiskeluun motivoitumiseen, kykyyn ponnistella tehtävien parissa ja sietää epäonnistumisia. Emotionaalinen kiinnittyminen tarkoittaa tunneperäistä kiinnittymistä ja sillä tarkoitetaan tunnekokemuksia kouluympäristöön liittyen, kuten innostuneisuutta, tylsistyneisyyttä, iloa, onnellisuutta, ahdistuneisuutta ja niin edelleen. (Fredricks ym. 2004, 59–65.) On huomioitavaa, että kouluun kiinnittymistä on tarkasteltava kokonaisuutena. Voi olla mahdollista, että oppilas osoittaa esimerkiksi toiminnallisesti vahvaa kiinnittymistä kouluun ja on säännöllisesti paikalla, mutta kokee tylsistymistä eikä kykene innostumaan ja ponnistelemaan opiskelun eteen. Toisaalta joku voi kokea iloa ja viihtymistä kouluympäristössä, mutta kognitiivinen ja toiminnallinen kiinnittyminen opiskeluun ei olekaan vastaavalla tasolla. (Fredricks 2011, 328.)

Kouluun kiinnittyminen on laaja-alainen käsite ja siihen vaikuttavat monet eri tekijät, niin henkilöön liittyvä tekijät kuin tekijät kouluympäristössä. Kouluun liittyvä käyttäytyminen heijastuu ja on osa laajempaa lasten ja nuorten sosiaalista kontekstia, johon kuuluvat ja vaikuttavat koulun piirteiden ja opettajien lisäksi muun muassa vanhemmat, kaverisuhteet sekä henkilöön liittyvät tekijät, kuten esimerkiksi perhetausta, psykologiset tarpeet, kehitysaste ja itsetunto. Tutkimus on osoittanut esimerkiksi vanhempiin liittyvän suhteen, kuten vanhempien osallistumisen ja heidän antamansa tuen, kaverisuhteiden, kouluun liittyvien tekijöiden, kuten koulun koon, oman luokan rakentavan, tehtäväorientoituneen ja lämpimän sosiaalisen ilmapiirin sekä opettajaan liittyvän vuorovaikutuksen merkityksen kouluun kiinnittymiseen vaikuttavina tekijöinä. (Upadyaya & Salmela-Aro 2013, 137, 141–142.) Yksi merkittävimpiä kouluun kiinnittymiseen ja koulumenestykseen yhdistyviä asioita

on sopiva ryhmäkoko, joka mahdollistaa paremman opettaja – oppilas välisen vuorovaikutuksen. Tämä osaltaan tukee myös Bronfenbrennerin teoriaa lähi-ihmissuhteiden merkityksestä kehityksen kannalta (Fischer & Theis 2014, 68–71; Pulkkinen 2015, 93).

Oppituntien ulkopuolinen harrastustoiminta voi olla osaltaan edistämässä koulusuuntautuneisuutta ja kouluun kiinnittymistä sekä etenkin luoda innostusta ja virkistystä koulupäivään. Oppituntien ulkopuolinen harrastustoiminta voi kehittää myös koulutyötä edistäviä työskentelytaitoja (Pulkkinen 2012, 167–182). Saksalaistutkimuksessa koskien kokopäiväkoulun toimintaa, oppituntien ulkopuolisen harrastustoiminnan todettiin olevan kouluun kiinnittymistä edistävä tekijä, erityisesti laadukkaaseen toimintaan sisältyvien elementtien, kuten sopivien haasteiden, rakentavien vuorovaikutussuhteiden, pätevyyden kokemusten, yhteenkuuluvuuden sekä autonomian mahdollisuuksien kautta (Fischer & Theis 2014, 54–75).

Suomessa kokonaiskoulupäivän kokeiluissa on saatu samansuuntaisia tuloksia. Esimerkiksi osana suomalaista vuosina 2003–2005 toteutettua MUKAVA-hanketta kokeiltiin nk. eheytyneen koulupäivän mallia, jossa koulupäivä rakennettiin uudelleen siten, että opiskelutyö, aamu- ja iltapäiväkerhot sekä koulupäivää rikastavat harrastekerhot nivoutuivat yhdeksi sujuvaksi kokonaisuudeksi kaikille ala- ja yläkoululaisille. MUKAVA-hankkeeseen osallistui yhteensä noin 2150 oppilasta (Pulkkinen & Launonen 2005, 36). Opiskelu, lasten huolenpito sekä harrastaminen nivottiin moniammatillisesti toteutettavaksi kokonaisuudeksi koulupäivän aikana. Kolme vuotisesta kokeilusta saatujen tulosten mukaan valtaosa opettajista ja vanhemmista kokivat kokeilun lisänneen lasten koulutyytyväisyyttä ja myös lasten omat vastaukset vahvistivat tätä havaintoa. Lisäksi kokeilussa havaittiin koulun ja kodin yhteistyön parantuneen sekä opettajien havaintoina harrastekerhoihin osallistumisen olleen yhteydessä lasten sitoutuneisuuden, koulumotivaation sekä koulumyönteisyyden parantumiseen. Lisäksi myös koulukiusaaminen väheni. Yläkoululaisten osalta esiin nousivat erityisesti yhteys opiskelun jatkamishaluihin sekä vähäisempään koulupinnaukseen. Kokeilussa onnistuttiin muun muassa paljon koulusta poissaolevat nuoret kiinnittämään paremmin takaisin koulutyöhön koulussa heille suunnatun harrastuskerhon kautta. (Pulkkinen 2015, 108–113; Pulkkinen & Launonen 2005, 72–200.)

2.1.4 Lapsuuden ja nuoruuden keskeiset kehitystehtävät ja niiden tukeminen kouluympäristössä

Suomessa peruskoulun 1.–9.-vuosiluokkien lapset ja nuoret ovat ikäryhmältään 6–16-vuotiaita. Karkeasti alakouluikä kuuluu keskilapsuuden (noin 6–12-vuotta) kehitysvaiheeseen ja yläkouluikä (noin 12–16-vuotta) varhaisnuoruuden ja nuoruuden kehitysvaiheisiin

(Pulkkinen 2015, 155–156; Pulkkinen & Launonen 2005, 21; Eccles 1999, 30–42). Nämä ovat merkittäviä lapsuuden ja nuoruuden kehitysvaiheita, jotka sisältävät isoja kehityksellisiä ja sosiaalisia muutoksia. Kehitysvaiheiden aikana kognitiiviset, emotionaaliset, sosiaaliset ja fyysiset taidot kehittyvät monipuolisesti, vastuunotto omista valinnoista kasvaa sekä sosiaalinen ympäristö perheen ulkopuolelle laajenee ja sen merkitys kasvaa. Molemmassa vaiheissa keskeisinä tarpeina ja kehityksen ajureina ovat psykologiset perustarpeet autonomiaan, kyvykkyyteen ja yhteenkuuluvuuteen. (Eccles 1999, 30–31.)

Keskilapsuus (noin 6–12- vuotta) on tärkeä ja nuoruudesta selvästi erillinen kehitysvaihe, jonka aikana

- kognitiiviset taidot, ongelmanratkaisukyky ja itsetietoisuus kehittyvät merkittävästi
  - kaverisuhteet ja aikuissuhteet perheen ulkopuolelle kehittyvät ja vakiintuvat
  - sosiaaliset taidot ja tarkoituksenmukaiset sosiaaliset toimintatavat kehittyvät
  - oppimisen ja monien taitojen, kuten opiskelutaitojen perusta luodaan
- (Eccles 1999, 32–36; Pulkkinen 2015, 78).

Keskilapsuus mielletään tyypillisesti melko tasaiseksi kehitysvaiheeksi ennen murrosiän myllerrystä, mutta keskilapsuudessa ajattelutaitojen, itsetietoisuuden ja uusien taitojen oppiminen sekä lapsen toimintaympäristöjen laajeneminen voi tuoda mukanaan myös haasteita. Keskilapsuudessa tietoisuus itsestä, tietoisuus muista sekä vertaaminen muihin lisääntyvät ja se voi vaikuttaa lapsen toimintaan motivoitumiseen ja itseluottamukseen. Uudet tilanteet ja uusien taitojen oppiminen tuovat mukanaan väistämättä myös epäonnistumisia ja voivat aiheuttaa turhautumista, motivaation laskua sekä oman osaamisen epäilemistä, joka voi vaikuttaa siihen, miten lapsi suhtautuu uusiin tehtäviin. Kiinnostuksen ja koetun tärkeyden lisäksi uskomus omaan pystyvyyteen on keskeinen tekijä innostumisessa ja sitoutumisessa erilaisiin toimintoihin. Lisäksi eri toimintojen merkitystä ja tärkeyttä itselle aletaan pohtia tässä ikävaiheessa enemmän. Psykologisina päähaasteina ovat itsetietoisuuden kehittyminen, sosiaalisen ympäristön laajentuminen ja sosiaalinen vertailu sekä itsetunto. Arvokkaita kasvun tukemisen kannalta ovat aktiviteetit kouluympäristössä, joissa on mahdollisuuksia oppimiseen ilman jatkuvaa sosiaalista vertailua, mahdollisuuksia oman oppimisen kontrollointiin sekä vahva sosiaalinen ja emotionaalinen tuki. Oppituntien ulkopuolinen toiminta voi tarjota juuri näitä mahdollisuuksia ja lapsen kehitykselle tärkeän turvallisen ympäristön. Monipuolisissa harrastuksissa on mahdollisuus oppia monipuolisesti uusia taitoja turvallisessa ympäristössä, vahvistaa toveri- ja aikuissuhteita sekä saada pystyvyyden kokemuksia. (Eccles 1999, 32–36.)

Varhaisnuoruuden ja nuoruuden kehitysvaiheessa (noin 12–16- vuotta) käynnistyvät suuret nuoruusvaiheen kehitykseen kuuluvat biologiset, kognitiiviset ja sosiaaliset muutokset, joita ovat muun muassa:

- nuoruuteen kuuluvan itsenäistymisen prosessin kehitysvaihe
- alkava puberteetti käynnistää isoja biologisia ja fyysisiä muutoksia
- kognitiivinen kypsyys ja kognitiiviset kyvyt kasvavat ja erityisesti muun muassa abstrakti ajattelu kehittyy
- minäkuva kehittyy ja mietityttää
- sosiaaliset roolit kehittyvät
- ympäristön odotukset sekä suhtautuminen ympäristön vaikutteisiin kehittyä ja muuttuu
- kaverit ovat entistä tärkeämpiä ja niiden kanssa vietetään entistä enemmän aikaa
- "irtautuminen" vanhemmista

Tässä ikävaiheessa sisäiset kysymykset, kuten identiteettikysymykset, ovat ajankohtaisia ja abstrakti kognitiivinen ajattelu kehittyy. Varhaisnuorilla on entistä suurempi tarve autonomiaan ja kavereiden kanssa vietetään entistä enemmän aikaa. Suurten kehitysmuutosten keskellä nuorten toimintaympäristöjen tulisi toisaalta olla johdonmukaisen turvallisia ja sisältävän turvallisia aikuissuhteita, mutta antavan mahdollisuuksia monipuolisiin haasteisiin, autonomiaan sekä itsenäiseen kasvuun. Keskeinen haaste on nuorten tarve autonomiaan yhdistettynä tarpeeseen turvallisiin ja läheisiin suhteisiin tärkeiden aikuisten kanssa. (Eccles 1999, 37–41.)

Lasten ja nuorten terveelliseen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen kannalta keskeisimpiä tekijöitä ovat riittävä liikunta ja fyysinen aktiivisuus. Vähäinen liikunta on yksi tämän hetken merkittävimmistä hyvinvoinnin haasteista länsimaissa (WHO 2010, 7). Uusimman kansallisen suosituksen mukaan 7–17-vuotiaiden lasten ja nuorten tulisi liikkua monipuolisesti, reippaasti ja rasittavasti ikä huomioiden ja yksilölle sopivalla tavalla vähintään tunti päivässä. Lisäksi pitkäkestoista ja runsasta paikallaanoloa tulisi välttää. (OKM 2021, 11.) Tuoreimman lasten ja nuorten liikuntakäyttäytymistä tutkivan kansallisen LIITU 2018- tutkimuksen mukaan Suomessa vain noin joka kolmas lapsi ja nuori liikkuu terveytensä kannalta riittävästi ja saavuttaa liikuntasuositukset (Kokko & Martin 2019, 3–156). Fyysisellä aktiivisuudella on kiistaton yhteys terveyteen, toimintakykyyn ja hyvinvointiin. Toimiakseen ja kehittyäkseen hyvin ihmisen keho tarvitsee riittävää fyysistä rasitusta ja riittävä liikunta lapsuudessa ja nuoruudessa on tärkeää muun muassa sydän- ja verisuoniterveyden, aineenvaihdunnan sekä aivojen terveyden ja psyykkisen hyvinvoinnin kannalta. (Itkonen, Lehtonen & Aarresola 2018, 69–84; Piercy ym. 2018, 1–9.) Lisäksi liikunnalla on positiivinen vaikutus esimerkiksi oppimiseen sekä koulutus ja työurien kehitykseen (Kantomaa ym. 2018, 5–43; Kari, Tammelin, Havas & Pehkonen 2018, 28–40). Liikunnan merkitys ei myöskään rajoitu vain terveydellisiin tai yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Liikunta, kuten muutkin harrastamisen muodot, tarjoavat osallistujalleen lukuisia itsensä ilmaisemisen, esteettisyyden ja sosiaalisuuden mahdollisuuksia sekä elämänsisällöllisiä merkityksiä. (Vanttaja, Tähtinen, Zacheus & Vänttinen 2017, 11.)

Lapsuudessa rakentuvat ihmisen sosiaalisen ja psykologisen toimintakyvyn sekä minuuden perusta. Sosiaalinen toimintakyky heijastuu ihmisen kykyyn toimia ja suoriutua vuorovaikutustilanteissa ja yhteiskunnassa eri tehtävissä. Sosiaalisen toimintakyvyn kehittyminen tapahtuu asteittain ja kasautuvasti syntymästä kohti aikuisuutta. Sosiaalista toimintakykyä arvioitaessa näkökulma on ulkoisessa perspektiivissä ja se näkyy erilaisista rooleista ja tehtävistä suoriutumisena, kuten työelämässä pärjäämisenä, sujuvana kanssakäymisenä, asumisena, vastavuoroisina ihmissuhteina sekä osallistumisesta erilaisiin aktiviteetteihin, kuten harrastuksiin. Psykologinen toimintakyky heijastuu puolestaan sisäisiin tekijöihin. Psykologinen toimintakyky käsittää muun muassa identiteetin eli käsityksen omasta itsestä, itsearvostuksen ja itsetunnon, elämönhallinnan sekä hyvinvoinnin kokemuksen. Hyvinvoinnin kokemus voidaan jakaa edelleen vielä psykologiseen hyvinvointiin ja subjektiiviseen hyvinvointiin. Näistä kahdesta subjektiivinen hyvinvointi koskee positiivisia ja negatiivisia tunnetiloja sekä kokemusta tyytyväisyydestä ja onnellisuudesta. Psykologiseen hyvinvointiin sisältyy muun muassa itsensä hyväksyminen, itsehallinta, myönteinen suhtautuminen toisiin, elämän tarkoituksellisuuden kokemus sekä kyky tehdä valintoja ja kokemus mahdollisuudesta toteuttaa itseä. Sosiaalinen, psykologinen ja fyysinen toimintakyky ja hyvinvointi ovat vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa ja tukevat toisiaan. (Pulkkinen 2015, 155–156.)

Paljon kansainvälisiä julkaisuja tuottanut Suomessa toteutettu Lea Pulkkisen johtama Lap-
sesta aikuiseksi -pitkittäistutkimus on osoittanut, että alakouluikäisillä todetut erot sosiaalisessa ja emotionaalisessa käyttäytymisessä luovat pohjaa erilaisille kehityspoluille ja eroavaisuuksille aikuisuuden sosiaalisessa ja psykologisessa toimintakyvyssä. Kun tutkimuksessa etsittiin lapsuudesta ja nuoruudesta tekijöitä, jotka ennustivat sosiaalista toimintakykyä aikuisuudessa (työuran vakaus, alkoholinkäytön hallinta, yhteiskuntaan sopeutuminen), tärkeimpänä ennustavana tekijänä tutkimuksessa löydettiin itsehallinta sekä sitä ilmentävä käyttäytyminen ja suhtautuminen muihin 8- ja 14- vuotiaana. Itsehallinta tarkoittaa lapsen kykyä säädellä käyttäytymistään ja näkyy muiden huomioon ottamisena, kykynä ratkaista ristiriitatilanteita rakentavasti sekä ystävällisenä vuorovaikutuksena muiden kanssa. Vahva itsehallinta lapsuudessa ennusti koulutusta ja vakaata työuraa, laajempia sosiaalisia verkostoja, vastuunoton kehitystä itsestä ja muista, parempaa tulotasoa ja oli yhteydessä vähäisempään päihteiden käyttöön sekä vähäisempään rikollisuuteen. (Pulkkinen 2015, 37, 156–157.)

Lapsuuden vakavat ongelmat itsehallinnassa voivat pyrkiä kasautumaan ulospäin suuntautuvaksi tai sisäänpäin suuntautuvaksi ongelmakäyttäytymiseksi. Nämä ongelmat näkyvät lapsissa tyyppillisesti esimerkiksi aggressiivisuutena tai sosiaalisesti ahdistuneena käy-

töksenä. Ulospäin suuntautuvat ongelmat näkyvät normien rikkomisena ja häiriökäyttäytymisenä ja sisäänpäin suuntautuvat ongelmat esimerkiksi ahdistuneisuutena tai masentuneisuutena. Käyttäytymisen hallinta ennustaa kehittymistä vastuuta ottavaksi aikuiseksi ja parempaa sosiaalista sekä psykologista toimintakykyä. (Pulkkinen 2015, 156–157.)

Pulkkisen (2015, 156–157) mukaan lasten sosiaalinen kehitys suomessa perustuu ensisijaisesti psykologisiin tekijöihin eikä niinkään taloudellisiin näkökohtiin. Taloudella on merkitystä, mutta ennen kaikkea välillisesti vanhempien hyvinvoinnin kautta. Mikäli taloudelliset seikat aiheuttavat vanhempien voimavarojen heikentymistä ja tätä kautta esimerkiksi välinpitämättömyyttä tai masennusta, sillä on vaikutuksia lapsen kehitykseen. Keskeisintä terveen kasvun kannalta ovat riittävä psykologinen tuki ja lapsista huolehtiminen hyvin.

Kouluympäristössä on merkittävät mahdollisuudet lapsen sosiaalisen, psyykkisen ja fyysisen kehityksen edistämisesä ja ongelmien kasautumisen ehkäisemisessä. Koulun toiminta tavoittaa kaikki lapset ja nuoret. Keskeisiä asioita ovat aktiivisten oppimisympäristöjen kehittäminen, onnistumiskokemusten tarjoaminen, kouluympäristön aikuisten ja lasten väliset suhteet sekä sosiaalisten vuorovaikutustaitojen oppiminen ja kaverisuhteiden rakentuminen. Koulupäivän yhteydessä oleva harrastustoiminta voi mahdollistaan kaikkia näitä ja voi samalla edistää opiskeluun ja kouluun kiinnittymistä. (Pulkkinen 2015, 157–158.) Koulupäivään sijoitettuna harrastusmahdollisuudet avautuvat kaikille tasa-arvoisesti eivätkä sosioekonomiset taustatekijät vaikuta mahdollisuuksiin osallistua. Harrastukset koulupäivän yhteydessä eivät poissulje mahdollisuuksia harrastaa iltaisin esimerkiksi urheilvalmennuksen tai musiikin opiskelun parissa. Monille lapsille kuitenkin riittää yksi tai kaksi pitkäjänteistä harrastusta koulupäivän yhteydessä ja tämä määrä on riittävä myös harrastustoiminnan myönteisten vaikutusten mahdollistamiseksi. (Pulkkinen & Launonen 2005, 22–23.) Lisäksi aktiivisella ja harrastuskerhoja tarjoavalla koulupäivällä voidaan edistää lasten ja nuorten riittävän fyysisen aktiivisuuden toteutumisen edellytyksiä ja vaikuttaa erityisesti vähän liikkuvien lasten ja nuorten aktiivisuuteen merkittävästi (Siekkinen, Tammelin, Aira, Turpeinen & Laine 2019; Isoaho & Summanen 2019, 6–106). Koulun kautta on merkittäviä mahdollisuuksia tukea lasten ja nuorten vapaa-ajan vieton tapojen kehittymistä ja luoda pohjaa vapaa-ajan vietonne aikuisuuteen. Vapaa-ajan vieton tavoilla ja laadulla on hyvin merkittävä merkitys ihmisen psyykkiselle ja fyysiselle hyvinvoinnille. (Pulkkinen & Launonen 2005, 243.)

Taulukossa 1 on Pulkkisen (2015, 30) koostamien esimerkein kuvattu lasten ja nuorten psykologisen hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin ilmentymistä.

	Psykologisen hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin ilmentyminen lapsilla ja nuorilla:
+	Itsensä hyväksyminen; positiivinen asenne itseä kohtaan, omiin ajatuksiin ja menneisyyteen
-	Negatiivinen suhtautuminen omiin mahdollisuuksiin, heikko itsearvostus ja alemmuudentuntoisuus
+	Elämän tarkoitus; elämässä on päämääriä, nykyisellä ja menneellä elämällä tarkoitus ja suunta
-	Tavoitteiden puuttuminen, haluttomuus opiskella ja omia kykyjä heikompi suoritustaso
+	Henkilökohtainen kasvu; tunne jatkuvasta kehittymisestä, avoimuus uusille kokemuksille, omien kykyjen toteuttaminen
-	Vähäinen kiinnostus uusiin asioihin, vähäinen innostus kokeilla omia kykyjä
+	Positiiviset suhteet toisiin ihmisiin; lämpimät ja luottavaiset suhteet, empatiakyky, kyky kiintymykseen ja läheisiin ihmissuhteisiin
-	Epäystävällisyys, aggressiivisuus, toisten kiusaaminen, piittaamattomuus toisten tunteista
+	Autonomia; itsenäisyys ja kyky oman käyttäytymisen säätelyyn, kyky vastustaa sosiaalista painetta
-	Vaikeuksia säädellä omaa toimintaa ja tunteita, itsehallinnan menetykset ja vaikeudet keskittyä, itsenäisten ratkaisujen vaikeus, joutuminen toisten johdateltavaksi
+	Ympäristön hallinta; Ympäristön hallinnan kyky ja kyky käyttää ympäristön suomia mahdollisuuksia
-	Kiinnostumattomuus ympäristön mahdollisuuksista, kuten harrastuksista, sosiaalisista tapahtumista tai ulkoilumahdollisuuksista

Taulukko 1. Psykologisen hyvinvoinnin (+) ja pahoinvoinnin (-) ilmeneminen lapsilla ja nuorilla (Pulkkinen 2015, 30).

2.1.5 Organisoitun harrastustoiminnan avainprosessit

Koulupäivän yhteydessä olevan harrastustoiminnan eri ulottuvuuksia voidaan jäsentää monipuolisesti Bronfenbrennerin bioekologisen teorian tarjoaman viitekehyksen kautta (Mahoney ym. 2009, 232–234; Vandell ym. 2015, 3–5). Malliin nojaten voidaan nostaa seuraavia keskeisiä näkökohtia.

Toimintaan osallistuminen. Toimintaan osallistumiseen vaikuttavat monet yksilön ja ympäristöön liittyvät tekijät sekä niiden yhdistelmät. Näiden tekijöiden vaikutusten huomiointi ja ymmärtäminen on hyvin keskeinen kysymys harrastamisen edistämiseksi, jotta lapsia ja nuoria saadaan mukaan liittymään toimintoihin. Erilaiset yksilö- ja kontekstitaso tekijät ovat vaikuttamassa siihen, minkälaisiin toimintoihin lapsi ja nuori osallistuu,

miten paljon toiminnassa vietetään aikaa sekä minkälaisia sosiaalisia piirteitä toimintaan muodostuu. (Vandell ym. 2015, 15–19; Mahoney ym. 2009, 230–232.)

Tutkimus on osoittanut, että osallistumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi lapsen ja nuoren omat ominaisuudet, luonteenpiirteet ja kiinnostuksen kohteet. Osallistumista edistävät muun muassa hyvä itsetunto, aiemmat kokemukset ja koettu pätevyys, uskomus omasta pärjäämisestä sekä toiminnan kokeminen merkityksellisenä ja toimintaan sitoutuminen. Lisäksi osallistumista edistävät vahvasti lapsen saama sosiaalinen tuki ja kannustus esimerkiksi kotoa ja kavereilta. Perheen sosioekonominen tausta, kuten perheen vähävaraisuus tai vanhempien alhaisempi koulutustaso ovat tunnetusti yhteydessä alhaisempaan osallistumiseen (Vandell ym. 2015, 15–19; Valtion liikuntaneuvosto 2017, 17–18; Hakanen ym. 2018a, 15–18). Vähäisempään osallistumiseen on selvästi yhdistetty lisäksi muun muassa kokemus kuulumisesta vähemmistöryhmiin sekä toimintarajoitteet. Lisäksi osallistumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat etninen tausta, toiminnan ja harrastusympäristön piirteet, kuten hinta, toiminnan sijainti, laatu ja saavutettavuus, materiaalit ja resurssit, tieto harrastusmahdollisuuksista sekä esimerkiksi vanhempien mahdollisuudet kuljettaa harrastuksiin. (Vandell ym. 2015, 15–19; Mahoney ym. 2009, 230–232; OKM 2019, 26–28.)

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten osalta kansainvälistä tutkimusta löytyy verrattain vähän (Vandell ym. 2015, 34; Hakanen, Myllyniemi & Salasuo 2018b, 9). Suomessa tuoreimmassa lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa toteutettiin erillisotos koskien erityisesti toimintarajoitteisia lapsia ja nuoria. Suomessa vuoden 2016 LIITU – tutkimuksen noin 15 % lapsista ja nuorista on jokin päivittäiseen toimintaan vaikuttava toimintarajoite tai vamma. LIITU-tutkimus suoritettiin tavallisissa peruskouluissa, eikä tutkimuksen otoksessa ollut mukana erityiskouluja käyviä lapsia ja nuoria, joten toimintarajoitteisten määrä on todellisuudessa hieman vielä korkeampi. (Ng, Rintala & Saari 2016, 73–78.) Vapaa-aikatutkimus osoitti, että toimintarajoitteiset lapset ja nuoret liikkuvat ja harrastavat selvästi vähemmän kuin ikätoverinsa ilman toimintarajoitteita. Joka viidennellä toimintarajoitteisella lapsella ja nuorella ei näyttäisi olevan minkäänlaista harrastusta. (Hakanen ym. 2018b, 11–16, 30–31.)

Toimintaan osallistumisen jatkuvuuden kannalta keskeistä ovat harrastustoiminnan sisältö ja sen tarjoamat kokemukset. Toiminnan tulee vastata lasten ja nuorten toiveisiin sekä kehitystasoon. Keskeinen rooli harrastuksen jatkamisen ja siinä viihtymisen kannalta on ohjaajien ammattitaidolla sekä turvallisella ilmapiirillä toiminnassa, jossa osallistuja voi kokea kuuluvansa ryhmään. Harrastamisen pitää perustua vapaaseen valintaan ja olla nautinnol-

lista ja hauskaa. Lisäksi hyvin merkittävä tekijä harrastusten valinnassa ja harrastustoiminnaissa ovat kaverisuhteet (Fredricks & Simpkins 2013, 1–17). Ne nuoret, joilla on kavereita harrastuksissa jatkavat harrastusta todennäköisemmin ja ne, joilla kaverit lopettavat harrastuksessa itsekkin todennäköisemmin lopettavat. (Vandell ym. 2015, 19.)

Suomessa suurimmiksi lasten ja nuorten kokemiksi harrastamisen esteiksi on tutkimuksissa tunnistettu harrastusten hinta ja sijainti. Lisäksi keskeisenä asiana nousee toive monipuolisemmasta harrastustarjonnasta asuinpaikalla. (Valtion liikuntaneuvosto 2017, 16–17.) Liikunta on suosituin harrastamisen muoto lapsilla ja nuorilla ja Suomessa lasten ja nuorten harrastamisen esteiden osalta tutkimustietoa onkin saatavilla pääasiassa liikunnan harrastamiseen liittyen (OKM 2019, 26). Urheiluharrastamiseen liittyen keskeisimmät lopettamisen syyt liittyvät toiminnan liikaan kilpailullisuuteen, viihtymättömyyteen ryhmässä, valmentajaan liittyviin tekijöihin sekä siihen ettei koe voivansa olla vapautuneesti oma itsensä ryhmässä (Valtion liikuntaneuvosto 2017, 17). Tuoreimman lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen (Hakanen ym. 2018a, 22–24) mukaan lasten ja nuorten tärkeimmät koetut esteet harrastamiselle olivat kokemus siitä, ettei ole lahjakas tai pelko ettei pärjää, kokee ettei ole aikaa tai ei pidä liikunnasta, liika kilpailullisuus toiminnassa, harrastuskavereiden puute, kalleus sekä pelko siitä, ettei tule hyväksytyksi porukassa. (Hakanen ym. 2018, 22–24.)

Toiminnan kehitykselliset vaikutukset. Organisoituun toimintaan osallistumisen hyvinvointi ja kehitysvaikutukset ovat lähtöisin proksimaalisista prosesseista eli lähiprosesseista toiminnan yhteydessä. Siihen, onko toiminta kehitystä ja hyvinvointia lisäävää, ylläpitävää vai heikentävää vaikuttavat toiminnan sisältö, toimintaan osallistumisen useus ja kesto sekä toimintaan sisältyvän vuorovaikutuksen laatu ikätoverien ja ohjaajien kanssa. Keskeistä on toiminnan oikeatasoinen vastaavuus kehittyvän lapsen ja nuoren yksilöllisiin piirteisiin ja ominaisuuksiin, kuten ikään, sukupuoleen, kulttuuriseen taustaan, temperamenttiin ja käyttäytymispiirteisiin, aiempiin kokemuksiin ja osaamiseen sekä kehityksellisiin tarpeisiin ja kiinnostuksen kohteisiin. (Mahoney ym. 2009, 233; Vandell ym. 2015, 12–19.)

Harrastustoiminnan kehitys- ja hyvinvointivaikutuksiin vaikuttavat

- toiminnan sisältötyyppi
- osallistumisen monipuolisuus
- osallistumisen intensiteetti ja kesto
- toiminnan laatu

(Vandell ym. 2015, 19–29).

Toiminnan sisältötyyppi tarkoittaa toiminnan sisältöä, joka voi olla esimerkiksi liikuntaa ja urheilua, taiteita, tieteitä, käsitöitä ja niin edelleen tai erottelua esimerkiksi yksilö ja joukkue-toimintoihin. Erilaisilla harrastustoiminnan sisällöillä voi olla erilaisia kehityksellisiä vaikutuksia ja painottua erilaiset taidot. Joukkueurheilu oletetusti voi kehittää ryhmätyötaitoja enemmän kuin yksilöurheilu ja niin edelleen. Osallistumisen monipuolisuus voidaan määrittellä erilaisten aktiviteettien kokonaisuudeksi, joihin lapsi ja nuori osallistuu. Useamman toimintaan osallistumisen eli osallistumisen monipuolisuuden on ajateltu olevan lapsille ja nuorille hyödyllistä, sillä sitä kautta toteutuu laajempi skaala erilaisia kokemuksia, oppimistilanteita sekä kaveri- ja aikuissuhteita. Toiminnan monipuolisuus eli osallistuminen useaan eri toimintoon on johdonmukaisesti yhdistetty positiivisiin tuloksiin, kuten hyvinvointiin, parempiin akateemisiin tuloksiin sekä vähäisempään riskikäyttäytymiseen. (Vandell ym. 2015, 23–24; Bohnert, Fredricks & Randall 2010, 582–585.)

Intensiteetti ja kesto kuvaavat toiminnassa vietettyä kokonaisaikaa, eli sitä miten usein toimintoihin osallistutaan (esimerkiksi miten monta kertaa viikossa) tai miten pitkän aikaa (kuukausia, vuosia). Nämä merkitsevät kokonaisuutena toiminnassa vietettyä aikaa. Johdonmukainen näyttö on osoittanut, että mitä enemmän ja pidemmän aikaa toimintaan osallistutaan, sitä paremmat ovat tulokset. Lisäksi vain pitkäjänteisellä ja säännöllisesti toistuvalla osallistumisella voi olla persoonallisuuden kehitystä tukevaa vaikutusta (Pulkkinen & Launonen 2005, 24–25). Myös ylikuormittumisen vaaraa on tutkittu, mutta tästä ei ole todettu olevan vaaraa, kuin joissakin tapauksissa hyvin suurissa määrissä (20 h/viikko) osallistumisesta. (Bohnert ym. 2010, 585–592; Vandell ym. 2015, 24–26.) On kuitenkin huomioitava, että kansainvälisen tutkimuksen määrät kuvaavat toimintaa erilaisessa koulujärjestelmässä ja siihen sisältyy myös muuta toimintaa kuin ohjattua toimintaa, kuten läksyjen tekoa, lepoa, leikkiä ja niin edelleen (Pulkkinen 2015, 33–34).

Toiminnan laadulla tarkoitetaan toiminnassa toteutuvia laatutekijöitä, jotka edistävät ja tukevat lasten ja nuorten positiivista kehitystä. Se, minkälaisia kokemuksia lapset ja nuoret harrastustoiminnasta saavat määrittelee vahvasti sitä, minkälaisia kehityksellisiä vaikutuksia toiminnalla on. Toiminnan sisältö ja siitä saadut kokemukset määrittävät kehitysvaikutuksia. Siten olennaisin kysymys ei ole pelkästään se, että osallistuuko lapsi toimintaan, vaan se minkälaiseen toimintaan hän osallistuu ja kenen kanssa (Pulkkinen & Launonen 2005, 24–25). Kokemusten laatu on kriittinen tekijä kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta ja tutkimus on näyttänyt, että lasten ja nuorten kokemukset toiminnasta ovat yhteydessä organisoitujen toimintojen vaikutuksiin. Laadukkaan toiminnan määrittelyssä keskeisiä kysymyksiä ovat, onko toiminta mukaansatempaavaa, sopivan haastavaa ja sitoutumista edis-

tävää, onko toiminnassa kannustavaa ja rakentavaa vuorovaikutusta ohjaajien ja ikätovereiden kanssa sekä sisältääkö toiminta valinnanmahdollisuuksia lapsille ja nuorille. (Vandell ym. 2015, 14–15, 20–22, 26–29; Fischer & Teis 2014, 54–71.)

Eccles ja Gootman (2002, 9–10, 86–112) ovat määritelleet laajasti teoriaan, kansainväliseen tutkimukseen sekä ammattilaisten käytännön osaamiseen pohjautuen kahdeksan kohdan listan lapsille ja nuorille suunnattujen ohjelmien laatutekijöistä, jotka edistävät ja tukevat lasten ja nuorten positiivista kehitystä. Ydintekijät on avattu tarkemmin kuvassa 1.

ORGANISOIDUN TOIMINNAN LAATUTEKIJÄT
MUKAILTU ECCLES & GOOTMAN (2002) ja VANDELL YM. (2015)

FYYSINEN JA PSYKOLOGINEN TURVALLISUUS
- Turvalliset ja terveyttä edistävät fasilitteetit ja periaatteet; rakentava ja turvallinen vuorovaikutusympäristö ikätovereiden ja aikuisten välillä

TARKOITUKSENMUKAINEN STRUKTUURI JA ORGANISOINTI
- Selkeät rajat, selkeät ja johdonmukaiset säännöt ja odotukset, tarkoituksenmukainen rakenne ja organisointi (ei kaaottinen, eikä ylikontrolloitu), johdonmukaisuus, jatkuvuus ja ennustettavuus, ikään ja kehitykseen sopivat sisällöt ja toimintatavat

RAKENTAVAT LÄHI-IHMISSUHTEET JA VUOROVAIKUTUS
- Lämpimät ja välittävät suhteet, yhteenkuuluvuus, emotionaalinen ja sosiaalinen tuki, välittäminen, ohjaus, auttaminen, hyvä viestintä, reagointi ja vastavuoroisuus

KUULUMISEN MAHDOLLISUUS JA TUNNE KUULUMISESTA
- Mahdollisuus merkitykselliseen osallistumiseen ja ryhmään kuulumiseen taustatekijöistä ja lähtökohdista riippumatta, sitoutuminen ja kiinnittyminen toimintaan, yhteenkuuluvuus

POSITIIVISET SOSIAALISET NORMIT
- Positiiviseen käytökseen ohjaavat normit ja käyttäytymissäännöt, arvot ja toimintatavat jne.

TUKI, MERKITYKSELLISYYS JA SOPIVAT HAASTEET
- Lapsi ja nuorilähtöisyys, merkityksellinen toiminta, kyvykkyyden ja vastuunottamisen tukeminen, tehtäväorientaatio, sopivat haasteet

MAHDOLLISUUDET TAITOJEN OPPIMISEN
- Mahdollisuus monipuoliseen tietojen ja taitojen oppimiseen, sosiaalinen pääoma

LÄHIYHTEISÖN TOIMINTOJEN JA TOIMIJOIDEN INTEGRAATIO
- Koulujen, perheiden, yhteisön toimijoiden yms. välinen koordinoitu yhteistyö ja hyvä vuorovaikutus

LLSÄKSI
- Tarkoituksenmukaiset tilat, välineet ja materiaalit
- Sopiva ryhmäkoko ja aikuinen - lapsi suhdeluku toiminnassa

Kuva 1. Organisoitun toiminnan laatutekijät. Mukailtu Eccles & Gootman (2002, 90–91) ja Vandell ym. (2015, 14–15).

Näitä laadukkaan toiminnan ydintekijöitä ovat fyysinen ja psykologinen turvallisuus, tarkoituksenmukainen organisointi ja struktuuri, rakentavat vuorovaikutussuhteet toiminnassa, tunne kuulumisesta, positiiviset sosiaaliset normit, merkityksellisyyden kokemus ja sopivat haasteet, mahdollisuudet taitojen oppimiseen sekä lasten ja nuorten kanssa toimijoiden sujuva yhteistyö. Lisäksi tärkeitä kehitysvaikutuksiin vaikuttavia laatutekijöitä ovat ohjaajien koulutustuneisuus, sopiva ryhmäkoko sekä tarkoituksenmukaiset toimintaympäristöt ja materiaalit (Vandell ym. 2015, 14–15).

Eri ekologisten tasojen vuorovaikutteisuus. Bioekologisen teorian mukaisesti lapsen ja nuoren kehitykseen vaikuttavat ja ovat vaikutuksen alaisena vuorovaikutteisesti toisiinsa yhteydessä eri ekologiset tasot. Näin ollen lapsen ja nuoren kokemukset toisissa ympäristöissä vaikuttavat myös harrastuskontekstissa ja toisaalta harrastusympäristöissä saadut kokemukset vaikuttavat toisissa ympäristöissä. Esimerkiksi perheen tuki ja arvostus organisoitua harrastustoimintaa kohtaan edistää lapsen ja nuoren osallistumista toimintaan. (Mahoney ym. 2009, 233.) Tähän periaatteeseen peilaten on ymmärrettävää myös havainnot siitä, että laadukas harrastustoiminta voi olla yksinkin hyvin merkittävä kannatteleva tekijä lapsen ja nuoren elämässä, vaikka esimerkiksi muita syrjäytymisen riskitekijöitä olisi kasautunut (THL 2018).

Lapsuudessa kehittyvät monipuolisesti eri taidot ja luodaan pohjaa monille eri taidoille ja toimintatavoille. Harrastustoimintoihin osallistumisen aloittaminen riittävän aikaisin alakouluiässä on kriittisen tärkeää hyvinvoinnin sekä harrastamisen jatkuvuuden kannalta. Aktiivinen osallistuminen alakouluiässä ennakoii osallistumista myöhemmin nuoruudessa. Taitojen oppiminen vaatii harjoittelua ja mikäli toimintaa ei ole aloitettu keskilapsuudessa, myöhemmin aloittaminen on epätodennäköisempää ja vaikeampaa. Intensiivisesti toimintaan osallistuvilla lapsilla on vahvempi käsitys kyvyistään ja mielenkiinnon kohteistaan, ja nämä ennustavat suurempaa osallistumista nuoruudessa. (Simpkins, Fredricks, Davis-Kean & Eccles 2006, 283–302; Pulkkinen 2015, 80.)

2.2 Organisoitun harrastustoiminnan hyvinvointivaikutukset

Oppituntien ulkopuolinen harrastustoiminta voi olla merkittävä lasten ja nuorten hyvinvointia ja kehitystä edistävä toimintaympäristö. (Metsäpelto & Pulkkinen 2014, 10–33; Farb & Matjasko 2012, 1–31; Vandell ym. 2015, 1–34). Vaikka tutkimus oppituntien ulkopuolisesta harrastustoiminnasta on vielä verrattain nuorta, se on osoittanut, että harrastustoiminnot koulupäivien yhteydessä voivat olla vaikuttavia toimintaympäristöjä, joissa kouluikäiset lapset ja nuoret kehittävät itseohjautuvuutta, aloitteellisuutta, ryhmätöitäitoja,

tunnetaitoja sekä vahvempaa tunnetta paikastaan maailmassa. Kasvava tutkimusnäyttö organisoidun harrastustoiminnan vaikutuksista on osoittanut, että toimintaan osallistuminen on yhteydessä lukuisiin positiivisiin vaikutuksiin hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta (Vandell ym. 2015, 1–2, 19–32). Kansainvälisesti tutkimusta on tehty eniten koskien kahta laajaa toiminnan kategoriaa ASP-toimintaa (after school program) ja EC-toimintaa (extracurricular activities). Nuorille ja yläkouluikäisille tehtyä tutkimusta on enemmän kuin alakouluikäisille ja etenkin alkuvaiheessa tutkimus painottui nuoriin ja yläkouluikäisiin (Vandell ym. 2015, 22–23). Tutkimustulokset ovat ylä- ja alakoulu ikäisille ovat vastaavia.

Oppituntien ulkopuoliseen toimintaan osallistutaan pääasiassa omasta halusta ja sisäisesti lähtevästä motivaatiosta käsin (Mahoney, Eccles & Harris 2006, 3, 5). On myös viitteitä siitä, että toiminnan positiiviset vaikutukset ovat vahvempia näistä lähtökohdista ja kun lapsi ja nuori on sitoutunut toimintaan. Toimintaan sitoutumista heijastavia tekijöitä ovat muun muassa innostuneisuus, nautinto, kiinnostuneisuus, yrittäminen, ponnistelu, osallistumisen useus sekä tunne kuulumisesta. Näitä kokemuksia on havaittu lasten ja nuorten kokevan organisoiduissa toiminnoissa enemmän kuin muissa toimintaympäristöissä, kuten koulussa tai itsenäisesti vietetyssä vapaa-ajassa. (Bohnert ym. 2010, 593–596.)

Nuorten ikäryhmille tehdyissä tutkimuksissa oppituntien ulkopuoliseen toimintaan osallistuminen on ollut yhteydessä muun muassa vähäisempään masennukseen ja sosiaaliseen ahdistukseen, parempaan itsetuntoon, itsearvostukseen ja optimismiin, parempaan koulumenestykseen, koulutyöhön suuntautumiseen ja vähäisempään koulun keskeyttämiseen, vähäisempään epäsosiaaliseen käyttäytymiseen ja häiriökäyttäytymiseen sekä vähäisempään päihteiden käyttöön (Farb & Matjuska 2012, 1–48; Pulkinen 2015, 72–78; Vandell ym. 2015, 22–34).

Oberle ym. (2020, 1–7) tutkivat tuoreessa tutkimuksessaan nuorten viettämän ruutuajan sekä oppituntien ulkopuoliseen harrastustoimintaan osallistumisen yhteyksiä hyvinvointiin ja mielenterveyteen. Tutkimukseen osallistui yli 28 000 kanadalaista 7- luokkalaista nuorta. Osallistuminen oppituntien ulkopuoliseen harrastustoimintaan (kuten urheiluun, taiteisiin, yhteisöllisiin ohjelmiin) oli yhteydessä vähäisempään ruutu-aikaan (2 tuntia tai vähemmän koulun jälkeen). Lisäksi osallistuminen oli yhteydessä korkeampaan elämään tyytyväisyyteen, optimismiin sekä vähäisempiin mielialaan liittyviin ongelmiin, kuten vähäisempään masennukseen ja ahdistuneisuuteen. Vastaavasti päivittäinen yli kahden tunnin ruutu-aika oli yhteydessä vähäisempään elämään tyytyväisyyteen ja optimismiin sekä suu-

rempaan masentuneisuuteen ja ahdistuneisuuteen. Parempaan hyvinvoinnin kannalta paras yhdistelmä niin tytöille kuin pojille oli osallistuminen harrastustoimintaan yhdistettynä vähäisempään ruutuaikaan.

Agans ym. (2014, 919–932) tutkivat harrastustoimintaan osallistumisen kokonaismäärää nuorilla luokkien 7. ja 12. välisenä aikana ja tämän yhteyttä nuorten myönteistä kehitystä tukeviin tekijöihin (kuten pystyvyys, itseluottamus, empatia, sosiaaliset suhteet), aktiiviseen suuntautuneisuuteen yhteisössä sekä masennusoireisiin ja riskikäyttäytymiseen. Tutkimukseen osallistui 927 yhdysvaltalaisnuorta. Tulokset osoittivat runsaamman osallistumisen olevan yhteydessä myönteiseen kehitykseen sekä vähäisempiin negatiivisiin tuloksiin, kuten riskikäyttäytymiseen. Osallistumisen määrän ja monipuolisuuden vähentyminen oli yhteydessä lisääntyneeseen päihteiden käyttöön, riskikäyttäytymiseen ja masentuneisuuteen.

Oberle, Ji, Guhn, Schonert-Reichl & Gadermann (2019a, 2255–2270) tutkivat harrastustoimintaan osallistumisen pysyvyyttä ja vaihtuvuutta lapsuudesta varhaisnuoruuteen, nelosluokalta seitsemänteen luokkaan, sekä toimintaan osallistumisen vaikutuksia hyvinvointiin ja mielenterveyteen. Tutkimukseen osallistui 10 149 lasta ja nuorta. Tutkimuksessa löydettiin neljä osallistumisen kategoriaa ja osallistumisen tapaa, joita olivat “ei osallistumista”, “kaikenlaisiin aktiviteetteihin osallistuminen”, “yksilöaktiviteetit” ja “vain urheilu”. Tutkimuksen päälöydöksenä oli, että lasten ja nuorten osallistumisen tapa on suhteellisen pysyvä ja suuri osa osallistujista pysyi samassa osallistumisen kategoriassa neljänestä luokasta seitsemänteen. Noin 10 % kuuluivat “ei osallistuvien” ryhmään neljännellä luokalla, mutta alkoivat osallistua toimintaan tutkimuksen aikana. Osallistumattomien siirtyminen osallistujiksi kategorioihin “kaikenlaiset aktiviteetit” ja “urheiluaktiviteetit” oli yhteydessä parempaan mielenterveyteen, kuten optimismiin ja vähäisempään masennukseen ja ahdistukseen. Lisäksi tutkimus osoitti vahvan korrelaation toveriryhmään kuulumisen kokemusten ja hyvinvointitulosten välillä ja siten ryhmään kuulumisen tunteen mahdollisena vahvana mekanismina harrastustoiminnan hyvinvointivaikutuksille.

Oppituntien ulkopuolinen harrastustoiminta tarjoaa alakouluikäisille yhdessä toimimisen mahdollisuuksia turvallisen aikuisen johdolla ja voi tukea merkittäväällä tavalla lasten fyysistä, kognitiivista, emotionaalista ja sosiaalista kehitystä keskilapsuudessa. Alakouluikäisille tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet toimintaan osallistumisen tukevan muun muassa lasten sosioemotionaalista kehitystä, itsehallintaa ja sosiaalisia taitoja, vähentävän sosiaalista ahdistusta, ongelmakäyttäytymistä ja masennusta, edistävän kaverisuhteita, olevan yhteydessä parempiin koulusuorituksiin ja työskentelytaitoihin, parempaan itsetuntoon, itseluottamukseen, optimismiin sekä elämään tyytyväisyyteen (Metsäpelto &

Pulkkinen 2014, 10–33; Metsäpelto & Pulkkinen 2012, 167–182; Metsäpelto, Pulkkinen & Tolvanen 2010, 381–398; Oberle ym. 2019b, 1-16; Vandell ym. 2015, 22–34.)

Oberle ym. (2019b, 1–16) tutkivat alakouluikäisten neljännellä luokalla olevien kanadalais-ten lasten osallistumista oppituntien ulkopuoliseen harrastustoimintaan ja sen yhteyttä optimismiin, elämään tyytyväisyyteen ja itsetuntoon sekä koettuun terveyteen. Tutkimuksessa tutkittiin osallistumisen kategoriat ja eri kategorioiden yhteyksiä hyvinvointiin. Tutkimuksessa oli mukana 27 121 osallistujaa ja siinä muodostui neljä osallistumisen pääkategoriaa, joita olivat “ei osallistuneet”, “kaikenlaiset aktiviteetit”, “urheilu (yksilö ja joukkue)” sekä “yksilöaktiviteetit”. Korkeimpiin arvoihin hyvinvointi- ja terveystittareilla olivat yhteydessä osallistuminen kaikenlaiseen organisoituun harrastustoimintaan sekä urheilutoimintoihin.

Metsäpelto, Pulkkinen & Tolvanen (2010, 381–398) tutkivat koulupäivän aikaisen harrastustoiminnan vaikutuksia suomalaisten alakouluikäisten 9–10 – vuotiaiden lasten sosioemotionaalisen kehityksen tukemisessa. Tutkimus toteutettiin Suomessa osana kokopäiväkoulun toimintamallin kokeilua, jossa koulupäivän yhteyteen järjestettiin monipuolista lasten toiveiden mukaista ja maksutonta harrastustoimintaa. Tutkimukseen osallistui noin 500 lasta (tutkimusryhmä 276 osallistujaa ja verrokkiryhmä 239 osallistujaa). Tutkimuksessa havaittiin harrastustoimintaan osallistumisen olleen vahvasti yhteydessä vähäisempiin sisäänpäin suuntautuneisiin ongelmiin, kuten vähäisempään masentuneisuuteen ja ahdistuneisuuteen. Tutkimuksessa löydettiin positiivinen yhteys myös osallistumisen kestolla parempiin hyvinvointivaikutuksiin.

Toisessa tutkimuksessa Metsäpelto & Pulkkinen (2012, 167–182) tutkittiin suomalaisten alakouluikäisten koulupäivän yhteydessä olevaan harrastustoimintaan osallistumisen vaikutuksia opettajien arvioimaan sosioemotionaaliseen käyttäytymiseen, opiskelutaitoihin sekä koulussa pärjäämiseen. Tutkimuksessa havaittiin, että erityisesti taide ja tiede harrastuksiin osallistuminen olivat yhteydessä parempiin tuloksiin niin sosioemotionaalisisessa käyttäytymisessä, opiskelutaidoissa kuin koulumenestyksessä. Osallistumisen kesto oli yhteydessä parempiin tuloksiin.

Denault & Dery (2014, 1–13) tutkivat alakouluikäisille 8–9-vuotiaille tehdyssä tutkimuksessa muun muassa oppituntien ulkopuoliseen organisoituun toimintaan osallistumisen yhteyttä sosiaalisiin taitoihin ja sitä kautta käytöshäiriöihin. Tutkimukseen osallistui 563 lasta. Tutkimus osoitti säännöllisen osallistumisen ennustavan parempia sosiaalisia taitoja. Paremmat sosiaaliset taidot olivat yhteydessä vähäisempiin käytöshäiriöihin.

Piche, Fitzpatrick & Pagani (2015, 32–40) toteuttamassa tutkimuksessa tutkittiin osallistumisen yhteyttä itsesäätelytaitoihin. Tutkimukseen osallistui 935 lasta, joita seurattiin 5-vuotiaasta 10-vuotiaaksi asti. Yhtenä tutkimuksen tuloksena oli havainto strukturoituun urheilutoimintaan osallistumisen yhteydestä parempiin itsehallintataitoihin. Lapset, jotka osallistuivat aktiivisesti päiväkodissa ohjattuun toimintaan, omasivat paremmat itsehallintataidot neljännellä luokalla ja myös jatkoivat osallistumista säännöllisesti. Tutkimuksen yhtenä neljästä keskeisestä ehdotuksesta oli, että lapsille olisi tarjottava mahdollisimman varhain mahdollisuuksia ja tukea säätelytaitojen tukemiseen ja yksi mielekäs keino olisi erilaisten harrastustoimintojen, kuten urheilun tarjoaminen varsinkin niille lapsille, joilla on erityisesti tarve säätelytaitojen kehittämiseksi.

Harrastustoimintoihin osallistumisesta ja osallistumisen vaikutuksista lasten ja nuorten hyvinvointiin on monipuolista ja vahvaa tutkimusnäyttöä. Osallistumisen vaikutuksissa voi olla eroja lasten ja nuorten välillä ja kuten osallistumiseen, niin myös kehityksellisiin vaikutuksiin vaikuttavat lasten ja nuorten lähtökohdat ja ominaisuudet. Yhtenä vahvana teorianä ja toiminnan merkitystä vahvistavana lähtökohtana on ollut, että organisoidut toiminnot voivat toimia niin sanotusti kompensoivana ympäristönä erityisesti haavoittuvammista asemista tuleville lapsille ja nuorille. Tämä teoria on myös saanut tuekseen tutkimuksesta näyttöä. (Vandell ym. 2015, 18–34.)

Toisaalta harrastustoiminnan suojaava vaikutus voidaan linkittää myös siihen, että siinä vietetty aika on pois mahdollisilta muilta haitallisemmilta ajan vieton tavoilta. Yhteyksistä esimerkiksi ruutuajaksi on tullut näyttöä ja toisaalta liiallisen ruutuajan mahdolliset haittavaikutukset tiedetään. Tutkimuksissa organisoituun toimintaan osallistumisen vastakohtana on pidetty perinteisesti ilman valvontaa itsekseen vietettyä aikaa. Tutkimukset ovat osoittaneet, että riskipitoisinta lapsille ja nuorille on suuri määrä ilman valvontaa (self care) vietettyä aikaa. Suurempi yksin vietetty aika ilman valvontaa sekä kavereiden kanssa ilman valvontaa vietetty aika ovat olleet yhteydessä negatiivisiin tuloksiin, kuten runsaampaan päihteiden käyttöön, heikompiin akateemisiin tuloksiin ja ongelmakäyttäytymiseen (Vandell ym. 2015, 29–31.)

2.3 Katsaus koulupäivän yhteyteen sijoittuvan harrastustoiminnan kansainväliseen tilanteeseen

Globaalisti monissa maissa on tehty uudistuksia koskien koulupäivien rakennetta ja lasten oppituntien ulkopuolisen toiminnan ja lasten huolenpidon tarjontaa erityisesti viimeisten vuosikymmenten aikana (Vandell ym. 2015, 7–8). Kansainvälisesti useissa maissa 2000-luvulla koulupäivän kokonaisuutta ja koulun tehtävää on tarkasteltu uudelleen. Uudelleen

tarkasteluun ovat vaikuttaneet sekä odotettua heikommat tulokset koulumenestysvertailuissa että laajemmin pyrkimys vastata yhteiskunnallisiin muutospaineisiin. Koulupäivän rakenteen kehitystoimenpiteiden tavoitteena on ollut huomioida järkevämmiin kotin, koulun ja vanhempien työn kokonaisuus, turvata lasten hyvinvointi, parantaa kouluun kiinnittymistä ja sen kautta koulumenestystä sekä monipuolistaa lasten kehitystä kouluympäristössä. (Pulkkinen 2015, 22–23.) Kansainvälisesti kiinnostus aiheen tuloksia ja kehittämistä kohtaan on kasvavaa ja ensimmäinen kansainvälinen konferenssi oppituntien ulkopuolisen toiminnan kansainvälisestä kontekstista järjestettiin Saksassa vuonna 2010 (Vandell ym 2015, 6–7).

Pulkkinen (2015, 95–107) on koostanut kattavan nykytilan kuvauksen Euroopan tilanteesta koulupäivien ja lasten oppituntien ulkopuolista harrastustoimintaa koskien. Koulupäivän toteutusmalli, jossa koulupäivän yhteyteen kuuluu osaksi laajaa ja monipuolista harrastustoimintaa on ollut anglosaksissa maissa, kuten Yhdysvalloissa käytössä jo pitkään, mutta niissäkin oppituntien ulkopuolista toimintaa on kehitetty edelleen (Pulkkinen 2015, 22–23; Vandell ym. 2015, 6–7). Euroopassa vastaavaan toimintamalliin ei ole yhtä laajoja perinteitä ja eri maissa on ollut erilaisia malleja koulupäivän rakenteissa sekä oppituntien ulkopuolisen toiminnan järjestämisessä. (Pulkkinen 2015, 22–23, 95–107.)

Englannissa oppituntien ulkopuoliselle toiminnalle koulupäivän yhteydessä on pitkät perinteet ja viimeisten vuosikymmenten aikana toimintaa on entisestään laajennettu ja kehitetty. Englannissa koulujen toiminnan lähtökohtana on ajatus siitä, että koulun on tarjottava muutakin toimintaa kuin akateemista sisältöä lapsille ja keskeistä on pyrkimys sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen tukemiseen lasten ja perheiden sekä eri palveluntarjoajien kanssa. Toisena lähtökohtana on näkemys siitä, että koulu on koko paikallista yhteisöä varten ja lasten lisäksi se toimii avoimena toimintaympäristönä myös perheille ja koko paikalliselle yhteisölle. 2000-luvun aikana koulun tarjoamia harrastustoimintoja on yhtenäistetty ja laajennettu. Pyrkimyksenä on ollut, että kaikki toimijat toimisivat yhdessä lasten hyvinvoinnin eteen ja muun muassa koulu – ja sosiaalipalvelut on yhdistetty yhtenäiseksi toimijaksi. Tulokset toiminnan uudistuksista ovat erittäin lupaavia. Oppilaiden valitsemien toimintojen monipuolisuus on ollut yhteydessä muun muassa koulumenestyksen ja kouluun sitoutumisen parantumiseen. Erityisesti uudistus on tukenut heikommista asemista ponnistavien lasten ja nuorten saavutuksia ja tukenut heidän perheitään. (Pulkkinen 2015, 95–96.)

Monissa Euroopan maissa, kuten esimerkiksi Saksassa, Tanskassa ja Sveitsissä, on viime vuosikymmeninä siirrytty myös laajasti kokonaiskoulupäivän toimintamalliin. Saksassa vielä 2000-luvun alussa koulupäivä toimi samalla tavalla osapäivä toimintamallilla

kuin Suomessa. Sittemmin huomattavan rakennemuutoksen myötä on siirrytty 2000-luvun edetessä laajemmin koko maassa kokonaiskoulupäivän toteutukseen. Saksassa lähtökohdina muutokseen olivat muun muassa nuorten monipuolisempien taitojen kehittäminen oppituntien ulkopuolisen toiminnan myötä sekä parempi koulupäivän yhteensovittaminen vanhempien työn kanssa. Koulu nähdään merkittävänä kasvu- ja kehitysympäristönä lapsille ja nuorille. Myös Saksassa intensiivinen osallistuminen kokopäiväkoulun toimintamalliin on yhdistetty parempaan koulumenestykseen ja tulokset mallista ovat hyviä. (Vandell ym. 2015, 7–8; Pulkkinen 2015, 100–102.) Tanskassa ja Sveitsissä siirtymä on hieman tuoreempi. Sveitsissä muutoksen lähtökohdina on ollut ainakin pyrkimys edistää koulumenestystä. Tanskassa koulupäivän uudistus käynnistyi syksyllä 2014. Tavoitteena olivat muun muassa lasten osaamisen, viihtymisen ja luottamuksen parantaminen ja koulupäivän rakennetta on muokattu vaihtelevammaksi ja monipuolisemmaksi. Kaikilla luokka-asteilla kouluviikossa on vähintään 30–37 tuntia koulua, johon sisältyy monipuolista oppituntien ulkopuolista harrastamista. Tanskassa jokaisen koulupäivän tulee myös sisältää 45 minuuttia liikuntaa yhdistettynä koulupäivään. (Pulkkinen 2015, 100–102.)

Hollannissa koulun ulkopuolista toimintaa on tarjolla kaikille koululaisille 12- vuotiaaksi asti. Toiminnan rahoittavat valtio, työnantajat ja vanhemmat. Lisäksi kunnat tarjoavat leikkiryhmätoimintoja. Hollannissa on 2011 tullut voimaan laki, joka velvoittaa varhaiskasvatuksen kuuluvaksi kaikille. Erityinen piirre Hollannissa ovat lapsi ja perhekeskukset, joita veloitetaan lain mukaisesti olemaan jokaisessa kunnassa. Kunnat vastaavat keskusten toiminnasta ja toimintaperiaatteina niissä on, että ne sijaitsevat lähellä koteja ja muodostavat integroidun palveluiden tarjonnan, johon sisältyy myös koulu. Toiminnan tulee olla ennaltaehkäisevää, neuvovaa ja kannustaa lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen. Toiminnan toteuttamiseen kootaan laaja kumppaneiden verkosto tarjoamaan palveluita ja tukemaan lapsia, perheitä sekä koko yhteisöä. Ajatuksena on, että kasvatukseen yhdistyvät kaikki palvelut, jotka ovat lapsille tärkeitä ja ne sijoittuvat koulun yhteyteen. Yhteistyötä tehdään alueellisesti koulutoimen, sosiaalitoimen, terveyspalveluiden, päivähoiton sekä muun muassa urheilu – ja muiden organisaatioiden kesken. (Pulkkinen 2015, 98–100.)

Ruotsissa on tiedostettu pitkään lasten tarve hyvinvoinnin tukemiseen ja hoivaan oppituntien ulkopuolisena aikana, kun vanhemmat ovat töissä. Toiminnalla on pitkät perinteet sekä erillisten niin sanottujen vapaa- aikakotien puitteissa ja myöhemmin viimeisten vuosikymmenten ajan toimintaa on yhdistetty myös osaksi koulupäiviä toiminnan taloudellisuuden ja sisällön kehittämiseksi. Vapaa-ajan toiminta on ollut osa opetussuunnitelmaa vuodesta 1998 lähtien. Toimintaa tarjotaan lasten kehityksen tukemiseksi kaikille 6–12-vuotiaille ja osittain toiminta on vanhemmille maksullista. Rahoitushaasteet ovat jonkin verran

haastaneet toimintaa ja vaikeuksia on havaittu esimerkiksi ryhmäkokojen kasvun ja koulutettujen ohjaajien järjestämisessä toimintaan. (Pulkkinen 2015, 102–103.) Lisäksi myös nuorille tarjotaan vapaa-aikakotitoimintaa, jossa nuoret voivat viettää aikaa, pelailta salibandyä, jutella ja ostaa välipalaa, mutta toiminnalle ei ole asetettu täsmällisiä kehitystavoitteita (Vandell ym. 2015, 7).

Euroopan ulkopuolella esimerkiksi Etelä-Korea on nimennyt koulujen iltapäivätoimintojen laajentamisen yhdeksi kohdaksi maan 2030- vision viidestäkymmenestä kohdasta. Kehityssuunta niin Euroopassa kuin maailmanlaajuisestikin on oppituntien ulkopuolisen toiminnan laajentamisessa ja sen potentiaalın paremmassa hyödyntämisessä osana lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oppimisen edistämistä. (Vandell ym. 2015, 7–8; Pulkkinen 2015, 95–103).

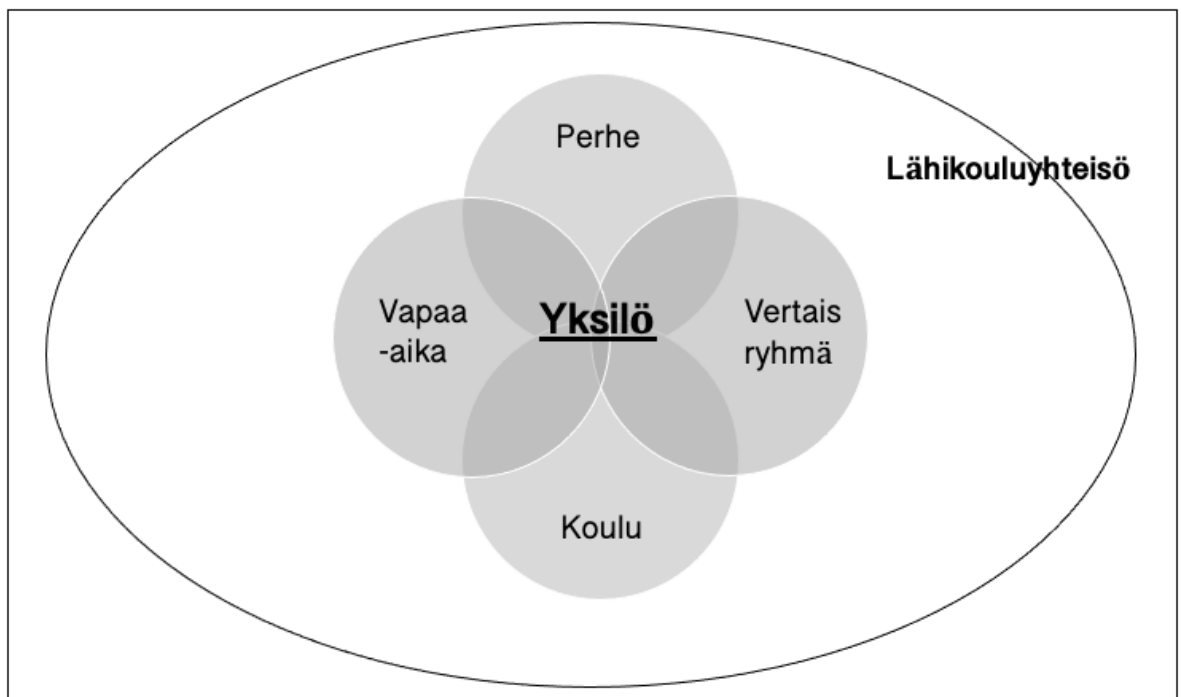
2.3.1 Islannin malli ja harrastaminen

Laajasti niin muualla maailmassa kuin Suomessakin huomiota ja mielenkiintoa herättänyt ”Islannin malli” on Islannissa kehitetty lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen sekä päihteiden käytön ja riskikäyttäytymisen vähentämiseen tähtäävä toimintamalli. Kiilakosken ym. (2020) mukaan heidän tapaamiensa islantilaisten lasten ja nuorten toimintojen parissa työskentelevien asiantuntijoiden mielestä ei kuitenkaan voida puhua yhdestä erityisestä Islannin mallista, vaan kyseessä on laaja-alainen päihde-ehkäisystrategia, joka koostuu niin yksilötason, yhteisöjen, koulun, vapaa-ajan, perheen kuin politiikan toimenpiteistä. (Kiilakoski ym. 2020; Sigfúsdóttir ym. 2020, 58–61.) Kyseessä onkin ennemminkin kaikkien niiden Islannissa lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi jo 1990-luvulta asti tehtyjen toimenpiteiden yhdistelmä, jota nimitetään puheissa yleisemmällä ja abstraktimmalla tasolla Islannin malliksi (Kiilakoski ym. 2020).

Mallin taustalla on Islannissa 1990-luvulla tapahtunut herääminen lasten ja nuorten runsaaseen päihteiden käyttöön ja riskikäyttäytymiseen, joka näkyi erityisesti Reykjavikin katukuvassa. Huolen lasten ja nuorten hyvinvoinnista nostivat pinnalle tutkimustulokset, joiden mukaan islantilaisnuoret käyttivät alkoholia huomattavasti eurooppalaisia ikätovereitaan enemmän ja huomattavasti rajummin. (Arnasson ym. 2018, 49–57; Sigfúsdóttir ym. 2020, 59–60.) Kiilakosken ym. (2020) tulkinnan mukaan Islannin mallin syntyhistoriassa lasten ja nuorten päihteiden käyttö ja sen aiheuttama riskikäyttäytyminen tunnistettiin ja tunnustettiin niin väkeväksi yhteiskunnassa ilmeneväksi sosiaaliseksi ongelmaksi, että se yhdisti useat yhteiskunnan toimijat toimimaan yhdessä ongelman ratkaisemiseksi. (Kiilakoski ym. 2020.)

Ongelmien syitä tutkittaessa Islannissa havaittiin haasteiden syntyminen olennaisiksi tekijöiksi muun muassa mielekkään vapaa-ajan tekemisen ja laadukkaiden harrastusmahdollisuuksien sekä perheiden yhteisen ajan puute. Samalla havaittiin juuri näiden tekijöiden lisäämisen ja vahvistamisen mikrotasolla lasten ja nuorten arjessa suojaavan päihteiden käytöltä ja häiriökäyttäytymiseltä. Tämän lisäksi tärkeitä suojaavia tekijöitä olivat erityisesti positiivisten ihmissuhteiden luominen ja vahvistaminen, ryhmään kuulumisen tunteen sekä onnistumisen kokemusten saaminen. Samalla nämä tekijät suojaavat myös muun muassa syrjäytymiseltä ja voivat näin pienentää syrjäytymisuhan alla olevien riskiä syrjäytyä. (Sigfúsdóttir ym. 2020, 59–60.)

Mallin avaintekijänä on näiden muutosten aikaansaaminen mikrotasolla, eli mahdollisimman lähellä lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä arkea ja elämää – niin sanotusti ”iholla”. Islannissa perheen, koulun, vertaisten ja asuinalueen luoma tiivis yhteisö muodostavat olennaisen perustan mallin toimivuudelle. Toiminnoilla on laaja yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen hyväksyntä ja halu lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen, jotka luovat toimintojen toteuttamiselle sekä niiden noudattamiselle vahvan sosiaalisen paineen lasten ja nuorten lähiympäristössä. Alla kuvassa 2 on lähestytty Islannin mallia ehkäisevän päihdetyön viitekehyksessä, joka kuvaa erityisesti lähikoulun vahvaa roolia lasten ja nuorten kasvun ja kasvun tuen luontaisena ympäristönä. Lisäksi kuva havainnollistaa yksilön lähiyhteisön eri osien, aktiviteettien ja niiden sisältöjen, eli Islannin mallin olennaisten elementtien linkittymistä ja risteämistä tiiviisti yksilön elämässä. (Kristjansson ym. 2019, 62–67; Kiilakoski ym. 2020.)

Kuva 2. Islannin mallin olennaiset elementit Kristjanssonin ym. (2019, 64) mukaan.

Kuva 2 havainnollistaa myös lähiyhteisön ja -ympäristön yksilöön kohdistuvan vaikutuksen näkökulmasta Kristjansson ym. (2019) listausta Islannin mallin viidestä periaatteesta, joihin mallin toteuttaminen ja tulosten saanti nojaavat.

Kristjanssonin ym. (2019) mukaan Islannin malli nojaa seuraaviin viiteen periaatteeseen:

1. Hyödynnetään primaaripreventiota (ennaltaehkäisyä), joka on suunniteltu parantamaan sosiaalista ilmapiiriä ja ympäristöä.
2. Kehitetään paikallisyhteisöä ja hyödynnetään paikallisia kouluja, jotka ovat luonnollinen ympäristö tukea nuorten terveyttä, oppimista ja menestymistä elämässä.
3. Vahvistetaan ja edistetään paikallisyhteisön tietoperustaista päätöksentekokykyä.
4. Luodaan paikallisia tiimejä, joissa poliitikot, tutkijat, eri alojen työntekijät ja yhteisöjen jäsenet voivat ratkaista alueiden ongelmia.
5. Tunnistetaan paikalliset ongelmat ja etsitään niihin sopivia ratkaisuja. Pyritään luomaan pitkäkestoisia toimintamalleja ja interventioita huomioiden samalla yhteisön käytössä olevat resurssit.

(Kristjansson ym. 2019, 64–67; suomennos Kiilakoski ym. 2020.)

Suomessa yksi Islannin mallin eniten kiinnostusta herättäneistä toimenpiteistä liittyy nimenomaan lasten ja nuorten harrastustoimintaan ja vapaa-aikaan. Islannissa yhtenä mallin toimenpiteenä pyritään kaikille lapsille ja nuorille tarjoamaan ohjattua vapaa-ajantoimintaa ja harrastustoiminnan ensisijaisina tavoitteina ovat nimenomaan mielekäs vapaa-aika sekä hyvinvointi. Harrastustoiminnan perimmäisenä tavoitteena ovatkin henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin edistäminen sekä päihteiden käytön ja syrjäytymisen ehkäiseminen. (Kiilakoski ym. 2019.)

Kuten Islannin mallissa ylipäätään, myös harrastustoiminnan puitteissa ei kuitenkaan ole yhtä ja samaa mallia toiminnan organisoimiseen, vaan mallit vaihtelevat kuntakohtaisesti. Tyypillisimmillään harrastaminen kuitenkin tapahtuu välittömästi koulupäivän jälkeen esimerkiksi koulujen, nuorisotilojen, yhteisökeskuksien tiloja hyödyntäen ja paikallisten harrastusorganisaatioiden järjestämänä. Kunnat myös tukevat lasten ja nuorten harrastamista rahallisesti, esimerkiksi Reykjavikissa käytössä olevan harrastuskortin muodossa tai muilla tavoilla. Reykjavikissa harrastuskortti on 380 euron arvoinen ja perheet saavat yhden kortin jokaista lasta kohti. Harrastuksen järjestäjät myös pyrkivät pitämään toiminnan kustannukset niin edullisina, että kortin arvolla voitaisiin kattaa harrastamisen kulut. (Kiilakoski ym. 2020.)

Koulupäivän yhteydessä tapahtuvan harrastamisen lisäksi usein myös myöhemmin illalla tapahtuva harrastaminen toteutetaan paikallisen harrastustoimijan toteuttamana lapsen tai nuoren omalla asuinalueella. Näin ollen edellä kerrottu lähiyhteisön vahva vaikutus toteutuu myös harrastus- ja vapaa-ajan toiminnassa, joten niin koulupäivän yhteydessä järjes-

tetyt harrastukset kuin myöhemmin illalla järjestetyt harrastuksetkin ja niihin liittyvät muutokset tapahtuvat nimenomaan mikrotasolla lapsen tai nuoren lähiympäristössä ja käytännön arjessa. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen tapahtuu nimenomaan lasten ja nuorten lähiyhteisön koulun, perheen, vertaisten ja harrastustoiminnan yhteistyönä. Islannissa lapset ja nuoret pyritään myös pitämään toiminnassa mahdollisimman pitkään, joten erityisesti lasten harrastamisessa kilpaileminen ja tulosten saavuttaminen ovat sivummalla ja pääpaino on hyvinvoinnissa ja osallisuudessa. Muun muassa Kiilakosken ym. (2020) mukaan tämä onkin yksi varsin perustavanlaatuisen ero verrattuna suomalaiseen tapaan järjestää harrastustoimintaa, jossa hyvinvointiin ja osallisuuteen liittyvät teemat ovat olleet toissijaisia. (Kiilakoski ym. 2020.)

Islannin mallin toimintoihin liittyy kuitenkin myös vahvaa kritiikkiä. Mallin suurimmat ongelmat liittyvät lasten ja nuorten oikeuksien toteutumiseen sekä osallisuuteen. Lapset ja nuoret eivät useinkaan saa vaikuttaa esimerkiksi harrastusten tai vapaa-ajan toiminnan sisältöön tai muihin järjestelyihin, vaan kaikki toiminta ja sisältö on ylhäältä käsin aikuisten määrittämää. Lasten ja nuorten osallisuus sekä omaehtoinen toiminta ovat muutenkin mallissa varsin heikoissa kantimissa, sillä mm. Kiilakosken ym. (2020) mukaan Islannissa tuntuu olevan varsin negatiivinen suhtautuminen esimerkiksi lasten ja nuorten omaehtoiseen toimintaan ja harrastamiseen, vaikka esimerkiksi Unicefin lastenoikeuksien sopimuksessa vapaa leikki, virkistystoiminta ja vapaa-aika ylipäätään ovat lapsen perusoikeuksia, jotka ”tukevat kaikkia oppimisen osa-alueita ja ovat tapa osallistua jokapäiväiseen elämään”. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, artikla 31; YK:n lapsen oikeuksien komitea 2013.)

Islannissa tuntuukin olevan hyvin kyseenalaistamaton ilmapiiri, jonka mukaan ohjatun liikunnan ja urheilun ajatellaan olevan lapsille ja nuorille yksiselitteisesti paras tapa viettää vapaa-aikaa, eikä lapsista ja nuorista lähtevälle omaehtoiselle ja vuorovaikutteiselle ”vapaille” virkistymiselle ja leikille ole tilaa. Mallista huokuukin vahva aikuisvetoisuus ja valvonnan ilmapiiri, jossa lapsilla ja nuorilla ei ole mahdollisuutta osallistua tai vaikuttaa itse mallin, sen toimintojen tai toteuttajien suunnitteluun. (Kiilakoski ym. 2020.)

Myös edellä mainittu harrastuskortti on herättänyt kritiikkiä, sillä sen hakeminen voi olla esimerkiksi maahanmuuttajataustaisille huonon kielitaidon omaaville monimutkaisuutensa takia vaikeaa, eikä kortteja siksi käytetä jokaisessa taloudessa. Lisäksi korttia hyödynnetään vähävaraisissa perheissä aamu- ja iltapäivähoidon kulujen kattamiseen, jolloin harrastustoimintaan ei jää enää käytettävää ja lasten osallistuminen ohjattuun harrastustoimintaan ei toteudu. (Kiilakoski ym. 2020.)

Kiilakosken ym. (2020) mukaan mallista ja erityisesti islantilaisessa yhteiskunnassa voimakkaasti elävästä yhteisestä tahdosta lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen sekä harrastamisen ja mielekkään vapaa-ajan mahdollistamiseen on kuitenkin mahdollista oppia. On kuitenkin tärkeä käydä keskustelua siitä, kuinka varmistetaan lasten ja nuorten osallisuus ja toimijuus, jotta lasten oikeudet toteutuvat sekä kuinka varmistetaan myös Suomessa positiivisessa valossa nähtävä omaehtoinen ja vapaampi toiminta ja virkistäytyminen. (Kiilakoski ym. 2020.)

2.3.2 Suomen tilanne ja uusi harrastamisen Suomen malli

Myös Suomessa on kokemusta onnistuneista joustavan koulupäivän rakenteen kokeiluista viime vuosikymmeniltä. (Pulkkinen 2015, 108–134). Keskeisenä lähtökohtana kokeiluissa on ollut rakentaa koulupäivän rakenne uudelleen tukemaan kokonaisvaltaisesti lasten ja nuorten sosioemotionaalista kehitystä ja biologista rytmiä, vähentää lasten ja nuorten yksin iltapäivisin viettämää aikaa sekä helpottaa muun muassa perheiden arjen suunnittelua. Käytännössä tämä on tarkoittanut lapsille ja nuorille mahdollisuutta osallistua tarpeidensa mukaisesti turvallisten aikuisohjaajien valvonnassa oleviin toimintaryhmiin aamuin ennen koulun alkua ja iltapäivisin koulun jälkeen, kaikille avoimia monipuolisesti hyvinvointia ja erilaisia taitoja kehittäviä harrastusmahdollisuuksia koulupäivän yhteydessä, koulupäivän joustavaa rytmittämistä vastaamaan lasten biologista rytmiä sekä joustavaa koulupäivän rakennetta siten, että iltapäivisin on mahdollisuus turvallisen aikuisen valvontaan ja harrastuksiin, kun vanhemmat ovat töissä. Nykyajan perheiden tarpeilla tai lasten kehitykseen liittyvällä tutkimustiedolla on vaikea perustella tavanomaista ja perinteistä koulupäivän rakennetta. (Pulkkinen & Launonen 2005, 13–30, 72; Pulkkinen 2015, 108–134.) Tästä huolimatta kokopäiväkoulun tai toisilta nimityksiltään eheytetyn ja joustavan koulupäivän mallit eivät kokonaisvaltaisesti ole Suomessa laajentuneet valtakunnallisesti toteutettavaksi linjaukseksi ja malliksi. Koulupäivän rakenteen uudistamisen ja joustavamman toteutuksen haasteena ovat olleet monet eri tekijät, jotka ovat liittyneet esimerkiksi työjärjestyksiin, ajankäyttöä sääteleviin normeihin, virkaehtosopimukseen, tilavarauksiin, rahoitukseen tai hallinnollisiin ja poliittisiin tekijöihin. (Pulkkinen 2005, 78; Pulkkinen 2015, 108–109.) Yksi merkittävä rakenteen muutokseen ja koulun joustavuuteen vaikuttava ja tekijä on lisäksi opettajien työaika, joka Suomessa perustuu opetustunteihin ja rajaa siten työtä rakenteellisesti pääosin opetukseen. Kokonaistyöaikaan siirtyminen mahdollistaisi opetuksen joustavamman järjestämisen lasten kannalta sekä voisi kehittää monilla muillakin tavoin koulun kokonaistoimintaa, strategista ja pedagogista johtamista, yhteiskunnallisiin muutoksiin reagoimista sekä toiminnan kehittämistä. (Hautamäki 2015, 5, 28.) Koulupäivän rakenteen muuttaminen on sosiaalinen innovaatio, jonka toteuttaminen kokonaisuudessaan on vaativa prosessi. Keskeistä olisi tarkastella kriittisesti kaikkia

rakenteeseen vaikuttavia eri tekijöitä ja niiden perustelua sekä vahva valtion tasolta tuleva taloudellinen ja ohjaava tuki. (Pulkkinen & Launonen 2005, 78; Pulkkinen 2015, 63–64.)

Suomessa oppituntien ulkopuolisena toimintana koulupäivän yhteydessä ovat toimineet pitkään koulujen harrastuskerhotoiminta sekä aamu- ja iltapäivätoiminta pienimmille sekä erityistä tukea tarvitseville oppilaille. Aamu- ja iltapäivätoiminnan tarkoitus on vähentää lapsen yksin ja ilman turvallisen aikuisen läsnäoloa ja ohjausta viettämää aikaa koulupäivinä. Aamu- ja iltapäivätoiminta sisällytettiin perusopetuslakiin vuonna 2004 ensimmäisen ja toisen luokan oppilaille sekä luokkatasosta riippumatta erityistä tukea tarvitseville oppilaille. Vanhemmat osallistuvat aamu- ja iltapäivätoiminnan kustannuksiin. Toimintaa on tarjolla jokainen koulupäivä useita tunteja päivässä. Koulujen kerhotoiminta on oppilaille maksutonta ja se on määritelty opetussuunnitelmassa osaksi koulun toimintaa. Toiminnalla ei ole kouluun liittyviä suoria oppimistavoitteita, mutta sen tavoitteena on edistää oppilaiden monipuolista kasvua ja kehittymistä ja mahdollistaa harrastaminen turvallisesti. Suomessa harrastustoimintaa on järjestetty koulupäivien yhteydessä koulujen kerhotoiminnan muodossa jo useampina vuosikymmeninä ja siihen on pitkät perinteet. Harrastustoiminnan järjestäminen koulupäivän yhteydessä on kuitenkin Suomen koulujärjestelmässä ollut pitkään pääosin satunnaista, eikä systemaattista valtakunnallisesti ja sen resurssit ovat vaihdelleet eri aikoina. 1990-luvun lama leikkasi kerhotoiminnan määrärahoja ja sen myötä toimintaa tuntuvasti. Sen jälkeen kerhotoimintaa on elvytetty ja valtio on tukenut kerhotoiminnan järjestämisessä kuntia ja kouluja erityisavustuksin 2000-luvun loppupuolelta alkaen. (Pulkkinen & Metsäpelto 2014, 32–33.) Viimeisen kymmenen vuoden aikana vuotuinen valtion myöntämä määräraha kerhotoiminnan avustamiseen on laskenut ja on tällä hetkellä noin 2,9 miljoonaa euroa.

Suomessa vapaa-ajan harrastukset ovat olleet tärkeässä arvossa pitkään. Itsenäistymisen jälkeen viime vuosisadan alkupuolella painotettiin vapaa-ajan toimintojen merkitystä erityisesti kansalaiskasvatuksen välineenä. Sittemmin painotus on kehittynyt koskemaan laajemmin hyvinvoinnin, terveyden ja sosiaalisten hyötyjen merkitystä. (Haanpää & Salasuo 2019, 8–9.) Lasten ja nuorten harrastamista on pyritty edistämään monipuolisesti eri hallituskausilla Suomessa 2000-luvulla. Tavoitetila sekä keskeiset linjaukset ovat olleet eri ohjelmissa pitkään samankaltaisia vähintään vuodesta 2005 lähtien. Näitä ovat olleet yhdenvertaisten ja tasa-arvoisten harrastusmahdollisuuksien edistäminen, yhteisöllisyyden ja osallisuuden edistäminen erityisesti erityisryhmien osalta, mielekkään harrastustoiminnan lisääminen koulupäivien yhteyteen sekä koululaisten liikunnan lisääminen. (OKM 2019, 30.) Erityisesti viimeisten vuosien aikana keskeiseksi kehittämisen kohteeksi on Suomessa noussut koulupäivän aikaisten harrastusmahdollisuuksien kehittäminen sekä ta-

voite mielekkään harrastuksen mahdollistamisesta jokaiselle lapselle ja nuorelle. Tavoitteena on edistää lasten ja nuorten fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia, kouluviihtyvyyttä sekä ehkäistä syrjäytymistä. Tavoitteesta käytetään myös nimitystä harrastustakuu. Viimeisen neljän vuoden aikana aiheesta on koostettu Opetus ja kulttuuriministeriön toimeksiantona kaksi kattavaa toimenpidesuosittelua ”Jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus mieleiseen harrastukseen” (2017b) sekä ”harrastamisen strategia” (2019), joissa on hyvin kattavasti tuotu esille tarpeita, mahdollisuuksia ja toimenpide-ehdotuksia lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ja koulupäivän aikaisen harrastustoiminnan kehittämiseksi. Harrastamisen strategiassa toimenpide-ehdotukset on suunnattu vuosiksi 2019–2023 ministeriölle, kunnille kuin kolmannen sektorin toimijoille ja keskeistä on muun muassa kuntien ja 3. sektorin yhteistyön kehittäminen. (OKM 2017b; OKM 2019.). Harrastamisen strategiaan (2019) on kuvailtu visio seuraavasti:

Jokaisella lapsella ja nuorella on aito mahdollisuus harrastukseen, joka tuottaa iloa ja merkityksellisyyttä elämään. Harrastamisen merkitys on tunnustettu laajasti. Koulu on entistä suositumpi ja monipuolisempi harrastamisen paikka. Lapset ja nuoret löytävät helposti itselleen mieluisan harrastuksen ja harrastaminen vastaa lasten ja nuorten odotuksia. Harrastuksissa lapsia ja nuoria osallistetaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Koulupäivän yhteydessä oleva harrastustoiminta on matalan kynnyksen harrastamisen paikka. Harrastustoiminnassa ei esiinny kiusaamista eikä syrjintää. Valtionhallinnon avustusjärjestelmät ovat saumattomia, lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseksi on selvät päämäärät ja rahoituksella toteutetaan vaikuttavaa harrastustoimintaa. Kunnilla ja harrastustoiminnan järjestäjillä on luotu edellytykset harrastustoiminnan edistämiseksi. (OKM 2019 Harrastamisen strategia, 9.)

Harrastustakuun tavoitteet ja viime vuosien painotukset kumpuavat erityisesti vapaa-ajan harrastusmahdollisuuksien muuttuneen tilanteen tiedostamisesta, lasten ja nuorten tarpeista sekä lainsäädännöstä. Muun muassa kaupallistuminen sekä yhteiskunnan rakenteellisen eriytymisen kehitys ovat vaikuttaneet merkittävästi siihen, ettei kaikilla lapsilla ja nuorilla ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua mieluisaan ja hyvinvointia lisäävään harrastukseen. Harrastamisen kustannukset ovat viime vuosikymmeninä nousseet merkittävästi. Osalla lapsista ja nuorista ei sosioekonomisista tekijöistä johtuen ole ollenkaan mahdollisuutta mieluisaan harrastukseen. Jopa lähes kolmannes lapsista nuorista on kokenut koululaiskyselyissä kiinnostavien harrastusten maksavan liikaa. (Haanpää & Salasuo 2019, 8–9; OKM 2016, 14–15.) Kustannusten lisäksi moniin harrastuksiin on sisäänrakennettu liian tiukka kilpailullisuus ja tavoitteellisuus, jotka ovat monia lapsia ja nuoria toiminnasta poisajavia tekijöitä yhä nuorempina. Esimerkiksi iso osa suomalaislapsista

harrastaa liikuntaa 3. sektorin toiminnassa urheiluseuroissa, mutta tyypillinen lopettamiskäikä on nykyisin noin 11-vuotiaana. Tällöin varsinkin syrjäytymisen ehkäisyn tavoitteiden näkökulmasta vaikutusmahdollisuudet lakkaavat juuri kun niitä oikeastaan pitäisi pystyä lasten ja nuorten elämään tarjoamaan. Haanpään ja Salasuon (2019, 9) mukaan kokonaisuutena lasten ja nuorten harrastamisen tämänhetkinen tila onkin hataralla otteella kiinni siinä yhteiskunnallisessa ja kasvatuksellisessa funktiossa, johon sen yhteiskunnallinen perustelu ja merkitys perustuu. (Haanpää & Salasuo 2019, 9.)

Yhdenvertaisten harrastusmahdollisuuksien mahdollistaminen lapsille ja nuorille liittyy läheisesti Suomen omaan lainsäädäntöön sekä YK:n lasten oikeuksien yleissopimukseen (YK 1989) kirjattuihin asetuksiin lasten oikeuksista ja asemasta, sekä Euroopan komission antamaan suositukseen investoida lapsiin (2013/112/EU). Suomen lainsäädännössä perustuslakiin on kirjattu kaikille oikeus sivistykseen, jota kaikille taattu harrastustoiminta osaltaan toteuttaa. Nuorisolaki (1286/2016) sisältää tavoitteita lasten harrastamisen ja kansalaisyhteiskunnassa toimimisen tukemisesta. Liikuntalaissa (390/2015) on yhtenä tavoitteena edistää kaikille väestöryhmille mahdollisuus liikkua ja harrastaa liikuntaa. Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) edellyttää edistämään yhdenvertaisuutta ja ehkäisemään syrjintää. Lisäksi muun muassa laki vapaasta sivistystyöstä (1998/632), joka edistää elinikäistä oppimista ja monipuolista kehittymistä sekä laki taiteen perusopetuksesta (633/1998), jonka tarkoitus on mahdollistaa lapsille ja nuorille tavoitteellista taiteen opetusta sekä mahdollisuuksia itseilmaisuun, liittyvät läheisesti harrastustoiminnan edellytysten kehittämiseen. (OKM 2019, 11–12.)

YK:n lasten oikeuksien yleissopimukseen, jonka Suomi on allekirjoittanut, 31 artiklaan on kirjattu lasten oikeus kulttuuriin, taiteeseen, virkistykseen sekä vapaa-ajan toimintaan. Lisäksi Suomi on ratifioinut vuonna 2016 YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista, joka velvoittaa maitaan edistämään kaikille yhdenvertaisia mahdollisuuksia harrastaa. Euroopan komission suosituksessa investoida lapsiin kehoitetaan jäsenvaltioita muun muassa järjestämään toimintaa, joka tähtää syrjäytymisen ja lapsikäyhyiden poistamiseen sekä lasten hyvinvoinnin edistämiseen monin eri strategioin. Kaikkien jäsenvaltioiden kehoitetaan rohkaisemaan kouluja, kunnallisia sekä muita paikallisia toimijoita luomaan parempaa oppituntien ulkopuolista toimintaa parempine toimintapuitteineen, joka on tarjolla kaikille lapsille ja nuorille riippumatta vanhempien työtilanteesta ja taustasta. (2013/112/EU; OKM 2019, 12–13.)

Edellä mainittuun liittyen Pulkkinen (2015, 20–22) nostaa suomalaisen järjestelmän tämän hetken suurimmaksi yksittäiseksi epäkohdaksi YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksessa olevan artiklan 18, jossa on todettu työssäkäyvien vanhempien lasten oikeudesta saada

heille tarkoitettuja lastenhoitopalveluita. Pulkkinen mukaan varhaiskasvatuksen osalta Suomessa tämä on hoidettu hyvin, mutta koululaisten kohdalla ei. Vaikka vuonna 2004 voimaan tullut laki iltapäiväkerhotoiminnasta oli siihen aikaan suuri edistysaskel pienten koululaisten yksinäisiin, ilman turvallista aikuista vietettyihin iltapäiviin, yhteiskunnan tuki kuitenkin rajattiin koskemaan vain pienimpiä ensimmäisen ja toisen luokan oppilaita sekä erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Toiminnan toteutus on ollut kuntien vastuulla ja näyttäyty-nyt toteutuvan epätasaisesti. Kaikki tokaluokkalaisetkaan eivät aina mahdu toiminnan pii-riin. Yleissopimus lasten oikeuksista ei rajaa valtion velvollisuuksia tukea vanhempien las-tenhoitoa lasten iän mukaan. Myös kolmasluokkalainen on vielä liian pieni selviytymään yksinäisiä iltapäiviä ilman turvallisen aikuisen läsnäoloa ja yhteiskunnan tarjoaman turvalli-sen aikuisen läsnäolo tulisi olla mahdollista kaikille lapsille ikään katsomatta. (Pulkkinen 2015, 20–22.)

Lasten hyvinvointiin ja harrastustakuuseen liittyviä tavoitteita on kirjattu toimenpiteiksi Suomen nykyisen Marinin hallituksen (2019) hallitusohjelmaan vuosille 2019–2023 koh-taan lapset ja nuoret voivat hyvin. Ohjelmaan on kirjattu:

Taataan jokaiselle lapselle ja nuorelle aito mahdollisuus mieluisaan harrastukseen koulupäivän yhteydessä. Luodaan Islannin mallista suomalainen toteutus. Vahviste-taan koulujen aamu- ja iltapäivätoimintaa ja sen laatua, kerhotoimintaa sekä yhteis-työtä kuntien ja kolmannen sektorin toimijoiden välillä. Käynnistetään valmistelu, jonka tavoitteena on edistää maksuttomia harrastusmahdollisuuksia koulupäivän yh-teyteen. (Pääministeri Sanna Marinin Hallituksen ohjelma 2019, 167.)

Hallitus on ottanut harrastustakuun kehittämisen osaksi poliittista ohjelmaansa ja varannut sen toteuttamiseen noin 40 miljoonaa euroa (Haanpää & Salasuo 2019, 8–9). Hallituksen viimeaikaisena toimenpiteenä on luotu harrastamisen Suomen malli- hanke, jonka kautta kunnat ovat voineet ja voivat jatkossa hakea avustusta koulupäivän aikaisen harrastami-sen toteuttamiseen. Mallin tavoitteena olisi taata jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdolli-suus vähintään yhteen harrastukseen koulupäivän yhteydessä, edistää lasten hyvinvointia sekä koulujen ja harrastustoiminnan tarjoajien yhteistyötä. Mallin pilottivaihe on käynnisty-nyt keväällä 2020 ja suunnitelmassa on vuotuinen 14,5 miljoonan euron rahoitus harrastus-toiminnan tukemiseen koulupäivien yhteydessä. (OKM 2020.) Tämä antaa merkittäviä li-säresursseja kunnille harrastustakuun toteuttamiseksi ja koulupäivän aikaisen toiminnan kehittämiseksi.

Kunnilla on avain rooli lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien kehittämisessä ja edistämässä (Haanpää 2019, 56). Nykytilanteen tiedot myös osoittavat valtakunnallisen

kehitykseen on tarvetta harrastustakuun edistämisessä. Haanpää (2019, 9–85) on selvittänyt harrastustakuun toteutumisen nykytilaa Suomen kunnissa. Toteutuksessa ja valmiuksissa on paljon eroja kuntien välillä. Yleisesti selvityksen mukaan valtakunnallisesti kunnissa löytyy tahtoa toimintojen kehittämiseen ja edistämiseen, mutta rakenteelliset valmiudet ovat vielä monesti puutteelliset. Esimerkiksi vain 11 % kunnista oli nimennyt henkilön toteuttamaan harrastustakuuta ja 23 % vastanneista kunnista ilmoittaa harrastustakuun toteutuvan omassa kunnassa. Haanpään (2019, 17) mukaan lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistäminen voi olla haastava kokonaisuus kuntatasolla, sillä harrastamisen organisointi jakautuu usealle eri kuntahallinnon vastuualueelle. Harrastustakuun käynnistäminen ja tehokas toteuttaminen näyttäisikin mahdollistuvan vasta, kun toiminnalle nimetään vastuuhenkilö tai kun tehtävä selkeästi kirjataan osaksi henkilön muuta toimenkuvaa.

Ennen viimeisimpiä Suomen harrastamisen mallin toimintojen käynnistämistä lasten ja nuorten hyvinvointiprofiileista valtakunnallisesti kerätty tieto osoittaa, etteivät lapset ja nuoret koe kouluympäristön tarjoavan mielekkäistä harrastusmahdollisuuksia. Alakoululaisista vain joka kolmas on yhtä mieltä siitä, että kouluympäristössä on tarjolla mielenkiintoisia harrastuksia. Yläkoululaisista mielenkiintoisten harrastusmahdollisuuksien väittämään vastasi skaalalla täysin eri mieltä - eri mieltä 44 prosenttia vastaajista ja vain 6 prosenttia oli täysin samaa mieltä. (OKM 2017b, 16–17.)

3 Yhteiskunnallinen vaikuttavuus

Vaikuttavuudella ei ole olemassa yhtä selkeätä yhteistä määritelmää (Heliskoski, Humala, Kopola, Tonteri & Tykkyläinen 2018, 5). Vaikuttavuus voidaankin joidenkin lähteiden mukaan määritellä kontekstisidonnaisesti hieman eri tavoin, sillä sitä tarkastellaan usein eri tieteiden omista lähtökohdista käsin, jolloin näkökulma voi hieman vaihtua riippuen käsiteläänkö vaikuttavuutta esimerkiksi taloustieteen, lääketieteen vai hallintotieteen näkökulmasta (Silvennoinen-Nuora 2010, 80–83).

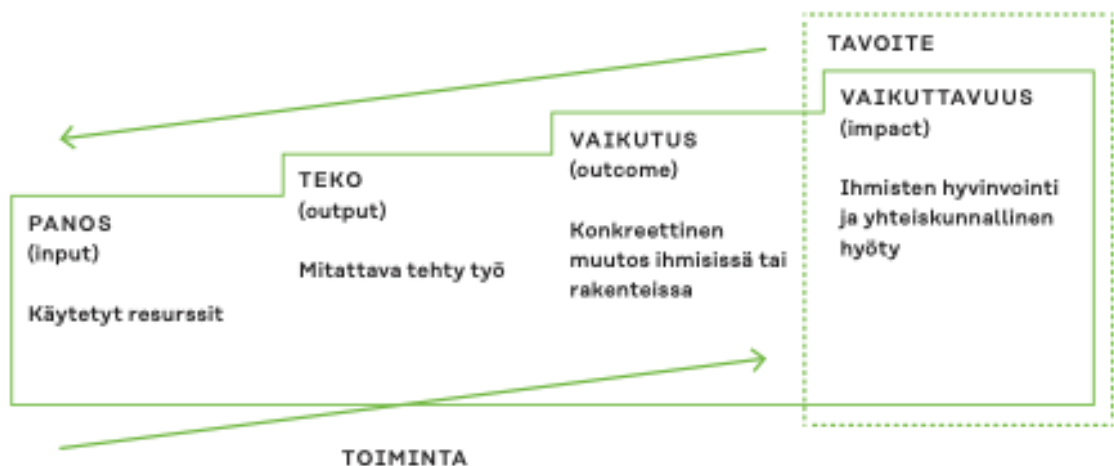
Yleisellä tasolla vaikuttavuuden voidaan ajatella tarkoittavan kuitenkin toiminnalle asetettujen tavoitteiden tai vaikkapa jonkin hankkeen tai kehittämistoiminnan tavoitteiden toteutumista, eli halutun lopputuloksen – vaikkapa parantuneen hyvinvoinnin – toteutumista. (Koski 2014, 2–4.) Arvioinnin kohteena onkin siis muun muassa se kuinka hyvin prosessit, toimenpiteet tai politiikat saavat aikaan toivottuja muutoksia, sekä toisaalta sitä, johtuvatko muutokset juuri näistä toimista. (Heliskoski ym. 2018, 15; Anoschkin 2019, 14–17; Tykkyläinen 15.9.2020.) Vaikutusta arvioidaan siis suhteessa tavoitteeseen. Jokaiseen toimintoon käytetään resursseja ja työpanosta, jotka aiheuttavat konkreettisen muutoksen. Koska resurssit ovat aina rajalliset, vaikuttavuuden arvioinnin avulla ne voidaan kohdentaa tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti. (Itä-Suomen Yliopisto, Vaikuttavuuden talo) Resurssit kannattaakin kohdentaa sellaisiin toiminnan kokonaisuuksiin, jotka johtavat tavoiteltuihin muutoksiin parhaiten (Anoschkin, 2019, 4).

Tässä työssä vaikuttavuutta käsitellään mukaillen Hyvän Mitta -hankkeen määritelmää yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta. Hyvä Mitta -hankkeessa yhteiskunnallinen vaikuttavuus määriteltiin inhimilliseksi hyvinvoinniksi ja positiiviseksi yhteiskunnalliseksi muutokseksi, joka syntyy usean toimijan samaan tavoitteeseen tähtäävän toiminnan tuloksena. (Anoschkin 2019, 5.)

Hankkeen määritelmä soveltuu tähän työhön erinomaisesti, sillä Vesilahden mallin projektin tavoitteena on nimenomaan kohderyhmää koskeva positiivinen yhteiskunnallinen muutos, johon pyritään erilaisilla yhteisen tavoitteen alle suunnitelluilla toiminnoilla ja toimintaketjuilla. Samoin projektiin liittyy olennaisesti toimenpiteiden tulosten todentaminen sekä niistä viestiminen ja tulosten pohjalta tehtävä toiminnan kehittäminen sekä arviointi. Yhteiskunnallista vaikuttavuutta tavoiteltaessa harvoin vain yhden palveluntarjoajan panokset ja teot riittävät tuottamaan yhteiskunnallista hyötyä siinä määrin että kulloinkin kohteena oleva monisyinen ongelma saataisiin ratkaistua. (Heliskoski ym. 2018, 6–8; Anoschkin 2019, 4–6.)

3.1 Vaikuttavuusketju

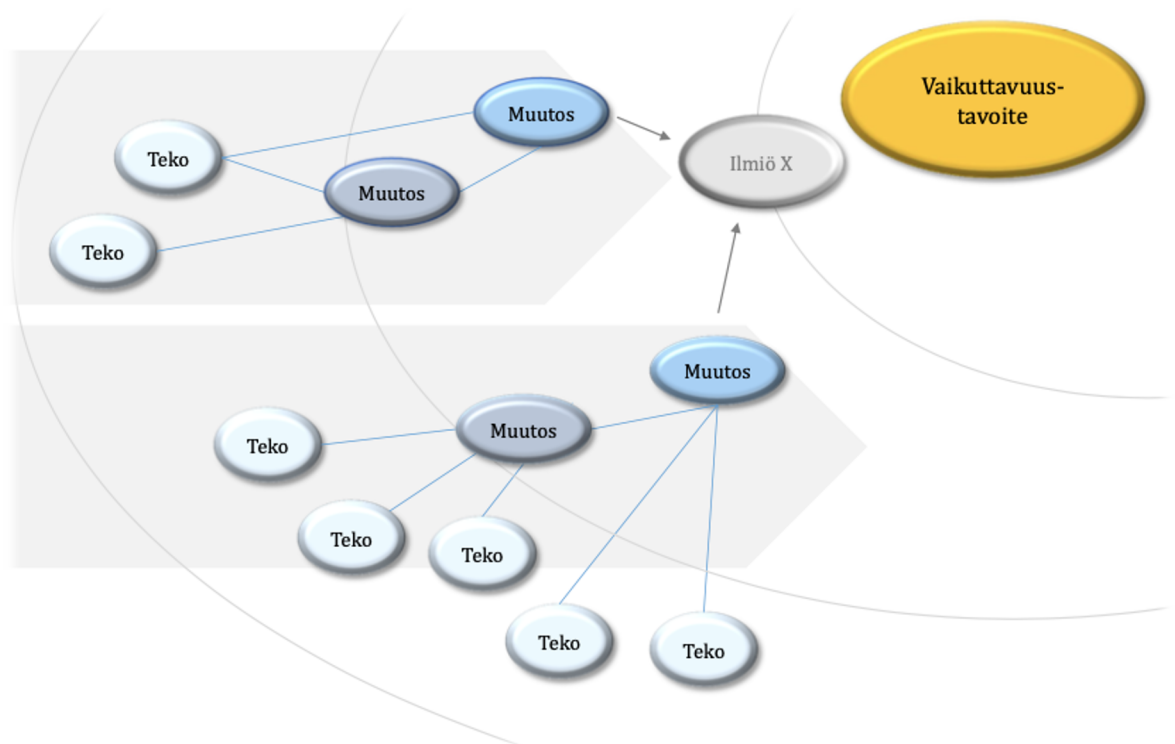
Vaikuttavuutta voidaan hahmottaa esimerkiksi vaikuttavuusketjun avulla (mm. Heliskoski ym. 2018, 5). Kansainvälisesti vaikutusketju nähdään perusmuodossaan niin sanottuna iooi-menetelmänä (kuva 3). Iooi kirjainyhdistelmä muodostuu sanoista ”input”, ”output”, ”outcome” ja ”impact”, joista rakentuu ikään kuin vaikuttavuuden ”portaat”. Ensimmäinen askelma, eli ”input” (suom. panos) kuvaa niitä resursseja, joilla työ tehdään ja jotka ollaan valmiita panostamaan tulosten aikaansaamiseksi. Toinen askelma – ”output” (suom. teko) – kuvaa asian eteen tehtyä työtä. Kolmas kohta, eli ”outcome” (suom. vaikutus), kuvaa tapahtunutta tai toivottavaa konkreettista muutosta ihmisissä tai rakenteissa ja viimeinen askelma – ”impact” (suom. vaikuttavuus) – puolestaan kuvaa yhteiskunnan myönteistä kehitystä, jota toiminnalla on tavoiteltu ja – ainakin toivottavasti myös - saavutettu. (Heliskoski ym. 2018, 5–6.)

Kuva 3. Vaikuttavuusketju iooi -mallissa. (Heliskoski ym. 2018, muokkaama lähteestä ”the iooi method”, Bertelsmann Stiftung)

Tässä työssä vaikuttavuutta mallinnetaan portaittaisen kaavion sijaan vaikuttavuusketjun ja vaikuttavuusketjuista muotoutuvan vaikuttavuuden ekosysteemin kautta. Näiden avulla toiminnan visiosta, tavoitteista ja halutuista muutoksista voidaan tehdä kartta, jonka avulla nähdään reitti lähtötilanteesta toteutettavien tekojen ja toimenpiteiden kautta haluttuun muutokseen ja sitä kautta kohti mallinnuksen visiota. Alla kuvassa 4 on kuvattu vaikuttavuusketju yksittäisen toiminnon näkökulmasta. Toimijat tuottavat omilla panostuksillaan tekoja, jotka aiheuttavat ilmiöön X kohdistuvia haluttuja muutoksia, joka puolestaan johtaa lopulta vaikuttavuustavoitteen saavuttamiseen. Esimerkiksi kuvan mukaisena ilmiönä X on, että lapsen tai nuoren asuinalueelta ei pääse julkisen liikenteen avulla paikkaan, jossa mieluisaa harrastusta järjestetään. Kun tähän ilmiöön halutaan vaikuttaa, voisi haluttu

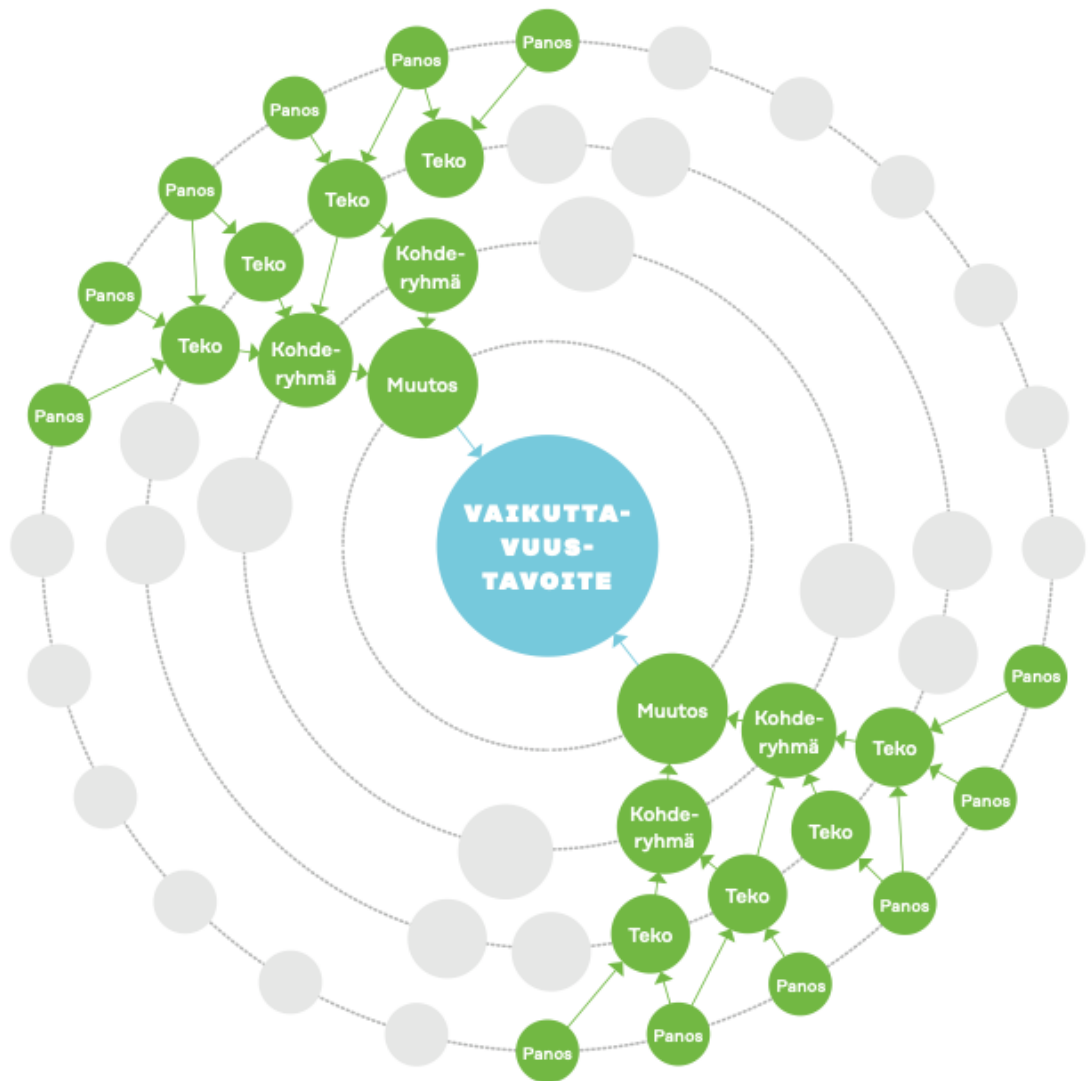
muutos olla halutun harrastuksen tuominen lähelle lapsen tai nuoren lähiyhteisöä, eli esimerkiksi koulupäivän yhteyteen. Jotta tämä muutos saadaan aikaiseksi, on toteutettava erilaisia muutoksen mahdollistavia tekoja. Näitä tekoja ovat esimerkiksi harrastusryhmän järjestäminen lähikoululla, harrastuksen vaatiman tilan ja välineistön hankkiminen, ammattitaitoisen ohjaajan rekrytoiminen, koulukuljetuksen aikatauluttaminen siten että harrastukseen osallistuminen on aikataulullisesti mahdollista sekä koituvista kustannuksista vastaaminen. Kuva 4 hahmottaa kuinka vaikuttavuustavoitteen saavuttaminen, ja ilmiöön X vaikuttaminen vaativat useita erilaisia muutoksia, joiden toteutuminen taas vaatii useita yhtäaikaisia tekoja.

Kuva 4. Vaikuttavuusketju, yksittäisten toimintojen näkökulma. (Tykkyläinen 15.6.2020, Vaikuttava Yritys Oy)

3.2 Vaikuttavuusekosysteemi

Heliskosken ym. (2018) mukaan vaikuttavuuden tavoitelähtöinen tarkastelu korostaa yhteistyön merkitystä, jolloin yhteiskunnallista vaikuttavuutta voidaan tarkastella yksittäisen vaikuttavuusketjun sijasta vaikuttavuusekosysteemin kautta. Vaikuttavuusekosysteemin avulla on helpompi hahmottaa, kuinka yhteiskunnallisen vaikuttavuustoiminnan kohteena olevat monisyiset ja laajat haasteet laajenevat vaikuttavuuskehien kautta useiden panosten ja tekojen, eli useiden eri vaikuttavuusketjujen verkostoksi, joiden tavoitteena sama yhteiskunnallinen hyöty eli hyvinvointivisio on (kuva 5). (Heliskoski ym. 2018, 6–8.)

Kuva 5. Vaikuttavuusekosysteemi. (Heliskoski 2018, Leadcons Oy)

Vaikuttavuusekosysteemin kautta on myös helpompi havainnollistaa, miksi monisyiset yhteiskunnalliset ongelmat eivät usein ratkea vain yhden toimijan yksittäisen vaikuttavuusketjun panostuksen ja tekojen avulla, vaan tavoitteen saavuttaminen vaatii sitä estäviin tekijöihin vaikuttamista useilla yhtäaikaisilla panostuksilla ja teoilla. (Heliskoski ym. 2018, 5–8; Anoschkin 2019, 4–6.) Edellä vaikuttavuusketjun kohdalla on esitelty käytännön esimerkki vaikuttavuusketjusta liittyen, jossa kuvataan yksi harrastuksen mahdollistava muutos sekä muutoksen mahdollistavat teot. Vaikuttavuusekosysteemi kuvaa useiden vastaavien eri toimijoiden tuottamien rinnakkaisten tekojen verkkoa. Pelkästään vaikuttavuusketjun kohdalla esitelty harrastamisen mahdollistava muutos ei riitä monisyisten ongelmien ratkaisemiseksi, vaan rinnalle tarvitaan myös muiden toimijoiden tekoja. Esimerkiksi harrastamisen mahdollistamisen rinnalle tarvitaan lähikoulun tekoja (kuten lukujärjestysten jousto ja tilojen käyttö), palvelun tuottajan tekoja (kuten laadukas ja pitkäjänteisesti suunniteltu sekä harrastajan taito- ja kehitystasolle sopiva toiminnan sisältö), lapsen tai nuoren

perheen tekoja (kuten harrastamiseen kannustava ja hyväksyvä ilmapiiri) sekä viestinnällisiä tekoja (tietoisuus harrastusmahdollisuudesta). Näistä kaikista rinnakkaisten toimijoiden yhtäaikaista teoista ja niillä aikaa saaduista muutoksista muodostuu vaikuttavuusekosysteemin, jolla lopulta voidaan tuottaa todellista yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Vaikuttavuusekosysteemin avulla on helppo hahmottaa sitä, miksi toteutettujen panostusten ja tekojen juurruttaminen vakiintuneeksi toiminnaksi sekä niiden toteuttaminen pitkäjänteisesti on tärkeää, jotta tapahtuneita muutoksia kyetään ylläpitämään myös jatkossa ja yhteiskunnallisesti hyödystä muodostuu pysyvä. Ekosysteemin avulla on siis helpompi hahmottaa myös toiminnan kehittämisen jatkoaskeleita, sillä jo suunnitteluvaiheessa pohditaan tavoitteen toteutumiseen tarvittavia muutoksia sekä näitä estäviä tekijöitä. Näin ollen jo suunnitteluvaiheessa pohditaan myös niitä tekijöitä, jotka voivat tulevaisuudessa nousta esteeksi tavoitteen saavuttamiselle. Huolellisen vaikuttavuuden mallintamisen lisäksi onkin tärkeä pohtia jo suunnitteluvaiheessa myös vaikuttavuuden todentamiseen käytettävät mittarit, joiden avulla tulosten todentaminen ja sitä kautta toiminnan kehittäminen sekä mahdollisten ennakoimattomien haitallisten sivuvaikutusten huomioiminen onnistuu. Tätä kautta toimintaa voidaan myös kehittää pitkäjänteisesti ajantasaista vaikuttavuustietoa hyödyntäen. (Anoschkin 2019, 14–17; Heliskoski ym. 2018, 9–11, 15–16.)

3.3 Vaikuttavuuden mallintaminen

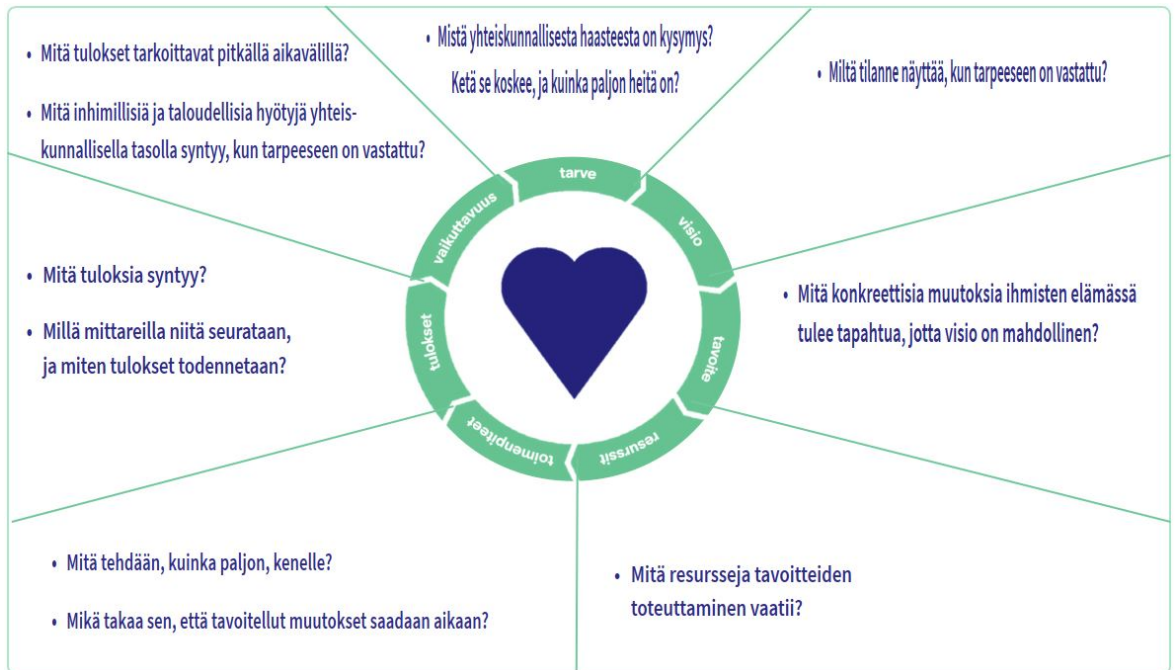
Yhteiskunnallisesti vaikuttavia toimintoja suunnitellessa on vaikuttavuuden mallintaminen keskeinen osa tavoitelähtöistä vaikuttavuutta. Mallinnus kuvaa sitä, miten haluttu tavoite saavutetaan ja lisäksi mallinnus toimii vaikuttavuuden todentamisen lähtökohtana. Mallinnusta tehdään vaikuttavuusketjun useassa vaiheessa ja monella tavalla. Mallintamiseen ei siis ole yhtä ja ainoa ”oikeaa” tapaa. Vaikuttamisen mallintamiseen kuuluu tavoitelähtöisessä prosessissa kolme vaihetta, jotka ovat 1) yhteiskunnallisen hyödyn mallinnus, 2) vaikutusten mallinnus ja 3) toiminnallinen mallinnus. (Heliskoski ym. 2018, 9.)

Heliskosken ym. (2018) mukaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta voidaan lähestyä kahdesta eri suunnasta, joko vaikuttavuuden jalanjälkenä tai vaikuttavuuden kädenjälkenä. Jalanjälkeä voidaan verrata esimerkiksi ympäristö asioista tuttuun hiilijalanjälkeen, jolloin vaikuttavuus toteutuu ikään kuin muun toiminnan sivutuotteena toiminnan varsinaisten tavoitteiden ollessa kenties jotain aivan muuta kuin saatava yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Sen sijaan lähestyttäessä asiaa vaikuttavuuden kädenjälkenä, on koko toiminta ja prosessit nimenomaan suunniteltu sekä toteutettu yhteiskunnallinen vaikuttavuus tavoitteena. (Heliskoski ym. 2018, 4.)

Lähdettäessä suunnittelemaan toimintaa vaikuttavuustavoitteesta käsin, on suunnittelu aloitettava vaikuttavuustavoitteesta – eli tavoitellusta yhteiskunnallisesta myönteisestä kehityksestä käsin. Tällöin tätä tavoiteltavaa yhteiskunnallista hyvää ajatellen on tehtävä vaikuttavuuden mallinnus, jossa vaikuttavuusketjussa ja -ekosysteemissä hahmotettavista teoista, muutoksista ja vaikutuksista luodaan eräänlainen resurssi-, toiminta- ja tiedonkeruusuunnitelma. Käytännössä vaikuttavuuden mallintaminen tarkoittaa esimerkiksi, että halutun ongelman ratkaisemiseksi luodaan konkreettinen vaikuttavuusketju ja mahdollisesti vaikuttavuusekosysteemi. (Heliskoski ym. 2018, 5, 9–13; Anoschkin 2019, 7–9.)

Tässä työssä vaikuttavuuden mallintaminen on tehty vaikuttavuusketjujen avulla, joista rakentuu useasta ketjusta koostuva vaikuttavuusekosysteemi. Vaikuttavuuden mallintamisen aluksi todetaan toiminnalle ja tavoitteelle tarve, eli määritellään ongelma, johon pyritään vaikuttamaan. Tämän jälkeen toiminnalle asetetaan visio, joka määrittää miltä maailma näyttää, kun tavoitteet on saavutettu. Kun visio on selkeä ja kirkas, toiminnalle asetetaan selkeät ja mitattavat tavoitteet. Tavoitteenasettelun jälkeen määritetään tavoitteen saavuttamiseksi olemassa olevat resurssit sekä tehtävät toimenpiteet. Lopuksi toimintaa ja tuloksia arvioidaan mittaamalla, jonka perusteella voidaan todentaa toiminnan vaikuttavuutta. (Anoschkin 2019, 3–20; Heliskoski ym. 2018, 9–14.) Jokainen ketjun lenkki läpikäymällä voidaan selkeästi mallintaa toiminnan aloittamisen syyt, tehtävät toimet ja tehtävänjako, resurssit sekä tulosten seuranta.

Yksi yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mallintamisen tavoista on luoda edellä esitelty vaikuttavuusketju, jossa mallinnetaan toiminnalle 1) tarve, 2) visio, 3) tavoitteet, 4) toimenpiteet, 5) resurssit, 6) tulokset ja 7) vaikuttavuus (kuva 6). Vaikuttavuusketju onkin työkalu vaikuttavuuden suunnitteluun, johtamiseen ja arviointiin, eli vaikuttavuuden mallintamiseen käytännön toteutukseksi. (Anoschkin 2019, 23.)

Kuva 6. Vaikuttavuusketju (Anoschkin 2019, 23.)

Ketjun vaiheiden avulla hahmotetaan tavoitteen saavuttamiseksi tarvittavat teot ja niiden tekijät, kohderyhmän arjessa ja palveluiden toteuttamisessa tapahtuvat tarvittavat muutokset, sekä näiden kaikkien toteuttamiseen tarvittavat ja käytössä olevat resurssit. Lisäksi mallintamiseen yhdistetään seuraavassa kappaleessa esiteltävä kussakin vaiheessa toteutettava tulosten mittaaminen ja arviointi. Jokainen mallinnuksessa käsitelty vaikuttavuusketjun vaihe esitellään alla yksitellen.

1. Tarve. Vaikuttavuuden mallintamisen ensimmäisessä vaiheessa on kirkastettava työn tarve. Tässä vaiheessa selvitetään mitä ongelmaa ollaan ratkaisemassa ja miksi sekä minkälaisilla mittareilla ja missä asioissa ongelma näkyy. Tässä kohdassa vaikuttavuuden mallinnusta pohditaan siis mihin yhteiskunnalliseen haasteeseen halutaan vaikuttaa. (Anoschkin 2019, 8–9; Tykkyläinen 15.6.2020.)

2. Visio. Vaikuttavuuden mallinnuksen toisessa vaiheessa määritetään toiminnalle visio. Tarkoituksena on katsoa tulevaisuuteen ja asettaa haave siitä maailmasta, jollainen toiminnalla pyritään pitkällä aikavälillä saavuttamaan. Vision tulee olla positiivinen ja rohkea sekä riittävän kauas katsova, mutta kuitenkin realistinen. Visiolla vastataankin kysymyksen ”mitä halutaan saavuttaa?”. (Anoschkin 2019, 10; Tykkyläinen 15.6.2020.)

3. Tavoitteet. Vision määrittämisen jälkeen asetetaan toiminnalle konkreettiset ja mitattavat tavoitteet, joiden avulla toiminnan tulokset on mahdollista määritellä. Tavoitteenasettelussa tulee olla tarkka, jotta tavoite on aidosti konkreettinen, saavutettavissa sekä mittaa haluttua asiaa tai vaikutusta. (Anoschkin 2019, 11–12; Tykkyläinen 15.6.2020.)

4. Resurssit. Tavoitteiden asettamisen jälkeen tarkastellaan ja nimetään kaikki ne resurssit, joiden avulla suunnitellut vaaditut teot ja toimenpiteet aiotaan toteuttaa. Resurssien määrittelyn yhteydessä nähdään myös konkreettisesti se, puuttuuko toiminnan toteuttajalta jokin tavoitteiden saavuttamisen kannalta ehdottoman tärkeä resurssi, jolloin resurssien uudelleenohjaamiseen tai jopa lisäämiseen on mahdollisuus jo suunnitteluvaiheessa – tai ainakin tieto mahdollisesta lisäresurssin tarpeesta saadaan jo suunnitteluvaiheessa. Resurssien määrittelyvaiheessa vastataan myös kysymykseen ”mitä tehdään?”. (Anoschkin 2019, 13; Tykkyläinen 15.6.2020.)

5. Toimenpiteet. Tässä vaiheessa nimetään ne toimenpiteet, joita tavoitteiden saavuttamiseksi täytyy saada toteutettua. Lisäksi toimenpiteiden nimeämisen yhteydessä tehdään toimenpiteiden toteuttamiseen liittyvä tehtävänjako sekä toteuttamisen järjestys, sillä kaikki toimenpiteitä ei välttämättä pystytä toteuttamaan – tai ole järkevääkään toteuttaa – rajallisilla resursseilla yhtä aikaa. (Anoschkin 2019, 13; Tykkyläinen 15.6.2020.) Toimenpiteisiin liittyy myös olennaisesti edellisessä vaiheessa läpikäytyjen resurssien kirkastaminen, jotta hahmotetaan, mitä toimenpiteistä jo nyt olemassa olevilla resursseilla voidaan toteuttaa ja onko kenties joitain olennaisia toimenpiteitä, johon olisi ehdottomasti saatava jostain lisäresurssi.

6. Tulos. Tässä vaiheessa mitataan ja tarkastellaan toiminnan tuloksia. Tämän lisäksi tulovaiheeseen kuuluu pohdinta siitä, ovatko tulokset nimenomaan toteutettujen toimintojen aikaansaannoksia vai johtuvatko ne mahdollisesti jostain muusta tapahtuneesta. Tulovaiheessa tarkastellaan myös, onko toiminnalla ollut jotain ennakoimattomia negatiivisia tai positiivisia vaikutuksia, joita ei ole alussa osattu ajatella. Näiden pohdintojen pohjalta toiminnan kehittäminen ja resurssien kohdentaminen oikeisiin asioihin mahdollistuu tehokkaammin ja tarvittaessa mahdolliset turhat toiminnot voidaan karsia. Vaikuttavuuden mallinnusta tehtäessä tulovaiheessa pohditaan mitä asioita aiotaan mitata. (Anoschkin 2019, 14; Tykkyläinen 15.6.2020.)

7. Vaikuttavuus. Vaikuttavuusketjun viimeisessä osiossa mallintamisen yhteydessä pohditaan ja tarkastellaan toiminnan lopullista vaikuttavuutta koko ketju ja mallinnus huomioiden pitkällä aikavälillä. Tässä vaiheessa tarkastelu kohteena ovat pitkällä aikavälillä saa-

tavat (tai saadut) hyödyt, jolloin yhteiskunnallista vaikuttavuutta voidaan arvioida pätevästi. Tässä kohdassa vastataan myös kysymykseen, ”saatiinko sitä mitä haluttiin?”. (Anoschkin 2019, 15; Tykkyläinen 15.6.2020; Heliskoski ym. 2018, 15–16.)

Vaikuttavuuden mallintamiseen ei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa. Mallintaminen on kuitenkin tärkeä vaikuttavuusperusteisen suunnitteluprosessin osana, jotta haluttu vaikuttavuuden kädenjälki voidaan saavuttaa. Mallinnus on tärkeä tehdä, jotta jokainen toimija tietää miten haluttu tavoite saavutetaan. Vaikuttavuusketju on yhtä heikko kuin sen heikoin lenkki, joten yhtään ketjun vaihetta ei voida jättää tekemättä, jotta haluttu tavoite saavutetaan. (Heliskoski ym. 2018, 9.)

3.4 Vaikuttavuuden mittaaminen ja todentaminen

Jotta resurssien suuntaamisen ja tehtyjen toimenpiteiden riittävyttä sekä aikaan saatua vaikuttavuutta voidaan arvioida, on toiminnan tuloksia mitattava säännöllisesti niin pitkällä kuin lyhyelläkin aikavälillä. Yhteiskunnallista vaikuttavuutta arvioitaessa on kuitenkin hyvä huomioida, että laajojen ja monisyisten yhteiskunnallisten haasteiden eteen tehtyjen toimien tulokset eivät välttämättä näy välittömästi lyhyellä aikavälillä, vaan lopullinen yhteiskunnallinen vaikuttavuus saatetaan pystyä todentamaan vasta vuosien tai jopa vuosikymmenen päästä. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus syntyykin usein vasta keskipitkällä (3–6 vuotta) tai pitkällä (yli 6 vuotta) aikavälillä. Tästä syystä mittaristosta ja mittaamisen menetelmistä onkin rakennettava monitasoinen järjestelmä, jossa pyritään todentamaan pitkän aikavälin yhteiskunnallisen vaikuttavuuden lisäksi myös hyvin lyhyellä aikavälillä tapahtuvia välittömiä muutoksia mikrotasolla, eli kohderyhmän arjessa ja käyttäytymisessä. (Heliskoski ym. 2018, 15–16.)

Tästä syystä tuloksia todentavat mittarit tuleekin jakaa jo vaikuttavuuden mallinnusvaiheessa eri tasoille todentamaan panostuksista ja teoista saatavia tuloksia niin lyhyellä aikavälillä kuin keskipitkällä ja pitkällä aikavälilläkin. Muun muassa Heliskoski ym. (2018) jaottelevat mittarit kolmelle tasolle toiminnanohjausmittareihin, muutosmittareihin ja vaikuttavuusmittareihin. *Toiminnanohjausmittareilla* todennetaan panosten, tekojen ja vaikutusten toteutumista, jolloin voidaan siis todentaa ovatko esimerkiksi suunnitellut teot ja nimetyt panostukset toteutuneet. Näin toiminnanohjausmittarit mahdollistavat lisäksi toiminnanohjauksen, toiminnan laadun arvioinnin sekä muiden johtamisjärjestelmien mahdollisesti tuottaman tiedon hyödyntämisen vaikuttavuuden arvioinnissa. *Muutosmittarit* puolestaan kuvaavat muun muassa kohderyhmän käyttäytymisessä, osaamisessa ja hyvinvoinnissa tapahtuvia muutoksia. Muutosmittareiden kohdalla aikajänteen määrittäminen ja huomioi-

minen on äärimmäisen tärkeää, sillä kaikki käyttäytymisen muutokset – hyvinvoinnissa tapahtuvista muutoksista puhumattakaan – eivät välttämättä näy aina välittömästi. Mittaamisen kolmantena tasona ovat *vaikuttavuusmittarit*, joiden avulla vaikuttavuutta todennetaan yhteiskunnallisella tasolla. (Heliskoski ym. 2018, 15.)

Heliskoski ym. (2018) ovat listanneet hyvä mittariston elementtejä, jotka esitellään alla olevassa listauksessa. Tämän listauksen mukaan hyvä mittaristo:

- ohjaa toimintaa ja varmistaa sen laatua
- seuraa matkaa kohti tavoiteltua vaikutusta
- kattaa kaikki toteutuksen vaiheet
- todentaa eri aikaväleillä tapahtuvia muutoksia
- tuottaa tietoa eri sidosryhmien näkökulmista
- sisältää subjektiivisia ja objektiivisia sekä laadullisia ja määrällisiä mittareita
- kiinnittyy osaksi palveluntuottajan arkea

(Heliskoski ym. 2018, 16.)

Mittariston tulee tuottaa oikeaa ja haluttua tietoa sekä tuloksia siitä, mitä aidosti halutaan tietää. Sellaisia tekijöitä ei kannata mitata, joiden tuottamaa tietoa ei hyödynnetä. Turhan tiedon lisäksi myöskään liikaa tietoa ei kannata mitata tietoähkyn välttämiseksi.

Mittaamiselle on myös olennaista määritellä lähtötilanne, johon tuloksia verrataan. Lisäksi on tärkeä pyrkiä huomioimaan myös mahdolliset ennakoimattomat negatiiviset vaikutukset sekä seurata kuinka monelle toiminnasta ei ollut hyötyä tai kuinka moni jätti toiminnan kesken. (Anoschkin 2019, 17.)

Kuten aiemmin todettiin, toiminnan yhteiskunnallisen tason vaikuttavuus saatetaan kyetä todentamaan vasta vuosien päästä toiminnan aloittamisesta, joten toimintojen pitkäjänteinen seuranta ja kehittäminen kahden ensimmäisen tason mittareiden tulosten avustamana on äärimmäisen tärkeää yhteiskunnallisen hyvän saavuttamiseksi. (Heliskoski ym. 2018, 15–16; Anoschkin 2019, 3–5, 14–17; Tykkyläinen 15.9.2020) Toiminnan pitkäjänteisyyden lisäksi myös mittaamisen ja tulosten todentamisen pitkäjänteisyys sekä tulosten mukainen kehittäminen ovatkin tärkeä tekijä vaikuttavuutta tavoiteltaessa.

4 Kehittämistyön tavoite

Vesilahti on pieni hieman alle 4400 asukkaan maaseutumainen kunta Tampereen kaupunkiseudulla. Viime vuosien aikana Vesilahdessa tapahtunut lasten ja nuorten tekemä ilkivalta ja häiriökäyttäytyminen sekä muun muassa päihteiden käyttö ja päihdemyönteisyys ovat lisääntyneet. Kouluviihtyisyys, kouluun kiinnittyminen ja kouluinnostus ovat heikentyneet selvästi ja koulustressiä tai ahdistusta kokevien lasten ja nuorten määrä on noussut. Myös esimerkiksi yksin koulupäivän jälkeen vietetty aika on kouluterveyskyselyiden mukaan Vesilahdessa varsin suuri. (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Kouluterveyskysely 2017 ja 2019.) Lisäksi huoli lasten ja nuorten hyvinvoinnista sekä siihen liittyvistä laajoista yhteiskunnallisista haasteista – kuten syrjäytymisestä, liikkumattomuudesta ja harrastamattomuudesta suuremmissa mittakaavassa – oli lisääntynyt myös Vesilahdessa edellisten vuosien aikana, aivan kuten valtakunnallisestikin. Mielekkään vapaa-ajan tekemisen ja harrastusten puute on selkeästi yksi haasteisiin vaikuttava tekijä pienessä maaseutumaisessa kunnassa, jossa toimijoita on verrattain vähän, välimatkat ovat pitkät ja sisäistä julkista liikennettä ei juuri ole – varsinkin kun etäisyyksistä, huonosta julkisesta liikenteestä ja verrattain vähäisestä tarjonnasta johtuen lapset ja nuorten eivät ole harrastustoimintaa ajatellen tasa-arvoisessa asemassa.

Vesilahden kunnan kuntastrategia uudistettiin syksyllä 2019 ja uusi strategia astui voimaan 1.1.2020. Yllä mainittuihin haasteisiin reagoimiseksi kuntastrategiaan asetettiin yhdeksi kokonaisvaltaisesti lasten ja nuorten hyvinvointia edistäväksi tavoitteeksi luoda Vesilahden kunnalle oma versio Islannin mallista. Lisäksi kunnan visiona on olla ”kiireettömän läsnäolon kunta”, jossa toimintaa ohjaavana tavoitteena on muun muassa lausahdus ”et ole yksin”, joten lasten ja nuorten ongelmiin puuttuminen vaikuttavasti on erittäin merkittävä teema kunnan tavoitteiden ja tulevaisuuden vision kannalta. (Vesilahden kunta 2020.)

Kehittämistyön taustalla oli kuntastrategian tavoite Vesilahden oman Islannin mallin luomisesta. Islannin mallin vaikuttavuus ja tulokset erityisesti nuorten päihteiden käytön vähenemisessä sekä lasten ja nuorten harrastustoiminnan järjestämisen tavat ovat herättäneet suurta kiinnostusta niin Suomessa kuin muualla maailmassa jo useiden vuosien ajan. (Kristjansson ym. 2019, 70, 78–79; Kristjansson ym. 2020, 43–45; Sigfúsdóttir ym. 2019, 58, 60–61.) Olettamuksena oli, että Islannin mallista voidaan oppia ja soveltaa runsaasti hyvää myös Vesilahden kunnan lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen ja ongelmien ratkaisemiseen, vaikka Islannin mallin tuominen sellaisenaan ei olekaan mahdollista tai edes järkevää (Kiilakoski ym. 2020).

Koska ratkaistavana olevat haasteet ovat juuri syiltään varsin monimutkaisia, eivät myöskään ratkaisuksi riitä yksittäiset ja yksinkertaiset toimenpiteet, vaan ratkaisuun vaaditaan useamman toimijan yhtäaikaista vaikuttavia toimenpiteitä, joita toteutetaan laadukkaasti, kärsivällisesti ja pitkään (Anoschkin 2019, 3–6). Jotta tavoitteet voitaisiin saavuttaa ja toimintamallista tehdä kestävä, kehittyvä ja tietoon perustuva otettiin projektin lähtökohdaksi vaikuttavuusperusteisuus. Vesilahden harrastamisen mallin rakentamisessa päädyttiin mukailemaan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mallia.

Tämän kehittämistyön tavoitteena oli luoda Vesilahden kunnalle oma vaikuttavuusperusteisesti suunniteltu malli koulupäivän yhteyteen sijoittuvan lasten ja nuorten hyvinvointia lisäävän harrastustoiminnan toteuttamisesta. Tavoitteena oli, että kehitettävä malli sisältää lasten ja nuorten hyvinvointia edistävän harrastustoiminnan järjestämisen tavoitteet, harrastustoiminnan organisoimisen toimintatavat, laatuksia todentavan mittariston. Kehittämisprojektin aikana toimintoja oli tavoitteena pilotoida ja luoda piloteista saatujen kokemusten pohjalta mallin toteuttamiselle jatko-suunnitelma kehittämisprojektin jälkeiselle ajalle. Työn lähtökohtana oli hyödyntää maailmalla suurta kiinnostusta herättäneen lasten ja nuorten hyvinvointia edistävän sekä päihdeiden käyttöä ja riskikäyttäytymistä harrastamisen ja mielekkään vapaa-ajan tekemisen avulla ehkäisevän Islannin mallin tarjoamia toimintatapoja ja luoda Vesilahdelle oma so-piva malli. Vesilahden kuntastrategiassa Islannin malli liittyy nimenomaan lasten ja nuorten harrastamiseen ja mielekkäeseen vapaa-ajan tekemiseen. Näin ollen myös tämä kehittämistyö rajoittuu käsittelemään lasten ja nuorten harrastustoimintaa ja vapaa-ajan tekemistä, joiden avulla kohderyhmän hyvinvointia halutaan edistää.

5 Kehittämistyön vaiheet

Kehittämistyö alkoi projektin suunnittelulla toukokuussa 2020 ja päättyi pilotoinnin ja mittaamisen viimeisiin toimintoihin maaliskuussa 2021. Projektin jakautui kokonaisuudessaan kuuteen vaiheeseen. Näitä olivat projektin suunnittelu ja lähtötilanteen kartoitus, harrastustoiminnan vaikuttavuuden mallinnus, harrastustoiminnan rakenteen kehittämisen työpajat, harrastustoimintojen pilotointi ja benchmarkkaus, harrastustoiminnan vaikuttavuuden mittaamisen suunnittelu sekä jatkosuunnitelman teko. Projektin etenemistä määrittivät vahvasti alussa toteutettu lähtötilanteen kartoitus teoriakatsauksineen sekä projektin suunnitteluvaihe. Kehittämistyötä ja sen etenemistä haastoi maailman laajuinen koronapandemiatilanne, joka jatkui koko kehittämisprojektin ajan.

Projektin eteneminen ja vaiheet on kuvattu alla kuvassa 7.

Kuva 7. Kehittämistyön vaiheet.

Kehittämisprojektissa taustalla toimeksiantajan edustajina olivat Vesilahden kunnanjohtaja sekä sivistysjohtaja, joiden avulla kehittämisprojektilla oli kuntajohdon tuki. Kunnanjohtaja ja sivistysjohtaja toimivat työn tekijöiden lisäksi kehittämisprojektin ohjausryhmässä seuraamassa projektin etenemistä. Työn tekijöistä toinen on Vesilahden kunnan vapaa-aikapalveluiden hallinnon työntekijä ja toinen puolestaan kolmannen sektorin työntekijä. Näin työn toteuttamiseen saatiin näkökulmat ”pöydän molemmilta puolilta” kunnan näkökulmasta sekä harrastuspalveluita tuottavan tahon näkökulmasta.

5.1 Projektin suunnittelu ja lähtötilanteen kartoitus

Projektin suunnitteluvaihe alkoi toukokuun puolivälissä 2020. Projektin suunnitteluvaiheessa todettiin tarve huolelliselle ja perusteelliselle pohjatyölle, jotta kehittämisen tueksi saataisiin mahdollisimman kattava tietopohja. Kattavan tietopohjan avulla haluttiin heti alusta asti varmentaa rajallisten resurssien vuoksi panostusten kohdistuminen oikeisiin ja vaikuttaviin asioihin, jotta toiminnalla voitaisiin saavuttaa toivotut tulokset. Projektin suunnittelu- ja tiedonkeruuvaihetta ohjasivat kolme pääteemaa. Ensimmäinen keskeistä oli hakea tietopohjaa harrastustoiminnan hyvinvointivaikutuksista ja niiden saavuttamisen kannalta keskeisistä tekijöistä toiminnan järjestämisessä. Toisena ydinkysymyksenä oli, että miten voidaan todentaa näiden keskeisten periaatteiden toteutuminen toiminnassa. Kolmas teema oli se, miten tiedetään, onko toiminnalla positiivisia vaikutuksia tavoitteisiin ja ongelmakohtiin nähden Vesilahdella. Nämä kolme teemaa ovat äärimmäisen tärkeitä kysymyksiä toiminnan tarkoituksenmukaisen kehittämisen ja vaikuttavan toiminnan rakentamisen kannalta.

Tieto- ja teoriapohjan rakentaminen aloitettiin perehtymällä tarkasti Vesilahden kunnan nykytilanteeseen sekä laajalla teoriakatsauksella, jossa selvitettiin tutkimustiedon pohjalta harrastamisen vaikutuksia lasten ja nuorten hyvinvointiin sekä harrastustoiminnan potentiaalia kasvun ja kehityksen tukena. Teoriakatsauksen aikana perehdyttiin myös kansainvälisiin malleihin koulupäivän yhteydessä olevan harrastustoiminnan järjestämisessä, Suomessa aiemmin toteutettuihin kokeiluihin ja nykytilanteeseen sekä alkuperäiseen Islannin malliin ja sen käytänteisiin, toimintamalleihin, hyötyihin sekä mahdolliseen kritiikkiin. Tämän lisäksi perehdyttiin vaikuttavuuden sekä erityisesti vaikuttavuuden arvioinnin menetelmiin ja taustateoriaan.

Viime vuosien aikana Vesilahden kunnassa tapahtunut lasten ja nuorten tekemä ilkeä ja häiriökäyttäytyminen ovat lisääntyneet sekä muun muassa päihteiden käyttö ja päihde-

myönteisyys ovat lisääntyneet. Kouluviihtyvyys ja kouluinnostus ovat heikentyneet ja koulustressiä sekä ahdistusta kokevien lasten ja nuorten määrä on noussut. Yksin koulupäivän jälkeen vietetty aika on kouluterveyskyselyn mukaan Vesilahdessa varsin suuri. Lisäksi erityisesti yläkoululaisten luvattomat poissaolot, koulu-uupumus, huoli omasta mielialasta sekä myöhästymiset koulusta ovat olleet kasvussa.

Lähtötilanteessa lasten ja nuorten vapaa-ajan harrastustarjonta Vesilahdella oli yleiskuvaltaan varsin vähäistä. Koulupäivän yhteydessä toteutettavaa harrastustoimintaa on ollut jonkin verran koulujen järjestämänä koulujen kerhotoiminnan muodossa ja lisäksi nuorisotoimi on vastannut nuoristilatoiminnan ohella muutamista säännöllisistä harrastusryhmistä. 2010-luvun alkupuolella osa Vesilahden kunnan kouluista oli mukana joustavan koulupäivän kokeiluhankkeessa. Hankkeen aikana ja sen tarjoaman rahoituksen turvin koulupäivän yhteydessä järjestettyjä harrastustoimintoja oli ollut tarjolla runsaasti pääosin opettajien ohjaamina ja toiminnasta oli saatu erinomaisia kokemuksia niin oppilaiden kuin opettajienkin taholta. Kokeilun päättymisen jälkeen harrastustoiminnot kuitenkin loppuivat resurssien puutteeseen, eikä tilalle ole kyetty järjestämään korvaavia aktiviteettejä. Harrastustoiminnan järjestäminen on ollut kokonaisuutena kausittaista, eikä toiminnalle ole ollut olemassa systemaattisempaa jatkuvuutta tai pitkän tähtäimen suunnitelmaa. Tämän lisäksi harrastustarjonta on ollut vahvasti riippuvainen eri tahoilta saatavista avustuksista, joka on tehnyt toiminnasta epävakaa. Toiminnan hallinnointi ja koordinointi on pirstaloitunut eri vastuualueille, eikä yhtenäistä koordinoitua toimintatapaa ole ollut olemassa. Suurimpana syynä tähän on ollut koordinoivan vastuutahon puute sekä pienet toiminnan resurssit.

Projektin lähtötilanteen ja suunnittelun vaiheessa hahmoteltiin lähtötilanteeseen ja teoria-katsaukseen perustuen Vesilahden kunnan tarjoamien lasten ja nuorten harrastustoimintojen keskeiset sisällölliset laatutekijät sekä keskeiset järjestämisen periaatteet osallistumista edistävien ja estävien tekijöiden kautta (kuva 8). Nämä toimivat projektin lähtökoh-tina ja selkeyttivät ongelmia, joita tulee ratkaista vaikuttavan toiminnan kehittymiseksi. Harrastustoiminnan järjestämisen lähtökohdaksi katsottiin, että lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi eivät riitä pelkästään osallistuminen ja mahdollisuus harrastaa, vaan harrastuksissa kaiken toiminnan sisällä täytyy toteutua laadukkaana toiminnan elementit. Lisäksi kartoitettiin harrastamista edistävät ja estävät tekijät, joita toimintamallia rakennet-taessa oli huomioitava. Harrastamista edistäviä tekijöitä vahvistamalla ja estäviä tekijöitä purkamalla sekä toiminnan laatutekijöihin panostamalla lapset ja nuoret todennäköisem-min osallistuvat ja viihtyvät harrastuksissa sekä kiinnittyvät ja sitoutuvat niihin. Näistä läh-tökohdista harrastustoiminta on mielekästä ja voi tuottaa hyvinvointia edistäviä ja syrjäyty-miseltä suojaavia tekijöitä.

HARRASTUSTEN LAATUTEKIJÄT VESILAHDEN KUNNAN LASTEN JA NUORTEN HARRASTUSTOIMINNASSA	OSALLISTUMISTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT	OSALLISTUMISTA ESTÄVIÄ TEKIJÖITÄ
<u>HARRASTUSTOIMINNAN LAATU</u>	Sijainti ja saavutettavuus - lähiympäristössä - koulupäivän yhteydessä - maksuttomuus - lasten ja nuorten kannalta sopiva aikataulutus - kuljetukset - vastaa lasten ja nuorten toiveita ja kiinnostuksen kohteita - matala kynnys osallistumiseen ja kokeiluihin - Toiminnan laatu ja tarkoituksenmukaiset tilat ja ympäristö - Tieto toiminnasta - Tukihenkilö harrastuksen löytämiseen - Sosiaalinen tuki kavereilta ja vanhemmilta (vaikuttaminen kannustavasti vanhempiin, esim. vanhempainillat - Aiemmat kokemukset, itseluottamus ja pätevyys, itsetunto ja uskomus omasta pärjäämisestä (alakouluvaihe jo tärkeä vaihe aloittaa)	- Hinta - Etäisyys - Kuljettaminen - Sopimattomat aikataulut - Tiedon puute - Toiminnan heikko laatu - Epäsopivat tilat ja välineet - Tarjonnan puute ja vähäisyys, laadukkaiden palveluntarjoajien puute - Tarjonta ei vastaa lasten ja nuorten toiveita, kiinnostuksen kohteita ja kehitystarpeita - Liiallinen kilpailullisuus - Toimintarajoitteet - Muut yksilölliset tekijät
LISÄKSI - Tarkoituksenmukaiset tilat, välineet ja materiaalit - Sopiva ryhmäkoko per ohjaaja		

Kuva 8. Harrastustoiminnan laatutekijät ja keskeiset periaatteet.

Projektissa luotavan mallin keskeisenä toteutumisen edellytyksenä on hyvinvointia tukevan harrastustoiminnan yhteensovittaminen kiinteäksi osaksi kouluympäristöjä. Tämä tarkoittaa lapsen ja nuoren mikrosysteemitasolla olevien toimijoiden (kuten koulujen henkilöstö, oppilashuolto, kunnan harrastustoiminnan koordinaattori, toiminnan järjestäjät, perheet) ja toimintojen (kuten oppilaiden lukujärjestykset ja koulukuljetukset, harrastusten aikataulutus ja sisältö) saumatonta yhteensovittamista. Vain tällä tavalla kyetään tarkoituksenmukaisesti kehittämään lasten hyvinvointia tukevia harrastustoimintoja, tavoittamaan kaikki kohderyhmän lapset ja nuoret, luomaan kaikille aito mahdollisuus harrastaa sekä suuntaamaan tukitoimet oikea aikaisesti ja kohdennetusti. Teoriakatsauksen pohjalta lasten ja nuorten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämisen ja harrastustoiminnan hyvinvointihyötyjen aikaansaamiseksi olisi perusteltua muuttaa koko koulupäivän rakennetta joustavammaksi ja harrastukset yhtä lailla tasavertaisesti huomioonottavaksi. Projektin

lähtötilanteessa tiedettiin koulupäivän aikaiseen harrastustoiminnan kehittämiseen ja järjestämiseen tulevan panostuksia valtion tasolta Suomen mallin muodossa. Muutoksia koulupäivän rakenteisiin kokonaisvaltaisesti ei kuitenkaan ollut lähitulevaisuudessa näköpiirissä Suomessa, eikä Vesilahdessa, vaan projektia lähdettiin tekemään nykyisen koulupäivän mallin vaatimusten pohjalle. Tavoitteena oli löytää koulujen kanssa mahdollisimman toimivia ratkaisumalleja harrastusten järjestämiseksi nykyisillä rakenteilla.

Teoriakatsauksen perusteella päädyttiin soveltamaan kehittämisprojektin toimintamallina kappaleessa 3. esitellyn yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kehittämisen mallia. Lähtökohdiana oli suunnitella ja toteuttaa koko prosessi alusta alkaen vaikuttavuusperusteisesti vaikuttavuuden mallinnusta hyödyntäen. Prosessiin haluttiin näkyviin selkeä vaikuttavuuden kädenjälki, jonka avulla lähteä ratkaisemaan projektin taustalla olleita moninaisia ja monisyisiä yhteiskunnallisia haasteita.

Yhtenä projektin keskeisenä lähtökohtana oli avainhenkilöiden, eli koulujen rehtoreiden, opettajien, oppilashuollon henkilöstön, kunnan sivistysjohtajan, vapaa-aikapalveluiden henkilöstön, lasten ja nuorten vanhempien, harrastuspalveluita tarjoavien tahojen sekä kuntapäätäjien osallisuus projektin eri vaiheissa, jotta aiemmin pirstaleinen toiminnan vastuunjako ja koordinointi saadaan yhtenäiseksi sekä kaikki tahot osallistumaan toiminnan kehittämiseen. Tätä varten suunniteltiin työpajat, joihin edellä mainitut tahot vuorollaan osallistuivat. Näiden työpajojen tavoitteena oli luoda kaikille yhteinen ymmärrys siitä miksi ja millä periaatteilla toimintaa tehdään sekä innostaa jokainen taho mukaan ratkaisemaan omaa vastuualuettaan koskevia konkreettiset haasteita. Tältä pohjalta edettiin luomaan yhtenäisiä toimintatapoja käytännön toteutukseen, tulosten todentamiseen sekä jatkokokehittämiseen. Lasten ja nuorten osallisuus on keskeinen osa harrastustoiminnan järjestämistä. Tässä kehittämistyössä lasten ja nuorten osallistaminen suunniteltiin mukaan erityisesti harrastustoiminnan sisältöjen rakentamisen vaiheeseen. Alkukartoituksen, suunnittelun ja teoriakatsauksen pohjalta todettiin yhtenäisten toimintatapojen ja toiminnan koordinoinnin onnistumisen sekä ylipäätään harrastustoimintaan liittyvän työmäärän kannalta tarve rekrytoida vastuuhenkilö vastaamaan mallin konkreettisista toiminnoista.

5.2 Vaikuttavuuden mallinnus Vesilahdessa

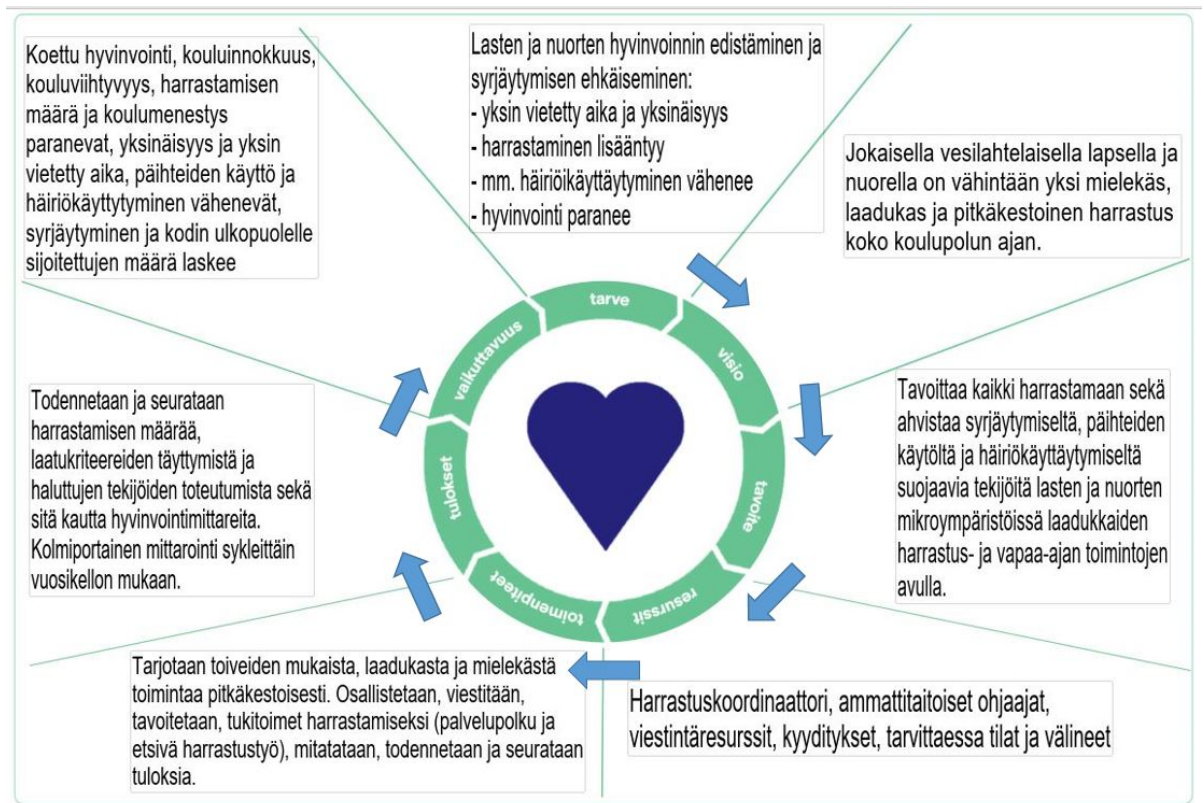
Lähtötilanteen kartoituksen, teoriakatsauksen ja projektin suunnitteluvaiheen jälkeen tehtiin Vesilahden mallia koskeva vaikuttavuuden mallinnus, jonka avulla määritettiin toiminnan tarve, tavoiteltava hyvinvointivisio, toiminnan konkreettiset tavoitteet, käytettävissä olevat resurssit ja mukana olevat toimijat sekä tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittavat toimenpiteet ja niihin liittyvän tehtävänjaot. Vaikuttavuuden mallintaminen on olennainen osa

yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kehittämisen prosessia vaikuttavuuden kädenjälkeä ajatellen. Vaikuttavan toiminnan ytimenä on tehdä järkeviä, oikeita ja vaikuttavia tekoja, jotta rajalliset resurssit saadaan optimaaliseen käyttöön.

Vaikuttavuuden mallinnusta työstettiin kahdessa työpajassa, joissa käytettiin ulkopuolista vaikuttavuuden asiantuntijaa sparraajana. Ensimmäinen työpaja pidettiin 15.06.2020 ja toinen työpaja 15.09.2020. Ensimmäisen työpajan tavoitteena oli saada suuntaa ja varmuutta vaikuttavuusperusteisen projektin toteuttamiseen sekä vaikuttavuusketjun mallintamiseen. Työpajaa varten oli tehty taustatyöhön perustuen lähtötilanteen ja tarpeen kartoitus sekä laaja teoriakatsaus harrastusten hyvinvointivaikutuksista ja niihin vaikuttavista tekijöistä sekä perehdytty yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen. Lisäksi kartoitettiin työpajaa varten koulujen edustajilta kokemustietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnin nykytilanteesta, heidän ajatuksiaan harrastustoimintoihin liittyen sekä isoimmat tämänhetkiset lasten ja nuorten hyvinvoinnin ilmiöt Vesilahden kouluilla. Koulujen edustajilta kerätyt havainnot ja kokemukset vahvistivat alkuperäistä kuvaa lähtötilanteen kartoituksesta, ja niissä nousivat samat keskeiset kouluterveyskyselyissä nousseet teemat sekä näiden lisäksi oppilaiden itsehallintataitojen tukeminen. Työpajaan kutsuttiin mukaan koulujen rehtorit. Työpajan tavoitteena oli sparrauksen avulla muodostaa mallinnuksen kulmakivet ja saada varmuutta ja osaamista mallin rakentamiseen.

Ensimmäisen työpajan jälkeen mallinnuksen työstöä jatkettiin kehittämistyön tekijöiden kesken hyödyntäen sidosryhmille pidetyistä työpajoista saatuja ideoita, täsmennyksiä ja kommentteja. Mallinnuksen tulos esiteltiin uudelleen ulkopuoliselle vaikuttavuusperusteisen suunnittelun asiantuntijalle toisessa työpajassa, joka oli tyytyväinen mallinnuksen lopputulokseen.

Vaikuttavuuden mallinnuksessa määriteltiin toiminnan tarve, visio ja vaikuttavuustavoite sekä resurssit ja toimenpiteet tavoitteen saavuttamiseksi. Tämän jälkeen määritettiin tulosten seurannan keinot, joiden avulla mitataan tuloksia ja lopulta vaikuttavuutta. Vesilahden harrastustoiminnan vaikuttavuuden mallinnusta on esitelty tiivistettynä alla kuvassa 9. Mallinnuksen vaiheet käydään tarkemmin kohta kohdalta tarkemmin läpi kuvan alla.

Kuva 9. Vaikuttavuuden mallinnus Vesilahdessa (mukailtu Anoschkin 2019, 23).

Tarve. Vesilahden mallin taustalla yhteiskunnallisen tason tavoitteina olivat lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen. Vesilahdessa konkreettisine haasteina olivat

- lasten ja nuorten runsas yksin vietetty aika koulupäivän jälkeen
- lasten ja nuorten lisääntynyt häiriökäyttäytyminen ja päihteiden käyttö
- harrastus- ja vapaa-ajantoiminnan mahdollisuuksien vähäisyys, eriarvoisuus,
- lasten ja nuorten koetun psyykkisen hyvinvoinnin heikkeneminen sekä
- harrastustoiminnassa olevan hyvinvoinnin edistämisen potentiaalinen hyödyntäminen, kuten tarkoituksen mukaisten itsehallintataitojen kehittyminen.

Kaikkiin näihin ilmiöihin on mahdollista vaikuttaa laadukkaalla ja mielekkäällä harrastus- ja vapaa-ajantoiminnalla. Tarvetta määriteltäessä perehdyttiin Vesilahtelaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnin tilaa kuvaaviin indikaattoritietoihin sekä selvitettiin kohderyhmän kanssa työskentelevien tahojen kartuttamaa hiljaista tietoa aiheeseen liittyen, jotta saatiin mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva työn tarpeesta.

Visio. Visiointivaiheessa pyrittiin kuvittelemaan, miltä tilanne näyttäisi, kun tarpeen määrittämisessä havaitut haasteet voitettaisiin. Visiota laadittaessa pyrittiin siis kuvittelemaan sellainen tulevaisuus, jossa tarpeen määrittelyssä esiin nostetut haasteet olisi ratkaistu. Visiota työstettiin ensimmäisessä ulkopuolisen asiantuntijan työpajassa, jonka jälkeen se muotoiltiin kehittämistyön tekijöiden toimesta. Visio esiteltiin työpajoissa, joissa osallistujat

saivat mahdollisuuden kommentoida visiota. Visio ei kuitenkaan enää muuttunut työpajojen annin perusteella. Vision toteutumiseksi luodut tavoitteet ja toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi esitellään tavoite ja toimenpiteet osioissa. Visio tukee myös Vesilahden kuntastrategian visiota, kiireettömästä ja läsnä olevasta kunnasta sekä kuntastrategian arvoja ja tavoitteita hyvinvoinnin edistämisestä.

Vision toteutumisen ytimenä on vahvistaa hyvinvointia lisääviä sekä syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä lasten ja nuorten arjessa. Näitä tekijöitä ovat mielekäs ja laadukas harrastaminen ja vapaa-ajan toiminta, onnistumisen, pystyvyyden ja autonomian kokemukset, turvalliset aikuiset kouluympäristössä, mahdollisuus kuulua ryhmään, uudet kaverit ja kaaverisuhteiden vahvistuminen sekä oikea-aikainen puuttuminen. Tässä kehittämistyössä syrjäytymiseltä suojaavien tekijöiden joukosta vahvistetaan erityisesti harrastus- ja vapaa-ajantoimintaa, mutta harrastustoiminnan avulla on mahdollista edistää myös muita suojaavia tekijöitä, kuten pystyvyyden kokemuksia sekä merkityksellisten kaveri- ja aikuissuhteidensuhteiden luomista ja vahvistamista.

Nämä laajat tavoitteet ovat harrastamisen edistämisen taustalla. Vision määrittämisen kohdalla on hyvä todeta, ettei tämän kaltaisia yhteiskunnallisia monisyisiä haasteita voida ratkaista vaikuttavasti vain harrastustoiminnan avulla. Harrastustoiminnalla voidaan kuitenkin edistää lasten ja nuorten hyvinvointia sekä vahvistaa syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä ja näin ollen se on yksi osa vaikuttavien toimenpiteiden kokonaisuudessa. Tämän työn kohdalla visio tarkentuu kattamaan harrastus- ja vapaa-ajantoiminnan osuutta osana kyseisten haasteiden ratkaisuja. Näin vision toteutuessa yksi ”palikka” kokonaisuudesta on ratkaistu.

Työn aikana Vesilahden mallin visioksi muotoiltiin: Vesilahden mallin visiona on lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen sekä syrjäytymisen, päihteiden käytön ja häiriökäyttäytymisen ehkäiseminen laadukkaiden ja mielekkäiden harrastusten ja vapaa-ajan toimintojen avulla. Visiona on, että jokainen vesilahtelainen lapsi ja nuori osallistuu viikoittain järjestettävään laadukkaaseen harrastustoimintaan ja näin jokaisella vesilahtelaisella lapsella ja nuorella on vähintään yksi tai useampi laadukas ja monipuolinen harrastus. Harrastustoiminta tuottaa lapsille ja nuorille iloa ja hauskuutta sekä oppimisen ja pystyvyyden kokemuksia ja harrastuksesta löytyy hyviä kavereita sekä turvallinen aikuinen osaksi lapsen arkea. Harrastustoiminnan tukemana lasten ja nuorten itsehallintataidot vahvistuvat ja kehittyvät. Harrastustoimintaa järjestetään koulupäivän yhteydessä ja toimintaan on mahdollisuus osallistua pitkäjänteisesti vuodesta toiseen.

Harrastamisella voidaan edistää hyvinvointia ja vahvistaa syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä, joten se palvelee myös näitä laajoja yhteiskunnallisia haasteita vastaan painittaessa. On myös huomattava, että harrastustoiminnalla on tärkeä itseisarvo iloisena ja mukavana asiana lasten ja nuorten elämässä. Tästä syystä visiossa ensimmäinen lähtökohta on, että kaikilla lapsilla ja nuorilla olisi mielekäs harrastus. Toisena tärkeänä toimintaa ohjaavana kohtana on visioon sisältyvä tarkempi määrittely harrastustoiminnan periaatteista. Nämä ohjaavat niin harrastustoimintojen sisältöä kuin laajemmin harrastustoiminnan organisointia kouluympäristössä eri tahojen yhteistyöllä. Harrastustoiminta tuottaisi lapsille ja nuorille iloa ja hauskuutta sekä onnistumisen kokemuksia ja harrastuksesta löytyisi hyviä kave-reita sekä turvallinen aikuinen osaksi lapsen arkea. Harrastustoiminnan tukemana lasten ja nuorten itsetunto ja itseluottamus sekä itsehallintataidot vahvistuisivat ja kehittyisivät sekä toisaalta harrastuksissa tapahtuvan havainnoinnin avulla myös ilmenevien haasteiden oikea-aikaisen puuttumisen mahdollisuudet paranevat. Ei siis pelkästään riitä, että jokaisella on harrastus ja mielekästä tekemistä vapaa-ajalle, vaan harrastustoiminnan on myös oltava sellaista, että se parhaalla mahdollisella tavalla tukee lasten ja nuorten hyvinvointia pitkäkestoisesti.

Tavoite. Tavoitteita asettaessa pyrittiin muotoilemaan yllä kuvattu visio mitattaviksi toiminoiksi ja tuloksiksi. Myös tavoitteita määritettäessä oli tärkeä palata aiheetta käsittelevän teorian pariin selvittämään tutkimustiedon pohjalta sitä, mihin projektin puitteissa olisi tutkitusti mahdollista vaikuttaa. Näin tavoitteet voitiin määrittää sellaisiksi, että niiden saavuttaminen on omasta toiminnasta ja asetetuista panoksista riippuvainen. Tavoitteeksi ei ole järkevä asettaa sellaisia tekijöitä, joihin ei pysty itse vaikuttamaan tai joita ei pystytä mitaamalla todentamaan.

Vision mukaisesti vaikuttavuustavoitteena on vahvistaa syrjäytymiseltä, päihteiden käytöltä ja häiriökäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan avulla, sekä tarjota jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus vähintään yhteen laadukkaaseen ja säännölliseen harrastukseen asuinpaikasta, varallisuudesta tai muista mahdollisista harrastamista estävistä tekijöistä riippumatta. Samalla pyritään lisäämään terveytensä kannalta riittävästi liikkuvien lasten ja nuorten määrää. Lisäksi tavoitteena on, että tarjolla olevat harrastus- ja vapaa-ajan toiminnot täyttävät aiemmin luetellut laatuksiteerit. Tällöin harrastustoiminta myös tuottaa osallistujille toivottuja suojaavia tekijöitä. Tavoitteena on, että harrastustoimintaan osallistutaan monipuolisesti ja pitkäkestoisesti ja osallistumista mitataan vuosissa. Vesilahdelle saadaan laadukkaita palvelutarjoajia toteuttamaan harrastustoimintaa ja kunnan ja harrastustoimijoiden välille rakentuu pitkäjänteisiä kumppanuuk-sia.

Resurssit ja toimenpiteet. Lisäksi on taattava riittävät resurssit toiminnan toteuttamiselle. Tämä tarkoittaa, että toiminnalle on riittävät henkilöstöresurssit, eli toiminnan koordinoimista vastaava henkilö sekä tarvittavat (ammattitaitoiset) ohjaajaresurssit ryhmiin. Lisäksi kohderyhmän tavoittamiseen sekä seurantaan on oltava olemassa riittävät resurssit.

Vesilahdessa toiminnan koordinoimista, viestinnästä, kohderyhmän tavoittamisesta ja tulosten seurannasta vastaa harrastuskoordinaattori. Lisäksi sekä kohderyhmän tavoittamiseen että tulosten seurantaan osallistetaan koulujen ja oppilashuollon väki. Myös palveluntuottajat halutaan saada mukaan toiminnan kehittämiseen ja tällä tavoin mahdollistaa laadukas koordinointityö. Tähän on varattava myös tarvittava resurssi. Viestintään ja kohderyhmän tavoittamiseen panostetaan myös luomalla toiminnalle oma internetsivu sekä mainoskampanja, jonka avulla myös tuloksia seurataan ja niistä tiedotetaan. Näiden lisäksi toiminnalla on oltava tarvittavat tilat, välineet ja laitteet käytössään. Tilojen, välineiden ja laitteiden osalta pystytään hyödyntämään pääosin koulujen jo olemassa olevia tiloja ja välineitä sekä laitteita. Lisäksi hankintoja voidaan tehdä, tällöin ne hyödyttävät aina kouluja sekä harrastustoimintaa samanaikaisesti. Henkilöstöresurssin kohdalta on mallinnettu siten, että harrastekoordinaattorin palkkaus tulisi jatkossa kunnan omasta budjetista. Harrastekoordinaattorin työnkuvaan kuuluu myös harrastusryhmien ohjaaminen oman osaamisalueen mukaisesti. Toiminnan, kuten ammattitaitoisten ohjaajien ja palveluntuottajien rekrytoimiseen, harrastuskuljetusten sekä esimerkiksi välipalojen tarjoamiseen käytettäisiin kokonaisuudessaan tulevaa Suomen mallin rahoitusta sekä muita ennestään olemassa olevia rahoituslähteitä, kuten valtion kerhotoiminnan tukea ja paikallisen harrastustoiminnan avustuksia. Minimissään vaadittaisiin lukuvuosittain noin 100 000 euron rahoitus toimintaan. Tämä mahdollistaisi noin 50 viikoittaista harrastusryhmää Vesilahden kunnalle koko lukuvuoden ajaksi sekä päätoimisen koordinaattorin toiminnan ja tukipalveluiden toteuttamiseen ja kehittämiseen.

Yllä luetelluilla resursseilla järjestetään lapsille ja nuorille vaikuttavuusperusteisesti suunniteltua, toteutettua ja arvioitua laadukasta harrastus- ja vapaa-ajan toimintaa koulupäivän yhteydessä. Toiminta on maksutonta, kaikille avointa ja tavoitettavaa toimintaa, jota pitävät koulutetut ohjaajat. Lisäksi resursseilla taataan riittävät etsivän harrastustyön tukitoimet ja palvelupolut harrastamattomien tavoittamiseksi, harrastuksen löytymiseksi sekä harrastukseen kiinnittymiseksi tai tarvittaessa ohjaus jatkoa varten. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi erityisten kutsuryhmien ja harrastustoimintojen järjestämistä tietyille kohderyhmän haastavammassa tilanteessa oleville yksilöille tai mieleisen harrastusryhmän tai omatoimisen harrastamisen etsimistä yksilölle muista kuin kunnan järjestämistä ryhmistä ja sen jälkeen harrastamisen aloittamisen sekä siihen kiinnittymisen tukemista. Harrasta-

mattomia yksilöitä voi löytyä etsivän harrastustoiminnan piiriin liikuntaneuvonnan palveluketjun tapaisesti omatoimisesti tai esimerkiksi oppilashuoltohenkilöstön vinkkien ja yhteydenottojen tai vanhempien yhteydenottojen perusteella. Etsivän harrastustyön tukitoimet ovat kuitenkin täysin vapaaehtoisia, eikä palveluohjausta etsivän harrastustoiminnan pariin tehdä ilman yksilön suostumusta. Palvelupolun tai muiden toimintojen aikana ei myöskään luovuteta yksilöistä lakeja tai asetuksia rikkovia tietoja.

Tulos. Vaikuttavuuden mallinnuksen tuloskohdassa arvioidaan toteutettujen toimien aikaansaamia tuloksia. Tässä vaiheessa siis pohditaan, miten toiminnan tuloksia mitataan mahdollisimman pätevästi ja arvioidaan mittauksen jälkeen toiminnan tuloksia. Mittaamista ja mittaristoa suunniteltaessa pidettiin toinen ulkopuolisen vaikuttavuuden asiantuntijan sparraus palautteen ja ulkopuolisen näkemyksen saamiseksi kaiken jo tehdyn pohjaksi sekä mittaamisen ja mittariston suunnittelun tueksi. Samalla päästiin pohtimaan, kuinka tuloksista viestitään ulospäin. Sparrauksien antina saatiin esimerkkejä erilaisista muissa hankkeissa toteutetuista mittaamisen tavoista sekä tuloksista viestimisestä. Lisäksi sparrauksissa pohdittiin mikä tieto oli tälle toiminnalle arvokasta sekä mistä ja kuinka tätä tietoa voidaan kerätä. Esimerkiksi tietoa harrastamisen laatutekijöiden, kuten harrastamisen tuottaman ilon ja hauskuuden toteutumisesta on hyvä kerätä suoraan ryhmiin osallistujilta ja toisaalta havaintoja mahdollisesta osallistujien käyttäytymisen ja asenteiden muutoksesta ryhmien ohjaajilta sekä lasten vanhemmilta ja opettajilta. Näitä oppeja hyödynnettiin edelleen Vesilahden mallin tulosten mittaamisen tapojen suunnittelussa.

Vesilahden mallissa tuloksia mitataan kolmiporaisen mittariston avulla useasta eri lähteestä teoriaosuudessa esitellyn yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mittaamisen mallin mukaisesti jakamalla mittarit toiminnanohjausmittareihin, muutosmittareihin ja vaikuttavuusmittareihin. Toiminnanohjausmittareilla mitataan toiminnan laatua ja toimintojen toteutusta. Tämä toteutetaan seuraamalla aktiivisesti osallistujien kokemuksia ryhmistä sekä toiminnasta kokonaisuutena sekä harrastavien lapsien määriä. Lisäksi seurataan tukitoimintojen ja seurannan toteutumista, eli esimerkiksi sitä toteutetaanko sovittuja toimenpiteitä ja tavoitetaanko toimenpiteillä haluttu kohderyhmä sekä miten tilanne etenee. Muutosmittareilla todennetaan toiminnan muutosta, eli esimerkiksi toiminnan määrää ja sen lisääntymistä tai vähenemistä sekä lapsissa ja nuorissa tapahtuvia käyttäytymisen ja asenteen muutoksia. Vaikuttavuusmittareilla seurataan tarve -kohdassa määriteltyjä hyvinvointia kuvaavia mittareita sekä muun muassa harrastamisen määrää. Kolmiportaisen mittariston malliin päädyttiin, koska sen koettiin palvelevan parhaiten juuri tämän kehittämistyön kohteena olevien tavoitteiden todentamista pätevästi.

Mittaaminen tapahtuu tietyissä sykleissä lukuvuoden aikana tapahtuvalla seurannalla, arvioinnilla ja havainnoinnilla sekä toteuttamalla säännöllisesti tuloksista tietoa tuottavia kyselyitä kohderyhmälle, vanhemmille ja sidosryhmille. Lisäksi tarve -kohdassa määriteltyjä hyvinvoinnin kuvaajia eli lasten ja nuorten koulun jälkeen yksin vietetyn ajan määrää, lasten ja nuorten häiriökäyttäytyminen ja päihteiden käytön määrää, lasten ja nuorten kokemusta harrastus- ja vapaa-ajantoiminnan mahdollisuuksista ja eriarvoisuudesta sekä lasten ja nuorten koetun psyykkisen hyvinvoinnin tilaa seurataan säännöllisesti eri tietolähteistä kuten kouluterveyskyselystä ja oppilashuollon sekä lasten ja nuorten vanhempien kokemuksista.

Vaikuttavuus. Toiminnan hypoteesina on, että toiminnan tavoitteiden ja mitattavien tulosten toteutuessa myös ylätasoin pidemmän aikavälin hyvinvointia kuvaavat mittarit sekä muun muassa kouluviihtyvyys ovat parantuneet. Tässä vaiheessa lyhyen ja pitkän aikavälin tuloksia voidaan verrata toisiinsa ja pohtia niissä ilmeneviä tuloksia sekä tehdä johtopäätöksiä toiminnan onnistumisesta sekä aikaan saadusta vaikuttavuudesta. Vaikuttavuutta arvioitaessa on hyvä todeta, ettei vielä ensimmäisten vuosien aikana välttämättä ehditä saamaan selkeästi nähtäviä vaikuttavuustuloksia. Tärkeintä kuitenkin on, että mallin toiminnot saadaan käyntiin ja toimintojen toteuttamiseen sitoudutaan pitkäjänteisesti.

Myöskään tämä työn yhteydessä vaikuttavuutta ei voida vielä todentaa. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kohdalla varsinainen vaikuttavuus voi näkyä vasta pidemmän ajan – jopa vuosien – päästä. Näin ollen vaikuttavuuden arviointi ei vielä mallin luomisen ja koeponnistamisen yhteydessä ole pätevästi mahdollista, vaan kehittämistyössä keskitymme mallin luomiseen, mallin jalkauttamiseen sekä toimintojen ja mittaamisen pilotointiin sekä näiden pohjalta tehdyn jatkosuunnitelman luomiseen. Oletuksena kuitenkin on, että kun lapset ja nuoret saadaan harrastamaan ja harrastustoiminta tuottaa harrastajille laatutekijöiden mukaisia iloa ja hauskuutta, oppimisen ja pystyvyyden kokemuksia, ryhmään kuulumisen tunteita ja uusia kavereita sekä jo olemassa olevien kaverisuhteiden vahvistumista ja turvallisen aikuisen osaksi arkea, voidaan esimerkiksi kouluviihtyvyyden ja kouluinnokkuuden saralla nähdä tuloksia nopeastikin, jopa yksittäisen kouluvuoden aikana. Myös asenteissa harrastamista kohtaan, harrastamisen määrässä sekä käyttämisen muutoksissa voidaan olettaa näkyvän muutoksia jo kahden – kolmen vuoden jälkeen toiminnan aloittamisesta. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mukaisesti varsinaisia vaikuttavuustuloksia esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisemisessä sekä laajamittaisemmassa hyvinvoinnin edistämässä voidaan odottaa ilmenevän vasta aikaisintaan viiden vuoden päästä toiminnan aloittamisesta tai jopa vasta vielä myöhemmin.

Harrastamisen vaikuttavuusekosysteemi. Vaikuttavuuden mallinnusta tehdessä havaittiin, että mikäli mallissa tavoiteltava visio halutaan saada toteutumaan, on erilaisia prosessitavoitteita ja haluttuja muutoksia tapahduttava usean harrastustoimintaa estävän tekijän kohdalla. Näin ollen nähtiin parhaaksi, että jokaisen esteen osalta laadittaisiin oma vaikuttavuusketjunsä, jotka yhdistämällä syntyi laaja harrastustoimintaa käsittelevä vaikuttavuuden ekosysteemi. Ekosysteemin avulla toteutettavat toimenpiteet ja toimenpiteiden tehokkaaseen toteuttamiseen tarvittavat yhteistyötahot oli helppo määrittellä harrastustoiminnan vaikuttavuusekosysteemiä kuvaavan ”kartan” avulla. Lisäksi tätä kartta hyödyntämällä asiasta oli helppo informoida mukana olevia tahoja ja sitouttaa heidät toimimaan yhteisen tavoitteen eteen. Tästä syystä vaikuttavuuden mallinnuksen avulla rakennettiin Vesilahden mallille useasta vaikuttavuusketjusta koostuva vaikuttavuusekosysteemi (kuva 10.), jonka jälkeen pohdittiin kuhunkin vaiheeseen sopivat monitasoiset mittarit sekä mittaamisen aikataulutus. Kuvassa nähdään, millaisia erilaisia muutoksia keskiössä olevan vaikuttavuustavoitteen saavuttaminen mallin mukaisesti vaatii, sekä millaisia konkreettisia tekoja jokaisen muutoksen aikaansaaminen vaatii. Kun teot toteutuvat, alkaa muutosta tapahtua ja näiden muutosten uskotaan lopulta johtavan toivottuun lopputulokseen.

Kuva 10 havainnollistaa esimerkiksi, että mikäli tavoiteltava muutos on harrastusten tavoitettavuus, jolloin harrastukset olisivat kaikkien lasten ja nuorten tavoitettavissa, vaatii se harrastamisen esteiden poistamiseksi tehtäviä tekoja. Näitä esteitä voivat olla vaikkapa harrastusten hinta tai sijainti tai se, ettei tarjolla olevista harrastusmahdollisuuksista tiedetä. Näin ollen näitä esteitä kaatavia tekoja ovat muun muassa harrastusten maksuttomuus, harrastusten aikataulujen koordinointi ja yhteensovittaminen koulun aikataulujen kanssa, harrastuksiin kuljettaminen (tai harrastusten tuominen lähiyhteisöön, kuten koululle) sekä harrastuksista tiedottaminen ja viestiminen niin että tieto tavoittaa kaikki kohderyhmän jäsenet. Lisäksi harrastuksiin osallistumiseksi on luotava helppo ja selkeä ilmoittautumisjärjestelmä, joka mahdollistaa koko kohderyhmän – myös muun muassa erityisryhmät – helpon ilmoittautumisen. Ekosysteemikuvassa on hyvä huomata, että moni teko tukee myös muita haluttuja muutoksia, vaikka ne ovatkin ekosysteemissä kuvan luettavuuden vuoksi ole välttämättä laitettu jokaisen muutoksen alle toteutettavaksi teoksi. Esimerkiksi kokeilukertojen, -ryhmien ja tapahtumien järjestäminen on tekona vain ”harrastusten löytymisen tuki” -muutoksen alla, mutta tämä teko palvelee yhdellä lailla harrastusten tavoitettavuutta, laadukasta ja monipuolista ikä- ja kehitystasolle sopivan toiminnan tarjolle saamista sekä toiminnan jatkuvuutta ja toiminnasta viestimistä.

kuuluu kuusi henkilöä ja johtoryhmään viisi henkilöä. Molemmissa ryhmissä ovat edustettuina kaikki kunnan toimialat, eli sivistyspalvelut, tekninen toimi, keskushallinto ja tukipalvelut, talouspalvelut sekä elinvoimapaalvelut. Vesilahden kunnanvaltuustoon kuuluu 21 jäsentä, kunnanhallitukseen seitsemän jäsentä ja sivistyslautakuntaan 9 jäsentä eri poliittisista puolueista. Johtavat ja päättävät tahot ovat myös resurssinäkökulmasta tärkeässä roolissa toiminnan toteutumisen kannalta.

Vaikuttavuuden mallinnuksen laatimisen ja Vesilahden harrastamisen malliin liittyvien vaikuttavuusketjujen sekä vaikuttavuusekosysteemin luomista varten pidettiin kullekin yllä luetelluista tahoista osallistavat työpajat, jossa Vesilahden malli tavoitteineen sekä vaikuttavuuden mallinnukset käytiin läpi. Lisäksi esiteltiin jo tuossa vaiheessa mittaamisen ja mittariston suunnitelmaa, joten kaikki tahot pääsivät vaikuttamaan niin mallinnukseen kokonaisuutena kuin myös toiminnan arvioinnin kehittämiseen. Työpajoissa jokainen taho pääsi ideoimaan erilaisia toimenpiteitä, joilla mallin tavoitteet saataisiin toteutumaan. Lisäksi jokainen taho pääsi antamaan itselleen eräänlaisen palvelulupauksen, jonka avulla kykenimme jo suunnitteluvaiheessa sopimaan tehtävänjakoa, jotta kaikki yhdessä suunnitellut tarvittavat toimet saataisiin toteutettua.

Työpajoissa mallia ja sen tavoitteita sekä mahdollisia tavoitteita haastavia esteitä arvioitiin ja listattiin SWOT-menetelmän avulla. Tämän jälkeen pohdittiin yhdessä, millaisilla toimenpiteillä voitaisiin tukea mahdollisuuksien ja vahvuuksien toteutumista sekä toisaalta, kuinka voitaisiin yhteisillä toimilla ehkäistä uhkien ja heikkouksien toteutumista. Tämän pohjalta pystyttiin pohtimaan mitä toimia kunkin tahon tulisi toteuttaa ja miten jokainen voisi osallistua mallin toimintojen toteuttamiseen ja sitä kautta tavoitteiden täyttymiseen.

Vesilahden kunnan sivistysjohtajalle, koulujen rehtoreille ja koulujen henkilöstölle sekä oppilashuollon henkilöstölle pidettiin koulukohtaiset työpajat 3.8.2020, 28.8.2020, 1.9.2020 ja 8.9.2020. Kukin työpaja oli kestoltaan noin kaksi-kolme tuntia. Työpajojen tuloksina listattiin toiminnan haasteita ja mahdollisia esteitä sekä toiminnan mahdollisuuksia, vahvuuksia ja muita erilaisia ideoita. Lisäksi työpajoissa sovittiin alustavasti erilaisista mittaamiseen liittyvistä tehtävistä ja vastuista. Koulujen työpajoihin osallistui yhteensä kolme rehtoria ja yksi vararehtori, 20 opettajaa, yksi koulukuraattori sekä yksi koulupsykologi ja kaksi kouluterveydenhoitajaa. Näin myös kaikki oppilashuollon edustajat olivat mukana työpajoissa.

Työpajoissa toimintaa haastavina tekijöinä nousi esille muun muassa koulukuljetusten kustannukset sekä kuljetuskustannukset ylipäättään, joita pyritään ennemminkin pienentämään kuin kasvattamaan, sekä toki rahoitus ja rahoituksen riittävyys ja jatkuvuus. Toisena

isona haasteena nousi riittävä ammattitaitoisten ja innokkaiden ohjaajien määrä, sillä opettajakunnalla ei ole resurssia toimia oman työnsä lisäksi ohjaajina, vaikka vahva kannustus ja positiivinen asenne toimintaa kohtaan tulikin esille. Lisäksi esille nousivat tiedottaminen ja tavoittaminen, eli miten tavoitetaan kaikki erityisesti haastavimmassa asemassa olevat harrastamattomat, kuinka toiminnasta saadaan kaikille tasapuolista ja yhdenvertaista, kuinka saada riittävän laaja ja monipuolinen harrastustarjotin sekä kuinka mahdollistaa erilaiset kokeilut ja onhan kaikille toiminnoille saatavilla varmasti riittävät ja hyvät tilat.

Toiminnan vahvuuksiksi ja mahdollisuuksiksi nousivat sen sijaan koulujen sisäisen sekä erityisesti nivelvaiheissa tärkeän koulujen välisen ryhmäytymisen paranemisen harrastustoiminnan avulla, kouluviihtyvyyden paraneminen ja myös koulujen keskinäisen yhteistyön paranemisen oppilaiden lisäksi organisatorisella tasolla. Koulujen väellä oli vahva usko, että Vesilahdessa koulujen välinen tiivis yhteistyö on mahdollista toteuttaa. Positiivisena nähtiin myös, että kouluissa on vahva ja koulutettu organisaatio sekä asema kunnan – ja koko valtion – toiminnassa sekä koulu tavoittaa kaikki lapset ja nuoret noin kymmenen vuotta heidän elämästään. Näin koulun yhteydessä on myös hyvät mahdollisuudet vaikuttaa lapsiin ja nuoriin myönteisesti. Lisäksi positiivisena nähtiin mahdollisuus järjestää kuljetusoppilaille sekä aamu- että iltapäivien odotusaikaan laadukasta toimintaa koulukuljetuksia odotellessa.

Muina ideoina mallin toimintojen tukemiseen esitettiin muun muassa apuja toiminnan viestimiseen, markkinointiin, tiedottamiseen ja osallistamiseen. Näitä voitaisi toteuttaa koulujen tukemana esimerkiksi vanhempainilloissa, jalkautumisilla, luokkavierailuilla, esittelytilaisuuksilla ja tapahtumilla sekä harrastusviikon toiminnoilla. Lisäksi koulun henkilökunta voisi toimia apuna harrastamattomien tavoittamisessa etsivän harrastustoiminnan piiriin, selvittämässä ja kuulemassa lasten ja nuorten toiveita ja ideoita mallin kehittämiseksi sekä toteuttamassa vaikuttavuuden mittaamista, todentamista ja tulosten havainnointia soveltuvalla tavalla. Koulun henkilökunnalta välittyi vahva tahto toiminnan edistämiseen ja hyvin positiivinen suhtautuminen asiaan, josta kielii jo ohjatusti oppitunneilla toteutettu koululaiskyselyyn vastaaminen hyvine tuloksineen. Lisäksi koulujen henkilöstön osallistamisen tuloksena sovittiin toimintamallista, jossa tulevaisuudessa vapaa-aikapuolen edustaja osallistuisi koulukuljetusten ja koulujen lukujärjestysten suunnitteluun vuosittain, jotta harrastustoiminnan ja koulutoiminnan integrointi mahdollisimman tiiviiksi kokonaisuudeksi onnistuisi. Tällä tavoin olisi mahdollista tuoda harrastustoiminta ”Islannin mallin” tavoin erittäin lähelle tiiviiksi osaksi lasten ja nuorten lähiyhteisön perusarkea sekä toisaalta kaa-
taa monia jo edellä mainittuja harrastamisen esteitä, kuten harrastustoimintaan liittyviä vä-

limatkoja ja kyydityksiä sekä yhtäläisiä mahdollisuuksia osallistua tarjolla oleviin harrastuksiin. Koulupäivän yhteyteen sijoitettuna ja kyydit yhteen sovitettuna harrastukset olisivat yhtäläisesti kaikkien koululaisten tarjolla asuinpaikasta ja varallisuudesta riippumatta. Yhteenvetona koulujen työpajoista nousi vahva tahtotila asian edistämiseen ja yhteistyöhön, kuitenkin siten, että toiminnan koordinoiva vastuutaho on määritelty selkeästi erikseen ja ettei toiminnan koordinointi "kaadu" koulujen tehtäväksi nykyisten tehtävien päälle, vaan on erillisellä taholla hallinnassa.

Kunnan nuorisopuolen työntekijätiimi osallistettiin työpajassa 24.8.2020, jossa heille esiteltiin ja pyydettiin kommentoimaan mallin ideaa ja suunnitelmia. Nuorisotiimiin kuuluu yhteensä viisi henkilöä. Nuorisotiimi oli mukana osallistamassa vanhempainyhdistykset, paikallisen järjestötoimijat sekä vanhemmat ja muut halukkaat kuntalaiset esittely- ja suunnittelutyöpajassa 29.9.2020. Näille kohderyhmille pidetyssä työpajassa mukana olivat myös nuorisotoimen työntekijät suunnittelemassa toimintoja yhteistyössä työapajan kohderyhmän kanssa. Vanhempia työpajaan osallistui yhteensä kymmenen henkilöä ja paikallisia seuratoimijoita viisi henkilöä.

Myös näiden tahojen suhtautuminen toimintaan oli erittäin positiivinen ja moni olikin innoissaan siitä, että tällaista tehdään vihdoin Vesilahdessa. Tilaisuudessa käytiin innokasta keskustelua toiminnasta ja sen mahdollisuuksista sekä erilaisista tulevaisuudessa mahdollisesti toteutettavista yhteistyötoimista. Näiltä tahoilta saadut ajatukset toimintaan liittyvistä uhkista ja mahdollisuuksista sekä muista hyödyistä olivat täysin vastaavat kouluilla pidettyjen työpajojen tuloksiin nähden, mutta tämän lisäksi erityisesti vanhempainyhdistyksien edustajat pohtivat ja toivat esille myös Islannin mallista tuttuja yhteisön luomaan sosiaaliseen paineeseen ja toisaalta yhteisön vastuuseen liittyviä tekijöitä, joita on hyödyllistä pohtia harrastustoiminnan ohessa lasten ja nuorten hyvinvointia edistävinä ja syrjäytymistä ehkäisevinä toimintoina.

Kunnan toimielimiä ja työryhmiä osallistettiin neljässä tilaisuudessa. Hyvinvointityöryhmä pääsi puimaan ja keskustelemaan mallista 17.8.2020, kunnanhallitus osallistettiin kokouksessa 24.8.2020, kunnanvaltuusto 22.10.2020 ja sivistyslautakunta 8.12.2020. Näissä tilaisuuksissa kuultiin kunnan johtoryhmän jäsenten sekä kuntapäättäjien kommentteja ja kysymyksiä malliin ja sen kehittämiseen liittyen. Nämä tilaisuudet toimivat myös osittaisina toiminnan markkinointitilaisuuksina, joissa hyvää toimintaa pyrittiin mainostamaan – tai "lobbaamaan" – jotta mallin toimintoihin ja toiminnan kehittämiseen olisi positiivinen suhtautuminen myös kunnan ylintä päätäntävaltaa käyttävissä elimissä. Tällä pyrittiin osaltaan myös tekemään työtä toiminnan jatkuvuuden ja poliittisen tuen takaamiseksi. Tilai-

suuksissa toimintamalli sai positiivisen vastaanoton ja sitä pidettiin hyvin tärkeänä. Pohdintaa ja huolta aiheuttivat eniten koululaisten kyydityksiin liittyvien järjestelyiden haasteet Vesilahdessa.

Kevään 2021 aikana toteutettavien pilottitoimintojen ja hankkeen suunnitteluun osallistettiin myös harrastusten järjestäjät, joille suunnittelutilaisuudet pidettiin 25.11.2020 sekä 14.1.2021. Näissä tilaisuuksissa kehitettiin syksyllä aloitettujen pilottitoimintojen rinnalle jatkoa kevään pilottihanketta varten, johon haettiin avustusta ”Harrastamisen Suomen mallin toimintojen toteuttamiseen”. Työpajojen aikana luotiin yhteistyössä harrastustoimintaa tuottavien seudullisten toimijoiden kanssa lasten ja nuorten esittämiä harrastustoiveita mahdollisimman hyvin toteuttava harrastustarjotin, jonka mukaisesti hankkeen rahoitusta käytettäisiin. Lisäksi työpajoissa sovittiin yhteisistä pelisäännöistä Vesilahden mallin toimintoja toteutettaessa.

Kohderyhmän eli lasten ja nuorten osallisuus toiminnan suunnitteluun sekä erityisesti harrastustoiveiden esittelyyn järjestettiin erilaisilla hyvin matalan kynnyksen toimilla, joilla toiveita ja ajatuksia haluttiin kuulla. Toiminnot toteutettiin osana arkista normaalia toimintaa, eikä yllä esiteltyjä kaltaisia erikseen koolle kutsuttavia työpajoja tässä vaiheessa pidetty. Kohderyhmää osallistavaa toimintaa toteutettiin nuorisotilalla kyselyin, keskusteluin ja toiveita ”harrastustoiveiseinälle” keräämällä, vieraillemalla luokissa ja keskustelemalla luokkien opettajien kanssa, jalkautumalla kouluille ja välitunneille kohtaamaan lapsia ja nuoria, etsivän harrastustoiminnan toiminnoilla yksilöohjauksilla sekä selvittämällä tietoa oppilashuollon henkilöstön ja vanhempien avulla sekä keräämällä ohjatusti oppitunneilla vastauksia syksyllä toteutettuun koululaiskyselyyn.

Erityisesti koululaiskyselyn kautta saatiin kartoitettua hyvin lasten ja nuorten harrastustoiveita, sillä Vesilahdessa kyselyn vastausprosentiksi muodostui liki 97 % kaikista Vesilahden koululaisista (yhteensä 643 oppilasta). Pääpainona näissä osallistamistoimissa oli kohdata lapsia ja nuoria heidän normaalissa toiminnassaan ja rakentaa tätä kautta matalan kynnyksen kontakteja ja vuorovaikutussuhteita. Tämä ajatus perustuu toisaalta sekä Islannin mallin teeseihin muutoksiin ja toimintaan lasten ja nuorten lähiyhteisössä ja osana heidän normaalia mikroympäristönsä toimintaa sekä toisaalta Vesilahden kunnan strategian visio ”kiireettömän läsnäolon kunnasta”, jossa kuntalaisten aitoon kohtaamiseen on aikaa. Näistä kohtaamisista saatu tieto on arvokasta, mutta toimintoja on jatkettava myös tulevaisuudessa, jotta tietoa voidaan kartuttaa riittävästi.

5.4 Pilotointi ja benchmarkkaaminen

Projektin edellisten vaiheiden pohjalta suunniteltiin pilottitoimintoja, joita lähdettiin toteuttamaan syksyllä 2020. Pilotointi oli tärkeä osa projektia, jotta suunniteltuja toimintoja ja toimintatapoja saatiin testattua mallin jatkokehitystä sekä mittaamisen suunnittelua ja luomista varten. Pilottitoiminnot koostuivat kaikille avoimista lapsilta ja nuorilta saatujen toiveiden perusteella järjestetyistä harrastusryhmistä, oppilashuollon henkilöstön kanssa yhteistyössä kehitetyistä toiminnoista sekä etsivän harrastustoiminnan toiminnoista. Lisäksi toimintaa suunnattiin Vesilahteen syksyille 2020 perustetun joustoluokan oppilaille. Joustoluokalla opiskelee ryhmä koulukäynnin kannalta haastavammassa tilanteessa olevia lapsia ja nuoria, joilla normaali koulunkäynti ei esimerkiksi häiriökäyttäytymisen vuoksi onnistu.

Loppusyksystä 2020 käynnistettiin ensimmäiseksi kaikille avoimina harrastusryhminä kaksi parkour -ryhmää sekä kaksi cheerdance -ryhmää, jotka oli jaettu nuorempien ja vanhempien ryhmiin. Oppilashuollon henkilöstön kanssa yhteistyössä toteutettuina toimintoina järjestettiin harrastustoimintaa yksinäisyydestä kärsiville tytöille ja pojille. Toimintojen avulla pyrittiin ehkäisemään yksinäisyyttä ja koulukiusaamista sekä luomaan myös tälle kohderyhmälle harrastusmahdollisuuksia, sillä näihin ryhmiin tavoitettuja lapsia ja nuoria ei ollut koskaan tavoitettu tarjolla olleisiin avoimiin harrastusryhmiin ja -toimintoihin. Joustoluokalle järjestettiin heidän toiveidensa mukaisesti viikoittain muun muassa kokkikerhoa sekä muita vastaavia sisällöltään elämänhallinnan taitojen kehittämiseen tähtäviä toimintoja.

Yksi tärkeä elementti Vesilahden mallin toiminnoissa on etsivä harrastustoiminta. Etsivä harrastustoiminta pyrkii etsivän nuoristyön tavoin tavoittamaan harrastamattomia lapsia ja nuoria ja kannustamaan heitä harrastusten pariin. Tarkoituksena on yksilö kohtaamalla pyrkiä löytämään kullekin soveltuva tapa ja sisältö harrastaa, ja tukea yksilöä tämän jälkeen harrastuksen kokeilemisessa, aloittamisessa ja harrastukseen kiinnittymisessä. Toimintamalli on siis tavallaan yhdistelmä jo pitkään valtakunnallisesti käytössä olleista etsivän nuorisotyön toimintatavoista sekä liikuntaneuvonnan toimintatavoista, mutta kohderyhmänä ovat harrastamattomat lapset ja nuoret ja toiminnan teemana harrastaminen.

Etsivä harrastustoiminta on äärimmäisen olennainen osa Vesilahden malliin suunniteltuja tukitoimintoja harrastuksen löytymiseksi sekä harrastukseen kiinnittymiseksi. Toimintaan kuuluu olennaisena osana vastavuoroinen yhteistyö koulun henkilökunnan sekä erityisesti oppilashuollon henkilöstön kanssa. Harrastuskoordinaattori toimii yhteistyötahona, johon

opettaja, kouluterveydenhoitaja, rehtori, nuorisotyöntekijä, koulukuraattori tai vaikkapa toinen lapsen vanhemmista voi ottaa yhteyttä, joka tällöin ottaa kopin lapsesta tai nuoresta ja lähtee yksilöohjauksessa ratkomaan harrastuksen puuttumisen haasteita yhdessä yksilön kanssa. Osallistuminen perustuu tietysti täysin vapaaehtoisuuteen ja toteutetaan aina vanhempien kanssa sovitulla tavalla. Pilottien aikana harrastuskoordinaattori tavoitti lapsia ja nuoria etsivän harrastustoiminnan nimissä niin koulukuraattorin, opettajien, kouluterveydenhoitajien kuin suoraan lasten ja nuorten vanhempienkin kautta ja ryhtyi kannustamaan ja neuvomaan heitä harrastusten pariin.

Ryhmät alkoivat syyslukukauden 2020 puolivälissä, mutta valitettavasti koronatilanteen heikkeneminen katkaisi ryhmien toiminnan marraskuun lopussa. Kaikkien ryhmien toimintaa päästiin kuitenkin jatkamaan taas alkuvuodesta 2021, jolloin pilottiryhmiin lisättiin myös harrastamisen Suomen mallin avustuksella käynnistetyt noin 20 uutta harrastusryhmää. Keväällä käynnistyivät muun muassa monipuoliset käsityö- ja askarteluryhmät sekä muut kädentaitoryhmät, media- ja AV-taitoryhmät sekä liikuntatoiminnoissa erilaiset lajikohtaiset ryhmät ja monilajiryhmät. Lisäksi kaikessa toiminnassa järjestettiin kokeilu- ja tutustumisryhmiä, joissa pääsi kokeilemaan erilaisia kädentaitoja, mediataitoja sekä liikuntalajeja. Näitä ryhmiä pystyttiin toteuttamaan sovelletusti melko hyvin alkukevään ajan, mutta toiminta keskeytyi maaliskuussa uudelleen koronatilanteen heikentymisen vuoksi. Projektiin liittyvä harrastusryhmien pilottikausi oli katkonainen ja koronatilanteeseen liittyvä epävarmuus sekä muutokset vaikuttivat paljon osallistumiseen ja toiminnan järjestämiseen. Monia suunnitelluista toiminnoista ei pystytty normaalisti tautitilanteen vuoksi toteuttamaan. Kuitenkin se osa, joka pystyttiin jollakin tavalla toteuttamaan, tavoitti pääsääntöisesti hyvin lapsia ja nuoria mukaan toimintaan. Isoimpana antina piloteista olivatkin konkreettisiin järjestelyihin liittyvien asioiden kehittäminen, kuten viestintä ja markkinointi ryhmistä koulujen kanavien kautta, harrastustarjottimen rakentaminen ja siitä viestiminen eri kanavissa, ilmoittautumisjärjestelmien kokeilut ja käyttö sekä palveluntuottajien kanssa alkanut käytännön yhteistyö organisoinnissa ja siitä saadut kokemukset. Kaikkia etsivän harrastustoiminnan toimintoja kyettiin jatkamaan myös koronasulkujen aikana, sillä nämä ovat olleet yksilö- ja pienryhmäohjauksia, jolloin toiminnan jatkaminen turvallisesti on ollut mahdollista.

Pilotoinnin aikana tehtiin myös benchmarkkausta muihin kuntiin ja kaupunkeihin, joissa oli kehitetty erilaisia harrastamisen malleja. Benchmarkkaaminen tarkoittaa asioiden ja esimerkiksi palveluiden havainnointia sekä hyvien ideoiden muistiin merkkäämistä ja niiden vertaamista omiin toimintoihin. Benchmarkkaus on esimerkiksi palvelumuotoilussa varsin yleisesti käytetty keino palveluiden kehittämiseksi, kun tarkoitus on etsiä hyviä ideoita

muilta toimintaa jo toteuttavilta ja verratta tai soveltaa osia niistä oman toiminnan kehittämiseksi. (Kantola 2003, 13; Lecklin 2006, 161.)

Tämän projektin aikana benchmarkattavia toimijoita olivat Asikkalan kunta sekä Heinolan kaupunki. Benchmarkaustilaisuuksissa tutustuimme kunkin tahon tapaan toteuttaa harrastustoimintaa sekä esiteltiin Vesilahden omaa tapaa toteuttaa harrastustoimintaa. Tavoitteena oli löytää erilaisia malleja ja uusiakin ideoita, joita voitaisiin mallintaa myös Vesilahdelle. Tilaisuudet eivät olleet pelkkää benchmarkausta, vaan vuorovaikutteisia esittely ja keskustelutilaisuuksia, joissa tietoa pyrittiin samaan ja jakamaan, jotta kaikki saisivat mahdollisimman paljon hyvää aikaiseksi. Benchmarkaukset vahvistivat entisestään käsitystä koulujen lukujärjestysten sekä koulukuljetusten yhteensovittamisen tärkeydestä sekä ylipäätään koulun henkilöstön kanssa tehtävän yhteistyön saralla, niin tietoisuuden, viestinnän ja tavoittamisen kuin kohderyhmän osallisuudenkin kohdalla. Kuten sekä Islannin mallin että harrastamisen teorian osoittavat, on juuri koulun ja muun lähiyhteisön sekä muiden toimijoiden välinen yhteistyö avainasemassa, jotta toiminta voi olla vaikuttavaa. Heinolan kaupunkien sekä Asikkalan kunnan mallit ja kokemukset toiminnasta vahvistivat tätä käsitystä entisestään. Lisäksi benchmarkaustilaisuuksien antina ryhdyttiin Vesilahdessakin pohtimaan tarkemmin koululaisten välipaloihin liittyviä asioita tulevaisuuden toiminnan suunnittelun yhteydessä. Tämän pohjalta Vesilahdessakin on tarkoitus tulevaisuudessa sisällyttää välipalat harrastustoiminnan yhteyteen.

5.5 Mittaaminen

Pilottitoimintojen aikana ryhdyttiin suunnittelemaan ja luomaan tulosten mittaamisen menetelmiä, eli sitä mitä mitataan ja miten tulosten mittaaminen toteutetaan. Mittaamisen suunnittelun alkajaisiksi pidettiin toinen asiantuntijajohtoinen sparraustyöpaja, jossa käytiin läpi kesän aikana ja työpajoissa työstämämme vaikuttavuusekosysteemi. Työpaja pidettiin 15.9.2020. Ekosysteemiin perehtymisen jälkeen ryhdyttiin pohtimaan vaikuttavuuden mittaamista ja todentamista, eli pohtimaan mitä tulisi mitata vaikuttavuuden arvioimiseksi, miten mittaaminen käytännössä toteutettaisiin sekä miten tuloksista tulisi viestiä. Oli siis tärkeä pohtia myös millaisilla erilaisilla keinoilla mitäkin mittaamisen tasoa (muutosmittarit, toiminnanohjausmittarit, vaikuttavuusmittarit) voitaisiin toteuttaa ja miltä kaikilta tahoilta kutakin tietoa olisi mahdollista saada ja millaisella ajallisella syklillä kutakin mittaamisen käytännön toimintaa tulisi toteuttaa.

Mittaamisen toimintatapoja suunniteltiin kehittämistyön tekijöiden sekä kuntaan palkatun harrastekoordinaattorin kesken. Lisäksi hyödynnettiin kouluilla pidetyistä osallistavista työ-

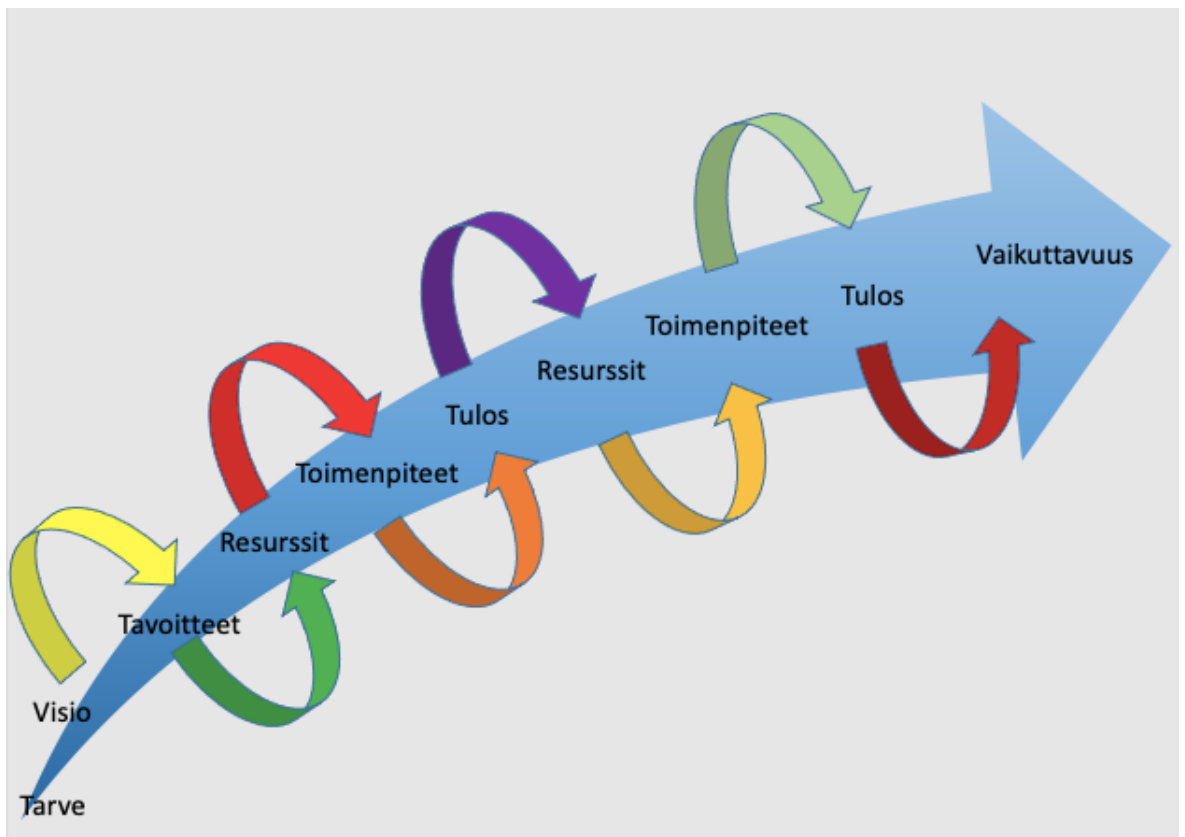
pajoista saatuja anteja. Lähtökohtana mittariston luomisessa olivat erityisesti monipuolisuus, eli se että tietoa tuotettaisiin monipuolisesti eri lähteistä ja kerättäisiin sekä määrällistä että laadullista tietoa. Toisaalta mittaamistoimenpiteiden tulisi kuitenkin olla mahdollisimman vähän kuormittavia ja hyvin helposti kaikille arjessa toteutettavia. Projektissa joh-toajatuksena oli ennen kaikkea saada mittaamistoimintoja käyntiin ja päästä kokeilemaan käytäntöjä. Myöhemmin toiminnan kautta ne kehittyvät ja tarkentuvat jatkuvasti toimivimmiksi toimintatavoiksi. Vaikuttavuustietoa kerätään eri kohderyhmiltä, eli lapsilta ja nuorilta, vanhemmilta, ohjaajilta ja palveluntuottajilta, koulujen henkilöstöltä sekä oppilashuol-lon kautta, joista jokaiselta kohderyhmältä kerätään erilaista kokonaisuuteen vaikuttavaa tietoa. Mittaamisen toimintoja oli tavoitteena päästä pilotoimaan jo syksyllä ja sitä kautta kehittämään mallia kevätkaudelle. Valitettavasti koronatilanne sotki suunnitelmia. Mittaamisen toimenpiteitä eri kohderyhmien kyselyiden muodossa päästiin toteuttamaan kevätkaudella käynnistyneiden ryhmien osalta, mutta varsinainen toimintojen pilotointien tulosten hyödyntäminen jäi kehittämistyön jälkeiseen aikaan. Mittaamisen mallia on kuvattu tarkemmin työn tulokset osuudessa.

Harrastustoiminnasta saatavia hyvinvointivaikutuksia sekä harrastustoimintaa kasvun ja kehityksen tukena arvioitaessa tärkeimpään osaan nousevat harrastustoiminnan laatuteki-jät. Laatutekijöillä tarkoitetaan sitä, että harrastustoiminnan täytyy sisältää osallistujille teo-riaosuudessa läpikäytyjä laatutekijöitä, jotta tavoitellut hyvinvointivaikutukset on mahdol-lista saavuttaa. Näitä harrastamisen laatutekijöitä ovat muun muassa se, että toiminnan on tuotettava harrastajalleen iloa ja hauskuutta, toiminnan on oltava sellaista, että osallis-tuja saa siitä onnistumisen, valmiiksi saamisen ja pätevyyden kokemuksia, sen on tuotet-tava uusia positiivisia kaveruus- ja vuorovaikutussuhteita tai vahvistettava jo olemassa olevia suhteita sekä annettava osallistujalle autonomian kokemuksia ja luotava positiivista uskoa tulevaan sekä vahvistettava osallistujan itsehallintataitoja. Laatutekijöiden mittaami-nen ja havainnoiminen ohjaavat samalla myös ryhmän ohjaajaa pohtimaan omaa toimin-taansa sekä kehittämään ohjaamista. Tällä tavoin toiminta kehittyy harrastajien kannalta myös ohjaajan ammattitaitoa ajatellen. On kuitenkin korostettava, että mittaaminen ja tu-losten analysointi tapahtuu ainoastaan yleisellä tasolla siten, ettei yksittäisiä osallistujia, ohjaajia, ryhmiä tai osallistujia pystytä eikä halutakaan millään tavalla poimia.

Laatutekijöiden lisäksi osallistujat on tietenkin tavoitettava harrastamisen pariin, saatava heidän kiinnittymään harrastuksiin pitkällä aikavälillä sekä innostettava heidät harrasta-maan toistuvasti ja monipuolisesti. Harrastamisen laatutekijöillä on äärimmäisen tärkeä rooli myös näiden kriteerien toteutumista ajatellen, jonka lisäksi suuri painoarvo on toimin-nan markkinoinnilla ja siitä viestimisellä sekä toiminnan tuloksista viestimisellä.

Yllä luetellut tekijät yhdistettynä vaikuttavuuden mallinnukseen ja siinä nimettyihin tekoihin ja tavoiteltuihin muutoksiin on selvää, että näiden tekijöiden toteutumista harrastustoiminnan sisällä on seurattava ja mitattava niin lyhyellä kuin pitkälläkin aikavälillä, jotta toiminnan tuloksia on mahdollista seurata ja todentaa. Lisäksi on seurattava pidemmällä aikavälillä myös tarpeen määrittelyssä lueteltuja ”ylemmän tason” hyvinvointimittareita, joihin laadukkaalla harrastus- ja vapaa-ajan toiminnalla pyritään vaikuttamaan.

Vaikuttavuuden mittareilla todennetaan harrastamisen laatua, harrastuksiin kiinnittymistä sekä harrastamista koskevien asenteiden muuttumista. Mallin mittaamista ja tulosten perusteella tehtävää toiminnan kehittämistä prosessina hallinnollisesta näkökulmasta on esitelty alla kuvassa 11, jossa esitellään mallin ja kehittämisen prosessikaavio. Kuva havainnollistaa, että prosessi jatkuu kehittäen itseään jatkuvasti toteutetuilla toimenpiteillä saatujen tulosten pohjalta, jolloin yhteiskunnallinen vaikuttavuus saavutetaan lopulta pitkällä aikavälillä.

Kuva 11. Vesilahden mallin prosessikaavio.

Kuten teoriaosuudessa ilmeni, yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kehittyminen tapahtuu usein vasta keskipitkällä (3–6 vuotta) tai pitkällä (yli 6 vuotta) aikavälillä. Kuva 11 havainnollistaa, että mallin kehittäminen ei suinkaan pääty tähän opinnäyteprosessiin, vaan kehittäminen jatkuu edelleen aina tuloksista saatavien tietojen pohjalta tehtyihin päivitettyihin

resursseihin ja toimenpiteisiin. Eli toimintaa, toimenpiteitä ja resursseja on tarkasteltava ja tarvittaessa kohdennettava aina uudelleen saatavien tulosten pohjalta. Näissä vaiheissa tulee myös toteuttaa erilaisia osallistavia toimenpiteitä aina uudelleen, samalla kun toimintoja ja resursseja suunnitellaan uudelleen.

Malli ja sen toiminta tulee siis kehittymään jatkossa vuosittain sen mukaan, millaisia tuloksia toiminnasta saadaan. Tässä työssä on keskitytty vain harrastustoiminnan kehittämiseen, mutta jatkossa malli laajenee myös syrjäytymisen ehkäisemisen muille osa-alueille, jolloin saadaan rakennettua kokonaisvaltainen koko kunnan sivistyspalvelut lävistävä hyvinvointia edistävä ja syrjäytymistä ehkäisevä toimintatapa. Tämä vaatii Islannin kaltaista koko lasten ja nuorten lähiyhteisön sekä toisaalta myös kunnan johdon ja poliittisten päättäjien yhteistä tahtotilaa ja yhteisiä toimia.

6 Kehittämistyön tulokset

Tämän kehittämistyön tuloksena syntyi Vesilahden kunnan käyttöön vaikuttavuusperusteisesti luotu harrastamisen toteuttamisen malli koulupäivän yhteydessä lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ja jatkosuunnitelma toiminnan toteuttamiseksi. Malli sisältää myös mittarit ja tiedonkeruun toimintatavat sekä tehtävänjaon vaikuttavuuden todentamista varten.

6.1 Vesilahden malli

Vesilahden mallin visiona on lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Tavoitteena onkin edistää lasten ja nuorten hyvinvointia ja ehkäistä syrjäytymistä harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan avulla syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä vahvistamalla. Tarkennettuna tavoitteena onkin, että kaikilla Vesilahtelaisilla lapsilla ja nuorilla olisi vähintään yksi laadukas pitkäjänteinen harrastus.

Vesilahden harrastamisen malli voidaan jäsentää neljän teeman alle, jotka on toteutettava. Näitä ovat

- toiminnalle nimetty vastuuhenkilö
- harrastukset osaksi lasten ja nuorten mikroympäristöä sekä lähiyhteisön toimintaa
- mahdollisuus harrastaa pitkäjänteisesti, monipuolinen harrastustarjonta ja harrastamisen tuki
- mittaaminen ja kehittäminen

Vastuuhenkilö. Kehittämisprojektista saatujen lähes vuoden mittaisen kokemuksen perusteella on edellä esiteltyjen ydinkohtien toteuttamisen kannalta kannattavaa nimetä toiminnalle vastuuhenkilö, jonka tehtävänkuvaan vastuu kaikkien ydinkohtien toteutumisesta kuuluu. Myös Haanpää (2019) korostaa vastuuhenkilön tärkeyttä harrastustoiminnan edistämiseksi. Vaikka Haanpää toteaaakin myös, että vastuun nimeäminen on välttämätöntä, hän ehdottaa, että vastuu voisi myös olla nimetty johonkin jo olemassa olevaan tehtävään. (Haanpää 2019, 17.) Toiminnan järjestämisen, osallistamisen ja viestinnän, etsivän harrastustyön sekä mittaamisen toimivuuden ja toteutumisen kannalta olisi saatujen kokemusten pohjalta vaikea kuvitella, että vastuu olisi kuitenkaan yhdistettävissä esimerkiksi sivistysjohtajan, rehtorin tai liikuntakoordinaattorin tehtävänkuvaan sellaisella tasolla, että toimien toteuttaminen ja sitä kautta vaikuttavuuden tuottaminen olisi mahdollista. Vastuuhenkilölle on varattava riittävä työaika toimintojen toteuttamiseen, sillä vastuuhenkilön tehtävänä on huolehtia kaikkien edellä lueteltujen teesien, toimintojen ja tekojen toteutumisesta.

Vesilahdessa harrastuskoordinaattori toimii harrastustoiminnan nimettynä vastuuhenkilönä, jonka vastuulle kuuluvat Vesilahden harrastamisen mallin järjestämiseen, koordinointiin, etsivään harrastustoimintaan, lasten ja nuorten kuulemiseen, viestintään ja markkinointiin sekä mittaamiseen liittyvien käytännön toimien toteuttaminen. Lisäksi mallin toteuttamiseksi toimii ohjausryhmä, johon harrastuskoordinaattori kuuluu. Mallin toteuttamiseen liittyvän kokonaisuuden johtamisesta sekä mallin toimintojen yhteensovittamisesta ja rajapinnoista muihin kunnan palveluihin vastaa hyvinvointikoordinaattori. Mallin ohjausryhmään kuuluvat hyvinvointikoordinaattorin ja harrastuskoordinaattorin lisäksi sivistysjohtaja, rehtorit, palveluntuottajien edustaja sekä esimiestasoinen oppilashuollon edustaja. Ohjausryhmä huolehtii yhteistyössä harrastuskoordinaattorin kanssa mallin toimintojen toteutumisesta ja kehittämistoimien jalkauttamisesta.

Harrastukset sujuvaksi osaksi lasten ja nuorten mikroympäristöjä. Jotta harrastusmahdollisuudet olisivat kaikille lapsille ja nuorille aidosti saavutettavia, yhdenvertaisia ja tasa-arvoisia, tulee niiden olla sujuva ja kiinteä osa lasten ja nuorten mikroympäristöjä. Harrastamisen tulisi olla mahdollista kaikille sosioekonomisesta taustasta tai asuinpaikasta riippumatta. Keskeisiä harrastamista estäviä rakenteellisia tekijöitä ovat harrastusten kustannukset, välimatkat ja sijainti ja siihen liittyen harrastuksiin kuljettaminen sekä tiedon puute harrastusmahdollisuuksista. Suomessa koulu on noin kymmenen vuoden ajan keskeinen lähiympäristö kaikille lapsille ja nuorille ja sen kautta tavoitetaan koko kohderyhmä. Jotta kaikille lapsille ja nuorille voidaan tarjota aito ja yhdenvertainen mahdollisuus harrastaa, on harrastukset integroitava sujuvaksi osaksi koulupäivää aikataulullisesti ja sijoitettava koululle tai koulun lähellä oleville harrastuspaikoille. Käytännön tasolla tämä tarkoittaa ennen kaikkea lukujärjestysten ja koulukuljetusten aikataulujen yhteensovittamista harrastustoimintojen kanssa. Koulupäivän yhteydessä jokaisella on yhdenvertainen mahdollisuus osallistua itselle mielekkääseen harrastustoimintaan tai omaehtoiseen toimintaan.

Hyvinvoinnin edistämisen kannalta keskeistä on lapsen ja nuoren lähiympäristöjen toimijoiden välinen yhteinen ymmärrys toiminnan tavoitteista ja organisoinnista. Toiminnan kannalta tärkeää on lähiyhteisön toimijoiden sujuva yhteistyö. Tämä tarkoittaa yhteistyötä lapsen eri mikrotason toimijoiden, kuten koulun, perheiden ja harrastusten järjestäjien välillä sekä toisaalta yhteistyötä myös vertaistoimijoiden kesken. Kuten bioekologinen teoria mallintaa, kehitys tapahtuu vuorovaikutteisesti eri ekologisilla tasoilla ja kokemukset toisella mikrotasolla vaikuttavat toisiin mikrotason ympäristöihin. Tiedetään, että esimerkiksi perheen antama tuki ja kannustus on merkittävä tekijä toimintoihin osallistumisen taustalla. Toisaalta lähiympäristön eri toimintojen tulisi tukea toisiaan lasten ja nuorten kasva-

tuksessa. Koulupäivän yhteydessä järjestetyllä harrastustoiminnalla voidaan tukea merkittävästi kasvatus ja oppimistavoitteita, kun toimintaa toteutetaan yhteistyössä, yhteisin tavoittein ja pelisäännöin. Lisäksi koulun yhteydessä oleva toiminta voi olla kouluinnostusta ja viihtyvyyttä ja sitä kautta koulumenestystä tukeva tekijä.

Hyvinvoinnin edistämisen sekä lähiprosesseihin ja lähi-ihmissuhteisiin perustuvan kehityksen näkökulmasta harrastustoiminnan rakentamisessa tulisi mahdollistua jatkuvuus ja pysyvyys. Kertaluonteisuus, kausittaisuus tai irrallisuus syövät pohjaa näiltä kehitysmahdollisuuksilta, joskin toimivat tärkeinä innostuksen, virkistykseen ja uusien kokeilujen mahdollistajina. Rakenteellisesti kouluympäristöön toteutettavassa harrastustoiminnassa tulisi mahdollistaa myös pysyvämpiä ja jatkuvuuden mahdollistavia harrastamisen malleja, joihin voisi kiinnittyä esimerkiksi koko koulupolun ajaksi. Tämä edellyttää myös harrastustoiminnan järjestäjien eli esimerkiksi seuratoimijoiden osallistamista ja sitouttamista sekä ennen kaikkea pitkäjänteisen yhteistyön rakentamista kunnan ja harrastustoiminnan järjestäjien välille. Harrastusten järjestäjille tulee luoda mahdollisuus lukuvuosittaisen toteutuksen sijaan myös pitkäjänteiseen koulupäivän aikaisen harrastustoiminnan kehittämiseen yhteistyössä kunnan kanssa.

Harrastustarjonta ja harrastamisen tuki. Harrastamisen ja harrastuksiin kiinnittymisen kannalta olennaisessa osassa ovat harrastustarjonta, harrastusvaihtoehtojen monipuolisuus sekä harrastusten laatu. Kaiken tämän takaaminen vaatii työtä organisoimalla eteen sekä ammattiohjaajia ohjaamaan laadukkaita harrastuksia, jotta harrastamisen laatukriteerit täyttyvät toiminnan sisällöissä ja toiminta tuottaa hyvinvointia edistäviä tekijöitä. Tarjonnan kannalta olennaista on myös lasten ja nuorten kuuleminen harrastustoiveiden keräämiseksi ja osallistaminen sekä toiminnan että harrastustarjonnan suunnitteluun. Vesilahdessa käytettyjä harrastustoiveiden keräämisen keinoja ovat koululaiskyselyyn vastaaminen ohjatusti oppituntien aikana, luokkiin, oppitunneille ja välitunneille tehtävät jalkautumistoimet sekä toiveiden kerääminen kohtaamalla nuoria arjessa ja vapaa-ajalla, esimerkiksi nuorisotilalla. Lisäksi toiveita kerätään muun muassa harrastustoiveineille, johon jokainen voi koska tahansa esittää itselle nousseen toiveen uudesta harrastuksesta sekä harrastusviikolla toteutettavien esittelytapahtumien, erilaisten harrastuskampanjoiden ja ideakisailujen avulla. Harrastustoiminnalle luovalle internetsivulle luodaan myös tila, johon lapset ja nuoret voivat käydä esittämässä harrastustoiveita. Kuulemisessa ja toiveiden keräämisessä olennaista on, ettei tiedonkeruu perustu vain yhteen tiettyssä hetkessä toteutettuun kyselyyn, johon kaikki eivät vastaa ja ehdotettujen harrastustoiveiden kirjo on rajallinen.

Lisäksi toiminnasta ja suunnittelusta on viestittävä aktiivisesti selkeän suunnitelman mukaan, jotta kohderyhmä voidaan tavoittaa ja varmistaa että tieto harrastustoiminnoista tavoittaa kaikki. Toiminnan ja sisältöjen suunnittelun sekä ammattiohjaajien avulla toiminnasta saadaan myös sisällöiltään ikä- ja kehitystasolle sopivaa, joka puolestaan motivoi kokeilemaan, osallistumaan ja kiinnittymään harrastuksiin. Sopivan harrastuksen löytymiseksi sekä ilon, hauskuuden ja virkistymisen tuottamiseksi on järjestettävä erilaisia kokeilumahdollisuuksia sekä toisaalta mahdollisuus omaehtoiseen toimintaan ja harrastamiseen. Erilaisten monipuolisten kokeilujen ja omaehtoisen toiminnan rinnalla on kuitenkin kuljettava koko ajan myös pysyvämpiä toimintoja vaihtoehtona, johon osallistua pitkäjänteisesti. Lisäksi kaikille toiminnoilla ja ryhmille tulee olla saatavilla tarvittavat tilat ja välineet.

Harrastustarjonta sijoitetaan joustavasti osaksi koulupäivää. Harrastusryhmiä organisoidaan koulupäivän sisälle, ennen koulupäivää sekä iltapäiviin koulupäivän jälkeen. Toiminnan limittäisellä sijoittelulla pyritään palveluntuottajien kannalta tilanteeseen, jossa he pysyvät tuottamaan useamman ryhmän järkevästi päivän aikana, jolloin paketit ovat järkevämpiä ja ammattiohjaajia on helpompi organisoida ja sitouttaa toimintaan. Harrastusryhmien tarjontaan kuuluvat kaikille avoimet harrastusryhmät koulupäivän yhteydessä. Sisältö muodostetaan monipuolisesti lasten toiveiden pohjalta. Lisäksi koulujen kanssa yhteistyössä suunnitellaan kohdennettuja toimintoja koulupäivien sisälle. Harrastustoiminnan sisältöä ja rakennetta on avattu tarkemmin kuvassa 13.

<p>ESKARIT JA 1.-2.-LUOKKALAISET</p> <p><u>OHJATUT HARRASTUSRYHMÄT</u> Koulutetut ammattiohjaajat - Liikuntaryhmät - Kädentaitoryhmät - Taideryhmät - Musiikkiryhmät - Media - Historia ja arkkitehtuuri - Muoti-muotoiluryhmät</p> <p>Mahdollisuus kulkea kaikkiin harrastusryhmiin iltapäiväkerhosta</p> <p><u>LISÄKSI:</u> Iltapäivätoiminnan sisällä järjestettävä monipuolinen viikoittainen harrastustoiminta, jossa eri sisältöjä ja kokeilun ja oppimisen mahdollisuuksia. Luo kokemuksia ja pohjaa eri toimintaan ja markkinoi harrastuksien aloittamisen mahdollisuuksia</p> <p><u>AAMU- JA ILTAPÄIVÄTOIMINTA</u> - Kaikille mahdollisuus lakisääteiseen iltapäivätoimintaan. Kuljetusoppilaille mahdollisuus aamutoimintaan</p>	<p>3.-9.-LUOKKALAISET</p> <p><u>OHJATUT HARRASTUSRYHMÄT</u> Koulutetut ammattiohjaajat - Liikuntaryhmät - Kädentaitoryhmät - Taideryhmät - Musiikkiryhmät - Media - Historia ja arkkitehtuuri - Muoti-muotoiluryhmät</p> <p><u>PAJATOIMINTA</u> Aikuisten tuki ja valvonta - Lasten ja nuorten omaehtoista harrastamista aikuisten valvonnassa</p> <p><u>OMATOIMIMAHDOLLISUUDET</u> Aikuisten tuki ja valvonta - "Chillausryhmät", joissa koulun välineet käytössä. - Läksy / opiskelunurkat</p> <p><u>AAMU- JA ILTAPÄIVÄTOIMINTA</u> - Kuljetusoppilaille mahdollisuus aamutoimintaan</p>	<p>ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAT</p> <p><u>OHJATUT HARRASTUSRYHMÄT</u> Koulutetut ammattiohjaajat - Liikuntaryhmät - Kädentaitoryhmät - Taideryhmät - Musiikkiryhmät - Media - Historia ja arkkitehtuuri - Muoti-muotoiluryhmät</p> <p>Tarvittaessa tuki koulun harrastustoimintaan osallistumiseen ja kiinnittymiseen (avustajat ja harrastuskoordinaattori)</p> <p><u>LISÄKSI:</u> - Monipuolista harrastustoimintaa ja kokeilun mahdollisuuksia rakennettu koulupäivän sisälle - Yksilöohjaus ja pienryhmät</p>
---	---	---

Kuva 13. Harrastustarjonnan rakenne ja sisällöt.

Vaikka harrastukset olisivat tavoitettavia, toiveiden mukaisia ja kaikki harrastamista estävät tekijät saataisiin voitettua, eivät kaikki välttämättä siltikään löydä harrastusten pariin. Harrastusten löytymiseksi ja harrastuksiin kiinnittymiseksi onkin oltava olemassa tukitoimia, joiden avulla myös harrastamattomat, harrastusta vaihtavat tai harrastuksen lopettavat eivät putoa kelkasta, vaan heidät kyetään ohjaamaan mieluisan harrastuksen pariin. Vesilahden mallissa tämä on ratkaistu etsivän harrastustoiminnan keinoin sekä rakentamalla etsivään harrastustyöhön palvelupolku harrastuksen löytymisen ja harrastukseen kiinnittymisen tueksi.

Etsivä harrastustoiminta pyrkii etsivän nuoristyön tavoin tavoittamaan harrastamattomia lapsia ja nuoria ja kannustamaan heitä harrastusten pariin. Tarkoituksena on yksilö kohtaamalla pyrkiä löytämään kullekin soveltuva tapa ja sisältö harrastaa, ja tukea yksilöä tämän jälkeen harrastuksen kokeilemisessa, aloittamisessa ja harrastukseen kiinnittymisessä. Toimintamalli on siis tavallaan yhdistelmä jo pitkään valtakunnallisesti käytössä olleista etsivän nuorisotyön toimintatavoista sekä liikuntaneuvonnan toimintatavoista, mutta kohderyhmänä ovat harrastamattomat lapset ja nuoret ja toiminnan teemana harrastaminen. Etsivä harrastustoiminta perustuu täysin lapsen tai nuoren vapaaehtoisuuteen.

Etsivä harrastustoiminta on äärimmäisen olennainen osa Vesilahden malliin kehitettyjä tukitoimintoja harrastuksen löytymiseksi sekä harrastukseen kiinnittymiseksi. Toimintaan kuuluu olennaisena osana yhteistyö koulun henkilökunnan sekä erityisesti oppilashuollon henkilöstön kanssa, jolloin esimerkiksi lapsen elämäntilanteen tuntevat tahot, kuten opettaja, kouluterveydenhoitaja, rehtori, nuorisotyöntekijä, koulukuraattori tai vaikkapa toinen lapsen vanhemmista voi ottaa yhteyttä harrastuskoordinaattoriin, joka tällöin lähtee lapsen ja hänen vanhempiansa suostumuksella yksilöohjauksessa ratkomaan harrastuksen puuttumisen haasteita yhdessä yksilön kanssa. Tällä tavoin on kyetty rakentamaan tiivis ja vuorovaikutteinen palvelupolku harrastusten löytymisen ja harrastuksiin kiinnittymisen tueksi. Tällaisen toimintamallin vakiinnuttaminen on äärimmäisen tärkeää mallin toiminnan ja erityisesti harrastamattomien tavoittamisen kannalta, jotta toiminnan tavoitteet ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus voidaan saavuttaa. Etsivän toimintojen avulla kerätään samalla jatkuvasti tietoa ja ideoita harrastustavoista ja -sisällöistä, jotta myös uusien sisältöjen kokeiluja ja ryhmiä on mahdollista aloittaa nopeallakin aikataululla.

Mittaaminen ja kehittäminen. Kuten vaikuttavuuden teoriassa todettiin, on tulosten ja vaikuttavuuden todentaminen olennainen osa vaikuttavaa toimintaa. Toimintaa ja sen toteutumista, toiminnan ja kohderyhmän käyttäytymisen muutoksia sekä toiminnan tuloksia ja vaikuttavuutta on todennettava jatkuvasti lyhyellä, keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä ja hienosäädettävä toimintaa tulosten pohjalta. Tuloksia ja tietoa on kerättävä monilta eri tahoilta ja useasta eri lähteistä, jotta vaikuttavuudesta voidaan saada mahdollisimman todennukainen kuva. Vesilahden malliin kuuluu olennaisena osana ympärivuotinen ja jatkuva tulosten todentaminen, joka toteutetaan sykleissä eri tahoilta tietoa keräten. Mallin osana on luotu mittaristo sekä mittaamisen toteutus vaikuttavuuden todentamiseksi. Kunkin mittaamisen tasoon kuuluvat toiminnot ja toimintojen aikataulut on kuvattu alla taulukossa 2.

Mittarin taso	Mitä mitataan	Miten mitataan	Kuka mittaa	Aikataulu
Muutosmittarit	Käyttäytymisen muutokset, harrastamisen määrä, asenteet harrastamista kohtaan, kouluinnokkuus ja -viihtyvyys, yksin vietetty aika, kokemukset toiminnasta	Kyselyt lapsille ja perheille ja sidosryhmille, terveystarkastusten yhteydessä harrastamiseen liittyvä kysely, kouluterveyskysely, havainnointi	Harrastuskoordinaattori, oppilashuolto, opettajat, nuorisotyöntekijät	Lähtötilanne, kyselyt kokemuksista 2-3 krt/ lukuvuosi, havainnointi 1-2 kuukauden välein, kouluterveyskysely 2 vuoden välein, terveystarkastukset
Toiminnanohjausmittarit	Toiminnan määrä ja laatu, toiminnan muutokset, harrastajamäärät ja tavoittaminen, harrastusryhmien määrä, kokemukset toiminnasta, muu organisoinnin toimivuuden arviointi; aikataulurakenteet, kuljetukset jne. Resurssiseuranta; rahoituksen kehittyminen (oma rahoitus ja avustukset), palveluntuottajien määrä ja pysyvyys	Itsearviointi, seuranta ja kyselyt	Harrastuskoordinaattori, ohjaajat, opettajat, hyvinvointikoordinaattori, oppilashuolto	Havainnointi ja laatu 1-2 kuukauden välein, itsearvio lähtö-, väli- ja loppuarvio (vuosittain), laajempi selvitys toiminnasta ja kokemuksista 2-3 krt/vuosi
Vaikuttavuusmittarit	Koettu hyvinvointi ja mielenterveys, harrastamisen määrä, liikunnan määrä, koettu yksinäisyys ja yksin vietetty aika, päihteidenkäyttö, rikollisuus ja ilkivalta, kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrä, koulumenestys	Seuranta mm. kouluterveyskyselyn ja TEAvisarin tuloksista, koulujen ja oppilashuollon, harrastuskoordinaattorin tilastot (mm. määrä, pudokkaat), kyselyt	Valtakunnalliset mittarit (perusopetus, vapaa-aikapalvelut), harrastuskoordinaattori, oppilashuolto	Vuosittain, mm. Kouluterveyskysely ja TEAvisari toteutetaan joka toinen vuosi --> Huom! Vaikuttavuuden tuloksia (esim. syrjäytymisessä) voi näkyä vasta keskipitkällä tai pitkällä aikavälillä

Taulukko 2. Mittaamisen tasot, toiminnot, tahot ja aikataulutus.

Mittareita luotaessa mittarit ajettiin kolmeen eri kategoriaan; kohderyhmän toiminnassa, käyttäytymisessä tai asenteissa tapahtuvaa muutosta mittaaviin muutosmittareihin, toimintaa, toiminnan laatua sekä toiminnassa tapahtuneita suunniteltuja muutoksia mittaaviin toiminnanohjauksen mittareihin sekä toiminnasta saatuja tuloksia mittaaviin vaikuttavuusmittareihin. Samoin kunkin mittaritason kohdalla pohdittiin mistä ja miten mikäkin tieto olisi luotettavasti saatavilla ja millaisella aikataulullisessa syklillä mittaamisen prosessit toteutettaisiin. Mittaamisen pilotointi jäi kuitenkin osittain koronan jalkoihin, eikä mittaristoa ehditty pilotoida kokonaisuudessaan. Mittaristo ja mittausmenetelmät on jätetty toistaiseksi julkaisematta toimeksiantajan toiveesta. Esimerkkejä vaikuttavuuden todentamiseen käytettävistä kyselyistä ja havainnoinnista on liitteessä 1.

Mallin tulosten todentamisessa tietoa kerätään harrastamisen laatutekijöiden toteutumisesta, kohderyhmän käyttäytymisessä ja asenteissa tapahtuvista muutoksista, toimin-

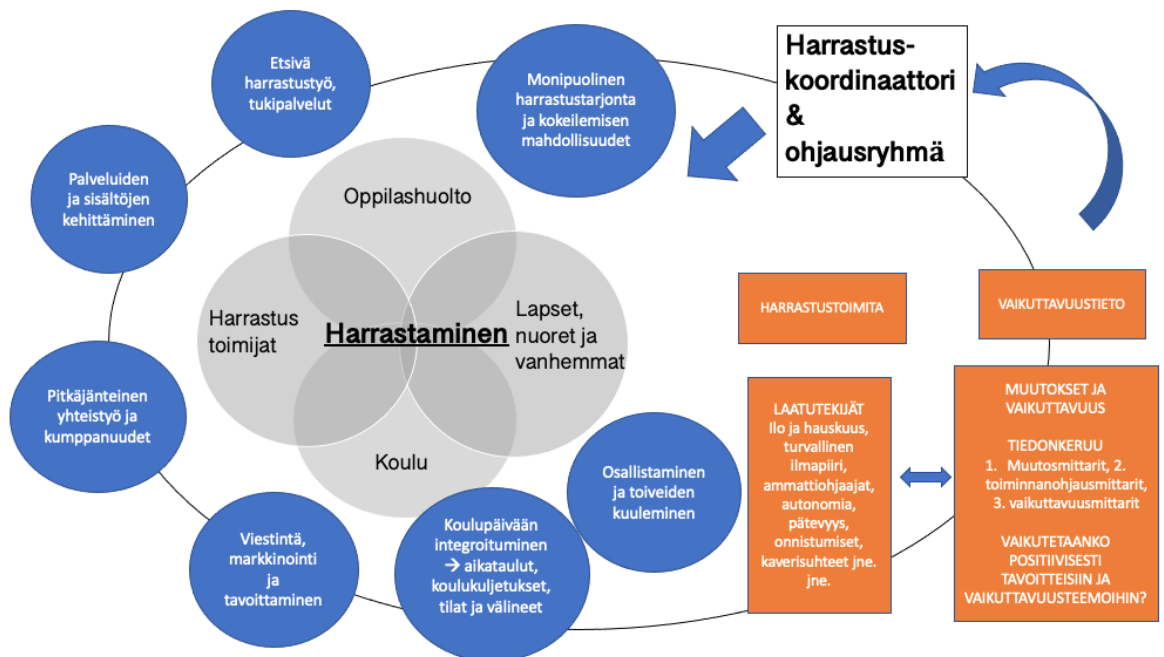
nasta saatavista kokemuksista, ohjaajien havainnoista, syrjäytymiseltä suojaavien tekijöiden toteutumisesta sekä harrastamisen määrästä ja erilaisista hyvinvointimittareista kuten kouluterveyskyselystä sekä TEAviisari tiedonkeruusta. Jotta kaikki vaikuttavuuden todentamiseksi tarvittavat tiedot saadaan kasaan, on tietoja kerättävä useasta eri lähteestä ja usealta tasolta. Tietoja kerätään muun muassa toimintaan osallistuvilta lapsilta ja nuorilta, harrastusten ohjaajilta, opettajilta, koulukuraattorilta, koulupsykologilta, kouluterveydenhoitajilta sekä lasten vanhemmilta. Tuloksia kerätään anonymisti isona datana, eikä yksittäisiä harrastajia tai harrastusryhmiä eritellä tiedoissa. Tarkoituksena on siis kerätä laajasti vaikuttavuustietoa, eikä yksilöidä ryhmiä tai osallistujia. Mittaamisen lisäksi myös mitaamisesta ja tuloksista viestiminen on äärimmäisen tärkeää toiminnan kehittämisen sekä osallistamisen kannalta. Toiminnan laatu, tulokset ja vaikuttavuus on tuotava julki ja samalla viestintä edistää tietoisuutta ja toiminnan markkinointia entisestään.

Vesilahden mallin toiminnan kokonaisprosessi rakentuu lasten ja nuorten koulupäivän aikaiseen harrastamiseen vaikuttavien toimijoiden verkoston ympärille (kuva 12). Malli perustuu lasten ja nuorten lähiyhteisön tiiviiseen yhteistoimintaan harrastamisen mahdollistamiseksi. Vastuutahona ja toiminnan moottorina toimivat harrastuskoordinaattori ja ohjausryhmä. Lähiyhteisön osina tiiviissä vuorovaikutuksessa ovat koulu, oppilashuolto, harrastustoimijat sekä lapset, nuoret ja heidän vanhempansa. Näistä kaikilla on omat roolinsa ja keskeiset haasteet mallin toteutumisessa ja kehittämisessä. Näitä ovat:

- Koulu
  - Toiminnan yhteen sopiminen osaksi koulupäivän rakenteita
  - Viestintä, markkinointi ja perheiden tavoittaminen
  - Tilat ja välineet
  - Toiminnan arviointi ja vaikuttavuustiedon tuottaminen
- Oppilashuolto
  - Etsivä harrastustyö
  - Tukitoimet harrastuksen löytymiseksi
  - Toiminnan arviointi ja vaikuttavuustiedon tuottaminen
- Harrastustoimijat
  - Laadukas ohjaus
  - Palveluiden ja sisältöjen kehittäminen
  - Pitkäjänteinen yhteistyö ja kumppanuudet
  - Toiminnan arviointi ja vaikuttavuustiedon tuottaminen
- Lapset, nuoret ja vanhemmat
  - Osallistaminen, toiveiden ja tarpeiden kuuleminen
  - Monipuolinen harrastustarjonta ja kokeilemisen mahdollisuudet
  - Toiminnan arviointi ja vaikuttavuustiedon tuottaminen

Jokaisella on rooli toiminnan toteutumisessa ja kehittämisessä. Jokainen taho myös tuottaa tietoa mallin toiminnasta sen kehittämiseksi sekä harrastustoiminnan laadusta ja vaikuttavuudesta. Harrastuskoordinaattori ja ohjausryhmä vastaavat toiminnan ja tavoitteiden

toetutumisesta sekä sen jälkeen toimintojen kehittamisestä ja tiedon jakamisesta takaisin kaikille osa-alueille.

Kuva 12. Vesilahden mallin toimijaverkosto ja kokonaisuudet.

Edellä esitettyjen ydinkohtien jalkauttaminen ja toteuttaminen voidaan jakaa vaiheisiin, joiden mukaisesti toiminnan kehittäminen ja sitominen osaksi lasten ja nuorten mikroympäristöä etenee.

Ensimmäisessä vaiheessa toiminnalle nimetään vastuhenkilö, joka huolehtii hänelle yllä asetetuista tehtävistä. Vesilahdessa tästä toiminnasta vastaa harrastuskoordinaattori. Keskeinen asia on määrittää yhteinen kaikkia harrastustoiminnan kanssa kosketuksissa olevia kunnanhallinnon vastuualueita koskeva tahtotila sekä toimintamalli vastuutehtävien. Lisäksi on määriteltävä toimintaan käytettävät resurssit ja suunniteltava niiden kohdentuminen ja koordinoitu käyttö.

Toisessa vaiheessa keskitytään toiminnan sisällön ja tukitoimien rakentamiseen. Tähän vaiheeseen kuuluu kaksi keskeistä kokonaisuutta, joita ovat etsivän harrastustyön toimintamalli sekä harrastustarjonnan kehittäminen.

Etsivän harrastustyön toimintamallin ytimenä on yhteistyömallin rakentaminen lasten ja nuorten tavoittamiseksi koulun oppilashuollon, perheiden, palveluntuottajien sekä harrastuskoordinaattorin välille. Yhteistyön avulla voidaan ideoida ja rakentaa erilaisia kohdennettuja harrastustoimintoja koulupäivän yhteyteen, toteuttaa harrastusneuvontaa sekä tu-

kea lapsia ja nuoria kokeilemaan, löytämään ja kiinnittymään harrastuksiin. Harrastustarjonnan kokonaisuuden rakentaminen perustuu lasten toiveiden keräämiseen eri tavoin. Harrastustarjonnan tulee vastata lasten toivomiin sisältöihin. Lisäksi on tärkeä mahdollistaa uusia kokeilun mahdollisuuksia ja sisältöjä, joihin innostetaan mukaan. Harrastustarjottimen rakentamiseen kuuluu olennaisena osana koulujen lukujärjestysten ja koulukuljetusten integraatio sekä harrastustoimintaa järjestävien tahojen etsintä, jotta toivotut harrastussisällöt saadaan toteutettua. Tässä yhteydessä on muistettava varmistaa myös tarvittavien tilojen ja välineiden käyttö ja riittävyys sekä pohdittava esimerkiksi välipalojen järjestäminen oppilaille.

Harrastuksia järjestävien palveluntarjoajien kanssa luodaan yhteiset toiminnan periaatteet ja tavoitteet. Lähtökohtana olisi löytää kunnan ja järjestäjien näkökulmasta molemmille sopivat ja hyödylliset toimintatavat. Pitkäjänteisyys yhteistyössä on avainsana toiminnan laadun ja uudenlaisten harrastustoimintojen kehittymisen mahdollistamiseksi yhteistyössä. Harrastustarjottimen tulisi olla valmis aina keväällä tulevalla lukuvuodelle.

Kolmannessa vaiheessa toiminnasta tiedotetaan ja markkinoidaan niin kohderyhmälle, heidän lähiyhteisöilleen sekä muille sidosryhmille. Tässä vaiheessa tulee järjestää myös erilaisia markkinointitapahtumia ja tilaisuuksia (kuten harrastusviikon toimintojen mukaiset esittelyt kouluvuoden alkaessa) sekä jalkautua luokkiin oppitunneille ja välitunneille kohderyhmän sekaan kertomaan toiminnasta. Tiedottamisen tulee olla monikanavaista, systemaattista, innostavaa ja laadukasta. Ajankohdallisesti on tärkeää tiedottaa syksyllä alkavista ja jatkuvista toiminnoista jo ajoissa edellisenä keväänä.

Neljännessä vaiheessa toiminnan käynnistymisen yhteydessä ryhdytään keräämään tuloksia ja todentamaan vaikuttavuutta. Mittaamista suoritetaan jatkuvasti kullekin mittarointitasolle sopivissa sykleissä. Tavoitteena on, että keräämällä tietoa harrastamisen avaintekijöistä hyvinvoinnin edistämisen ja syrjäytymisen ehkäisyn kannalta, toiminnan laatua voidaan kehittää ja todentaa mahdollisimman paljon tietoon pohjautuen.

Kehittämishankkeen aikana luotiin vaikuttavuusperusteinen harrastustoiminnan organisoimisen malli sekä menetelmät ja periaatteet vaikuttavuuden todentamiseen. Tämän lisäksi Vesilahden kehittämishankkeissa ehdittiin koronahidastusten vuoksi vaiheen kaksi tehtäviin. Seuraavat vaiheet, eli toiminnan viestintäsuunnitelman ja markkinoinnin toteuttaminen sekä vaikuttavuustiedon kerääminen jäävät toteutettavaksi kehittämishankkeen jälkeen. Toiminnan jatkosuunnitelma ja toiminnan vuosikello on esitelty seuraavassa luvussa.

6.2 Jatkosuunnitelma

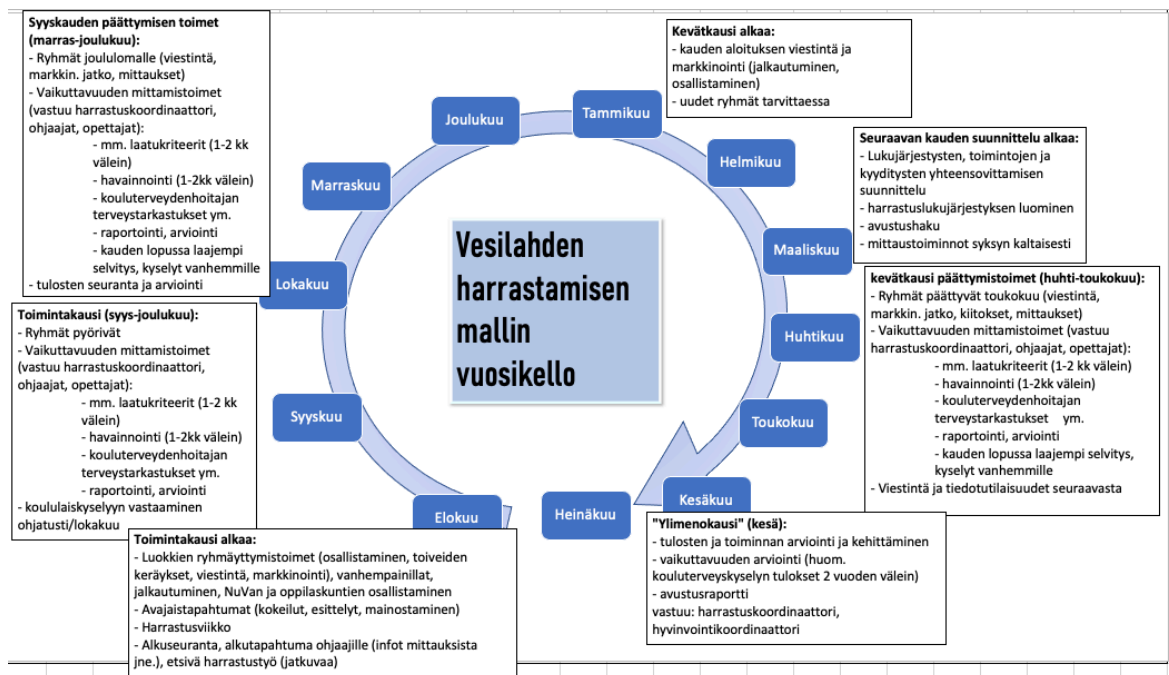
Kuten edellisessä luvussa kerrottiin, ehdittiin kehittämistyön aikana mallin käytäntöön viemisessä vaiheeseen kaksi. Kehittämistyön jälkeen toiminta jatkuu jo aloitetun harrastustoiminnan ja koulujen lukujärjestysten sekä kuljetusten yhteensovittamistyön jatkamisella. Tämän osalta erityisenä haasteena Vesilahdessa on tällä hetkellä voimassa olevan kuljetussopimus, joka sitouttavuudellaan hankaloittaa yhteensovittamista. Näin ollen tässä vaiheessa kuljetusten yhteensovittaminen ja kuljetuksista aiheutuvat lisäkustannukset ovat Vesilahdessa akuutti haaste, jota ei kuitenkaan ehditty tämän kehittämistyön aikana ratkaista. Haasteen ratkaisemisen on kuitenkin aloitettu yhteistyössä kehittämistyön tekijöiden, harrastuskoordinaattorin, rehtoreiden, koulusihteerin, sivistysjohtajan sekä kuljetusliikkeen edustajien voimin.

Kehittämistyön valmistumishetkellä työstössä on myös mallin viestintä- ja markkinointisuunnitelma, jonka pohjalta viestintää lähdetään toteuttamaan heti suunnitelman valmistumisen jälkeen. Viestintä- ja markkinointisuunnitelmatyöhön liittyy myös toiminnan brändäminen sekä Vesilahden harrastamisen mallin internetsivuston luominen. Viestintä- ja markkinointisuunnitelman, toiminnan brändin sekä nettisivun luomiseen osallistetaan myös lapset ja nuoret, jotta kohderyhmän näkökulma tulee huomioitua ja toteutus myös palvelee kohderyhmää mahdollisimman hyvin. Konkreettisen esimerkkinä toteutetaan harrastustoiminnalle nimi-, logo- ja slogan -kilpailu, jonka avulla toiminta brändätään tulevaisuudessa.

Lisäksi seuraavan lukuvuoden 2021–2022 toiminnan suunnittelu on parhaillaan jo kovassa vauhdissa. Suunnittelussa ovat olleet mukana kehittämistyön tekijöiden lisäksi harrastuskoordinaattori, koulujen rehtorit ja koulusihteerit, Vesilahden kunnan sivistysjohtaja sekä Vesilahdessa keväällä 2021 toteutettujen harrastusryhmien sisällöstä vastaavien järjestötoimijoiden Tappara ry:n, Pirkan opiston ja Taito Pirkanmaa ry:n edustajat. Lisäksi suunnittelussa hyödynnetään syksyllä 2020 toteutetun koululaiskyselyn ja muiden harrastuskoordinaattorin ja nuorisotyöntekijöiden toteuttamien lasten ja nuorten kuulemistoimintojen tuloksia sekä piakkoin toteutettavien ensimmäisten tulosten todentamiseen kuuluvien mittausten tuloksia. Seuraavan lukuvuoden suunnitteluun kuuluu myös toimintaa järjestävien palvelutarjoajien löytäminen ja sitouttaminen, jotta lasten ja nuorten toiveiden mukaiset harrastussisällöt saadaan toteutettua. Palvelutarjoajien löytämisestä sekä sitouttamisesta vastaa harrastuskoordinaattori. Palveluntarjoajien kanssa tehdään toiminnasta palvelusopimukset. Kuntahenkilöstö sitoutettiin toimintaan, suunnitteluun ja kehittämiseen jo kesällä-syksyllä 2020 pidetyissä osallistavissa työpajoissa, joissa sovittiin esimerkiksi

tästä vuosittain tapahtuvasta toiminnan, lukujärjestykset ja koulukuljetukset yhteensovittavasta yhteissuunnittelusta, joka tullaan jatkossa toteuttamaan vuosittain keväisin.

Kehittämistyön valmistumisen jälkeen loppukeväästä 2021 toteutetaan myös ensimmäiset laajat tulosten todentamisen toiminnot, joiden pohjalta mallia ja kaikkia siihen liittyviä toimintoja sekä suunnitelmia kehitetään tulevaisuutta varten. Tästä eteenpäin mallin toimintoja toteutetaan alla kuvatun vuosikellon mukaisesti (kuva 15).

Kuva 15. Vesilahden harrastamisen mallin vuosikello.

Toiminta on sidottu lukuvuoden aikatauluihin, joten myös vuosikello on rakennettu kalenterivuoden sijaan alkamaan kouluvuoden alusta. Vuosikellon toimintojen toteuttamiseksi koulujen ja oppilashuollon henkilöstö sekä rehtorit ja kuntajohto on sitoutettu mallin toteuttamiseen jo tämän kehittämistyön aikana mallia rakentaessa pidettyjen osallistavien toimintojen ja viestinnän avulla. Kuntahenkilöstön sitouttamista tukee lisäksi kuntastrategian luoma velvoite, jonka mukaisten toimintamallien ja tehtävänjaon luomiseen kaikki ovat kuitenkin päässeet vaikuttamaan kehittämisprojektin työpajoissa. Myös palveluntuottajat pyritään sitouttamaan toimintaan, suunnitteluun ja kehittämiseen pitkäjänteisesti, mutta palveluntuottajien joukossa tapahtunee jollain aikavälillä ainakin jonkinlaista vaihtelua.

Kouluvuoden alkaessa järjestetään lapsille ja nuorille suunnattu toiminnan esittely- ja markkinointitilaisuus, jossa toimintasisältöjä pääsee kokeilemaan. Samalla pyritään karvoittamaan ja tavoittamaan myös harrastamattomat ja kannustamaan heitä ryhmiin. Toi-

mintaa aloittaessa jalkaudutaan myös osallistamaan muun muassa kunnan nuorisovaltuusto sekä oppilaskunnat toiminnan ja viestinnän edistämiseksi. Syyslukukauden lopun lähestyessä toteutetaan laajempi seuranta, jolloin selvitetään toiminnan tuloksia ja käyttäytymisen muutoksia myös kohderyhmän lähiyhteisöiltä ja perheiltä. Myös harrastusviikon toimintoja hyödynnetään toiminnan markkinoimiseen sekä osallistamistoimiin. Lisäksi koululaiset vastaavat ohjatusti koululaiskyselyyn, josta kartoitetaan harrastustoiveita.

Vuodenvaihteen jälkeen aloitetaan seuraavan lukuvuoden suunnittelu ja jatketaan muita kehittämistoimia. Talviloman läheisyydessä pidetään sovitusti työpajat seuraavan lukuvuoden lukujärjestysten ja koulukuljetusten sekä harrastustoiminnan yhteensovittamista varten. Laadun ja tulosten mittaamista jatketaan myös keväällä saman syklin mukaisesti kuin syksyllä. Toiveiden ja kehitysideoiden kerääminen on jatkuvaa ja niihin tulee toteuttaa jatkuva mahdollisuus. Samanaikaisesti toteutetaan seuraavan vuoden toiminnan järjestelyjä, eli esimerkiksi ohjaajien rekrytointia ja tilojen sekä välineiden järjestelemistä.

Loppukeväältä lukujärjestykset, koulukyydit ja harrastuslukujärjestys seuraavaa lukuvuotta varten tehdään loppuun ja ryhdytään mainostamaan sekä tiedottamaan kohderyhmää ja lähiyhteisöjä sekä muita sidosryhmiä. Loppukeväältä toteutetaan myös toimintakauden päättymisen lähestyessä suurempi tiedonkeruu niin osallistujilta kuin heidän perheiltään. Oppilaisen kesäloman aikaan koko lukuvuoden aikaisen toiminnan tulokset analysoidaan ja suunnitellaan tarvittavat kehitystoimet. Huomioitavaa on, että analyysiä ei tehdä vain kerran vuodessa, vaan jatkuvasti tuloksia kerätessä, seurattessa ja niistä viestiessä. Toimintakausien välissä tehdään kuitenkin vuoden aikana toteutettua seurantaa ja analyysiä kattavampi ja tarkempi analyysi ja pohdinta niin toiminnan kuin mittauksen kehittämiseksi.

7 Pohdinta ja johtopäätökset

Tämän kehittämistyön tuloksena syntyi Vesilahteen oma malli koulupäivän yhteyteen sijoittuvan harrastustoiminnan toteuttamiseen. Mallin tavoitteena on mahdollistaa laadukas, mielekäs ja hyvinvointia edistävä harrastus kaikille lapsille ja nuorille koulupäivän yhteydessä. Lisäksi keskeistä on harrastustoiminnan vaikuttavuuden todentaminen ja arviointi hyvinvointitavoitteiden näkökulmasta. Lasten ja nuorten mielekkään harrastustoiminnan järjestämisen ohella keskeistä on pystyä todentamaan toiminnan vaikutuksia ja laatua sekä sen avulla kehittää toimintaa edelleen tietoon perustuen. Koko kehittämistehtävän lähtökohdiana oli suunnitella harrastustoiminnan toimintamalli vaikuttavuusperusteisesti. Kehittämistyössä rakennettiin vaikuttavuusperusteisesti harrastustoiminnan toteuttamisen malli Vesilahden kuntaan sekä mittaristo harrastustoiminnan vaikutusten todentamiseksi.

Viime vuosien aikana Vesilahdessa tapahtunut lasten ja nuorten tekemä ilkeä ja häiriökäyttäytyminen sekä muun muassa päihteiden käyttö ja päihdemyönteisyys ovat lisääntyneet. Kouluviihtyisyys, kouluun kiinnittyminen ja kouluinnostus ovat heikentyneet selvästi ja koulustressiä tai ahdistusta kokevien lasten ja nuorten määrä on noussut. Myös esimerkiksi yksin koulupäivän jälkeen vietetty aika on kouluterveyskyselyiden mukaan Vesilahdessa varsin suuri. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Kouluterveyskysely 2017 ja 2019.) Lisäksi huoli lasten ja nuorten hyvinvoinnista sekä siihen liittyvistä laajoista yhteiskunnallisista haasteista – kuten syrjäytymisestä, liikkumattomuudesta ja harrastamattomuudesta suuremmissa mittakaavassa – oli lisääntynyt myös Vesilahdessa edellisten vuosien aikana, aivan kuten valtakunnallisestikin.

Kehittämistyössä kehitettiin harrastustoiminnan toteuttamisen malli Vesilahteen lähtökohdiana edellä mainitut haasteet. Kehittäminen perustui laajaan teoriakatsaukseen aiheesta, kansallisiin ja kansainvälisiin malleihin tutustumiseen, osallistavaan toiminnan kehittämiseen paikallisesti sekä toimintojen pilotointiin, siltä osin kuin koronapandemia projektin aikana mahdollisti. Tämän työn aikajana on liian lyhyt varsinaisten vaikuttavuuden tai hyvinvointivaikutusten todentamiseen, eikä se ole ollutkaan työn tarkoitus. Varsinainen harrastustoiminnan toteuttaminen ja tiedonkeruu uuden mallin mukaisesti ovat käynnistymässä ensi syksynä. Kansalliseen ja kansainväliseen näyttöön pohjautuen perusteltuna oletuksena on, että toimintamallin mukaisella laadukkaalla ja mielekkään hyvinvointia edistävällä harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan avulla haasteisiin pystytään vaikuttamaan, lasten hyvinvointia edistämään ja muun muassa koululaiskyselyiden tulokset alkavat muuttua parempaan suuntaan. Olennaista myös on, että tästä eteenpäin tiedonkeruu harrastustoiminnasta ja lasten hyvinvoinnista on systemaattista, kehittyvää ja perustuu vaikuttavuustavoitteisiin Vesilahdessa. Tällöin toimintaa voidaan systemaattisesti arvioida ja kehittää

pohjautuen tietoon. Ensimmäiset kouluterveyskyselyn tulokset kerätään keväällä 2021, joten niistä ei tämän toiminnan tuloksia voida vielä todentaa, vaan tarkastella ja tarkentaa lähtötilannetta. Seuraava koululaiskyselyn tiedonkeruu tapahtuukin keväällä 2023, jolloin toiminnan tuloksia voi olla jo niissäkin nähtävillä.

Oppituntien ulkopuoliseen harrastustoiminnan järjestämiseen on kansainvälisesti erilaisia perinteitä. Osassa maita on jo pitkät perinteen toiminnalle, kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa. Euroopassa perinteet eivät ole näin pitkät, mutta koulupäivien rakennetta on alettu muuttamaan viime vuosina ja vuosikymmeninä sisältämään myös harrastustoimintaa monissa Euroopan maissa. Islannissa hyvinvoinnin edistämistä muun muassa harrastustoimintoja kehittämällä on tehty pitkään. Yleisenä kehityssuuntana on kasvava tutkimustieto toiminnan hyvinvointivaikutuksista ja niihin vaikuttavista seikoista, kasvava kiinnostus toiminnan järjestämistä kohtaan kansainvälisesti sekä koulupäivien rakenteiden muuttaminen monissa Euroopan maissa sisällyttämään myös oppituntien ulkopuolista harrastustoimintaa koulupäivien yhteyteen. Myös Suomessa on kokemusta erittäin onnistuneista kokonaiskoulupäivän kokeiluista jo 2000-luvun alkupuolelta. Viimeisen viiden vuoden aikana erityisesti harrastamisen kehittäminen koulupäivän yhteyteen on noussut yhdeksi isoksi teemaksi valtion tasolta ja sen tahtotilan isona toimenpiteenä on käynnistynyt uusi harrastamisen Suomen malli, jossa kunnat voivat hakea avustusta harrastuksien järjestämiseen koulupäivän yhteydessä. Vesilahti ei ole tällä hetkellä ainoa kunta, jossa harrastuksia pyritään tuomaan nyt koulupäivän yhteyteen tavoitteena mahdollistaa jokaiselle perusopetuksen oppilaalle vähintään yksi laadukas ja mielekäs harrastus hyvinvoinnin edistämiseksi.

Vesilahden kunnassa tapahtuneeseen toiminnan kehittämistyöhön ja Suomen harrastamisen edistämiseen peilaten voidaan nostaa muutamia ydinkohtia yleisempään tarkasteluun. Monipuolisen harrastustoiminnan potentiaali merkittävänä osana lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen ja syrjäytymiseltä suojaavien tekijöiden vahvistamista on tutkimustiedon pohjalta kiistaton. Tämän kohdalta kuitenkin keskeistä on se, että toteutettava toiminta on laadukasta eli sisältää lasten harrastamisen hyvinvointia edistäviä ja syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä. Kuitenkin esimerkiksi Suomen harrastamisen kehittämistoimissa näiden laatutekijöiden määrittely on jäänyt verrattain ohueksi. Esimerkiksi nykyisessä uudessa harrastamisen Suomen mallissa päätavoitteeksi on asetettu lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen sekä mieluisa ja maksuton harrastus koulupäivän yhteydessä (OKM 2020). Mallissa ei kuitenkaan määritellä tai pohdita sitä mitkä tekijät ja miten harrastustoiminta tuottaa hyvinvointia. Se, että jokaisella lapsella on mieluisa ja maksuton harrastus ei vielä sinänsä ole hyvinvointia edistävä ja kehitystä tukeva tekijä. Kehitysvai-
kutusten kannalta olennaista on, millaiseen toimintaan osallistutaan ja kenen kanssa sekä

osallistumisen pitkäjänteisyys. Heikosti järjestettyyn toimintaan voi lapsen ja nuoren kehityksen kannalta olla parempi jättää osallistumatta (Pulkkinen & Launonen 2005, 25). Tässä kehittämistyössä lähtökohtana olikin nimenomaan selvittää mitä tekijöitä toiminnan täytyy lapsen ja nuoren kehityksen tukemisen ja hyvinvoinnin edistämisen kannalta sisältää, ja ryhtyä tämän jälkeen rakentamaan toimintaa näiden elementtien pohjalta. On myös äärimmäisen tärkeää, että näiden tekijöiden toteutumista pyritään selvittämään pätevästi. Tämä on tärkeää, jotta voidaan varmentaa toteutuvatko kriteerit ja voidaanko sitä kautta olettaa toiminnan tuottavan pitkällä tähtäimellä tavoiteltuja tuloksia. Lisäksi tämä ohjaa toiminnan laatua ja kehittämistä tehokkaasti.

Kuten esimerkiksi Islannin malliin vertailtaessa suomalaiset asiantuntijat ovat nostaneet esiin, olisi Suomessa sekä harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan perimmäisen konsensuksen että yhteiskunnallisen tahtotilan löytymisen suhteen vielä runsaasti opittavaa lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi. Islannissa lasten ja nuorten harrastustoiminnan taustalla on vahva pyrkimys lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen, jolloin kilpaileminen ja tulokset ovat ”tärkeys- ja merkitysjärjestyksessä” vasta toissijaisia asioita. Samoin pyrkimyksenä on myös saada lapset ja nuoret kiinnittymään toimintaan mahdollisimman pitkäksi aikaa, jolloin myös hyvinvointivaikutukset vahvistuvat. Voidaankin pohtia olisiko tällaisella konsensuksella mahdollista saada myös Suomessa entistä suuremmat massat ja jopa koko kohderyhmä laadukkaan harrastustoiminnan pariin varsinkin koulupäivien yhteydessä. Tällä voisi harrastamisen tuottamien hyvinvointitekijöiden lisäksi olla positiivinen vaikutus myös erilajien ja eri harrastusmuotojen huippusuoritusten lisääntymiseen. Tällainen harrastamisen konsensus voisi näkyä siis positiivisesti esimerkiksi huippu-urheilussa, kun kokonaiset ikäluokat saataisiin toiminnan pariin. Lisäksi on arvokasta pohtia olisiko harrastamisen konsensusta muuttamalla mahdollista vähentää myös ”drop-out” -ilmiötä ainakin niin, ettei harrastamisen ”drop-out”:in jälkeen harrastaminen loppuisi kokonaan, vaan tilalle olisi helpompi löytää jokin uusi hyvinvointia edistävä mielekäs harrastus, joka olisi mahdollista aloittaa vielä esimerkiksi yläkouluikäisenäkin. Nykyisellä mallilla esimerkiksi monen urheilulajin tai vaikkapa musiikin harrastamisen aloittaminen on enää 15-vuotiaana todella haastavaa, sillä kilpailullisissa joukkueissa monet ovat harrastaneet lajia jo lähes kymmenen vuotta ja toiminta on muutenkin mennyt – erityisesti urheilussa – jo niin kilpailulliseksi, ettei aloittelijoille useinkaan ole tilaa tai sopivia ryhmiä.

Yllä mainittu ei missään nimessä tarkoita sitä, etteikö Suomessa harrastustoiminta olisi laadukasta tai etteikö lukemattomat tuhannet talkoo- ja vapaaehtoistunnit olisi arvokkaita myös lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen näkökulmasta. Tarkoituksena on vain havainnollistaa, että nykyisellään se ei monestikaan ole lasten ja nuorten harrastustoiminnan ydinvisio ja perimmäinen tavoite, vaan toimintaa monesti valtaosin ohjaavat tulokset

ja kilpailu niin lajien sisällä kuin lajien välillä. Riittävää tarjontaa matalankynnyksen laadukkaista harrastusmahdollisuuksista ei tällä hetkellä ole. Kouluympäristö voisikin toimia erinomaisena ympäristönä koko yhteiskunnalle kehittää yhteisesti määritellyin tavoittein, hyvinvointi edellä rakentuvaa tavoitteellista harrastustoimintaa lapsille ja nuorille.

Islannista opittavana olisi samaan teemaan lukien myös koko yhteiskunnan toimijoiden – niin kansalaisyhteiskunta, viranomaiset, perheet kuin hallinto ja tutkimus – yhdistyminen lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen äärelle. Käsittelyssä olevat suuret yhteiskunnalliset haasteet ovat niin monisyisiä ja ongelmallisia ratkaista, että ne vaativat yhteistä saumatonta tahtotilaa ja yhteen sovitettuja strategioita haasteiden ratkaisemiseksi. Yksi taho ei siihen kykene, vaan kaikkia tarvitaan mukaan.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen yksi keskeinen kehityskohde on koulupäivän aikaisen toiminnan rakenne ja toiminnan koordinointi. Tietämys oppituntien ulkopuolisen harrastustoiminnan merkityksistä, mahdollisuuksista ja potentiaalista on laaja ja tahtotila koulupäivänaikaisen harrastamisen edistämiseen Suomessakin on vahva. Vaikka Suomessaakin on erittäin onnistuneita kokonaiskoulupäivän (eheytetty koulupäivä) kokeiluja lasten hyvinvoinnin edistämisen ja kasvun tukemisen näkökulmasta, tämä toimintamalli ei ole vakiintunut Suomessa valtakunnalliseksi toimintamalliksi. Myöskään nykyisessä valtakunnallisessa koulupäivän aikaisen harrastamisen edistämisen hankkeessa ei ole lähdetty vaikuttamaan koulupäivän rakenteisiin valtakunnallisesti. Nykyaikana ajatus koulun eetoksesta on laajentunut monissa maissa ja käsittää lasten ja paikallisen yhteisön hyvinvoinnin edistämisen huomattavasti laajemmin. Kun ajatellaan laadukasta harrastustoimintaa koulupäivän yhteyteen, toiminnan hyvinvointivaikutuksia sekä hyötyjä myös koulun nykyisiksi miellettyjen ydintehtävien näkökulmasta, olisi perusteltua, että kehittämisen lähtökohtana olisi näiden toimintojen rakenteellinen yhteensovittaminen ja niiden katsominen yhtenä kokonaisuutena lapsen etu etusijalla. Tämä tietysti vaatisi koulupäivän rakenteiden, eetoksen ja koko kokonaisuuden tarkempaa tarkastelua uudelleen. Kouluilla on paljon vapauksia ja mahdollisuuksia toteuttaa koulupäivä haluamallaan rakenteella jo nykyisellään ja sisällyttää siihen joustavasti myös harrastustoimintoja. Paljon toimivia malleja jo toteutuukin. Kuitenkin valtakunnallisen rakenteellisen muutoksen puuttuminen ei ainakaan vauhdita parhaiden tulosten saamista ja rakenteiden muutosta ja voi aiheuttaa epätasaisen tilanteen eri puolille Suomea. Kokonaiskoulupäivän kokeilujen, kansainvälisten mallien sekä tutkimustulosten valossa on vaikea löytää perusteita nykyiselle koulupäivän rakenteelle Suomessa. Laajempaa rakenteellista uudistusta tulisi ainakin pohtia myös Suomessa, jolla valtakunnallisilla linjauksilla mahdollistettaisiin vielä paremmin harrastustoimintaa sekä muuta turvallisen aikuisen valvonnassa olevaa toimintaa koulupäivien yhteyteen lasten ja nuorten tarpeiden mukaisesti.

Toiminnan hyvinvointivaikutusten saavuttamisen kannalta on äärimmäisen tärkeää mahdollistaa laadukas harrastustoiminta ja ammattitaitoisia aikuisia kouluympäristöön. Jotta toiminta on laadukasta, pitkäjänteistä ja mahdollistaa lähi-ihmissuhteisiin perustuvat kehitysprosessit tulisi toiminnan rakenteessa huomioida kaikkien toimijoiden näkökulma toiminnan järjestämisessä. Suurin kehittämisen paikka tällä hetkellä on esimerkiksi 3. sektorin palveluntuottajien, eli keskeisen harrastustoiminnan järjestäjän huomiointi paremmin. Pitkäjänteisen toiminnan kannalta olisi oleellista ratkaista, että miten osaavien harrastusten järjestäjien kannalta on mahdollista järjestää ammattiohjaajia koulupäivien yhteyteen ja miten mahdollistaa pitkäjänteisempi sitoutuminen toimintaan ja sen kehittämiseen. Keskeinen asia on mahdollistaa järkevät kokonaisuudet ohjaajille rakenteellisesti sekä suunnata resursseja osaltaan ja järkevästi myös palveluntuottajien tekemään toiminnan koordinointi- ja kehitystyöhön. Suunnittelun ja valtakunnallisten rahoituskausien sykli olisi tästä näkökulmasta syytä olla pidempi kuin vuosi, esimerkiksi 2–3 vuotta kerrallaan ja mahdollistaa pitkäjänteisemmän toiminnan sekä kunta-palveluntuottaja yhteistyön kehittymisen yhteisten kokemusten päälle. Nykyinen vuosi kerrallaan rahoitus sykli katkaisee toimintaa ja aiheuttaa epävarman tilanteen vuosittain harrastusten järjestäjille ja kunnille. Ammattitaitoisten ohjaajien mahdollistamiseksi Vesilahden kaltainen paikkakunta voi rakentaa harrastustoiminnan kolmen koulun kesken siten, että harrastukset alkavat yhdellä koululla aamusta ja etenevät päivän edetessä vuorollaan koululta koululle, jolloin lopputuloksena ohjaajalle muodostuisi kokonaisen työpäivän verran toimintaa. Esimerkiksi Vesilahdessa tällainen malli on tärkeää pätevien ammattiohjaajien saamiseksi, sillä ohjaajia joudutaan etsimään usein hieman kauempaa – Vesilahden tapauksessa esimerkiksi Tampereelta. Tämä pätee varsinkin erityisempää lajitietämystä tai taitoja vaativan harrastuksen kohdalla.

Harrastustoiminta levittäytyy laajasti eri hallinnonaloille kunnissa ja tämä tuo suuren haasteen toiminnan tehokkaalle koordinoinnille. Kehitystyössä havaittiin selvästi keskitetyn koordinaation ja koordinaattorin tehtävänkuvan välttämättömyys harrastustoiminnalle. Yksi olennaisimmista tekijöistä harrastustoiminnan toteutumiseksi on toiminnan koordinoituvastuun nimeäminen yhdelle henkilölle sekä etsivän harrastustoiminnan toimien toteuttaminen. Tämän projektin kokemuksella harrastustoiminnasta ei tulla jatkossakaan saamaan irti läheskään kaikkea hyvinvoinnin edistämisen ja syrjäytymiseltä suojaavien tekijöiden vahvistamisen potentiaalia, mikäli näitä tekijöitä ei ratkaista. Koko kunnan kattava harrastustoimintojen koordinointi kaikkine tehtävineen on pienessäkin kunnassa niin iso tehtävä, että se on ehdottomasti vastuutettava jollekin hoidettavaksi. Samoin tärkeää on etsivän harrastustyön toimien ja konkreettiset tehtävänkuvat sisältävien palvelupolkujen

rakentaminen, jotta on mahdollista tukea eri lähtökohdista ponnistavia lapsia ja nuoria harrastusten pariin.

Myös tässä kehittämistyössä eri hallinnonaloille levittäytymisen haasteet näkyivät keskeisinä ja esimerkiksi koulupäivän rakenteiden ja kuljetusten yhteensovittaminen osoittautui odotetusti, mutta ehkä kuitenkin yllättävänkin haastavaksi nopeammalla aikataululla ilman jonkinlaista valtakunnallisen linjausta harrastustoimintojen järjestämisestä. Vaikka nykyisellä mallilla toimintaa saadaankin varmasti toteutumaan sekä kehittymään parempaa suuntaan, tulee kunta- ja kaupunkiriippuvaisia eroja olemaan paljon ja ne tulevat olemaan valtavia. Projektin perusteella lapset ja nuoret on ilman valtakunnallisia linjauksia haastavaa saada tasa-arvoiseen asemaan edes kunnan sisällä, jolloin valtakunnallisesti tasa-arvoisesta asemasta ei voitane puhua. Toki on selvää, ettei kaikkia täysin samoja palveluita ja harrastusmahdollisuuksia voida jokaiseen paikkaan tuottaa, eikä tällainen ole välttämättä tavoiteltavaakaan. Mutta ilman linjauksia on mahdollista, että toiminta jää joissain paikoissa lähes toteutumatta tai ainakin täysin lasten ja nuorten saavuttamattomaksi, kun taas toisaalla toiminta saadaan järjestettyä aidosti yhdenvertaisesti kaikkien tarjolle. Järjestelyt ovat mahdollisia toteuttaa muutoinkin ja saada toteutumaan, mutta tällöin vaaditaan erittäin laajaa yhteistä näkemystä ja kykyä ponnisteluihin muutosten rakentamiseksi. Monet työtehtävät ovat kuitenkin jo niin täynnä muutakin työtä, ettei ns. ylimääräiselle vaihalle olla useinkaan kovin vastaanottavaisia.

Kehittämiprojektin näkökulmasta vaikuttavuusperusteinen suunnittelu- ja arviointimalli soveltuu harrastamisen kehittämiseen erittäin hyvin niin kunta kuin valtion tasolle ja vastaa selkeästi tarpeeseen. Niin kunta- kuin valtiotasollakin tiedot siitä, miten hyvin ja mitä tuloksia eri kohteisiin käytetyt rahat tuottavat, ovat tällä hetkellä hataria (Valtion liikuntaneuvosto 2017, 3–9). Kuntatasolla malli korostaa jo alusta asti usean eri toimijan yhteisen teeman alle sijoitettavia toimia, jotka tähtäävät yhteisen, merkityksellisen tavoitteen saavuttamiseen. Tässä työssä lähteenä käytetyissä vaikuttavuusperusteisten mallien oppaissa korostettiin erityisesti kaikkien sidosryhmien yhteistyötä ja vaikuttavuuden mallinnusta, jolloin niin toimintaa jossain määrin ”ylhäältä ohjaavat” tahot kuin palvelutuottajat sekä muut toimintojen toteuttamisessa mukana olevat tahot ovat alusta asti osallistettuina useissa työn eri vaiheissa. On kuitenkin aiheellista pohtia olisiko myös toimintojen kohteena olevan kohderyhmän osallistaminen tiiviimmin jo prosessin tähän vaiheeseen aiheellista ja jopa kannattavaa. Tässä työssä kohderyhmää osallistettiin usealla tavalla erityisesti harrastustoiminnan sisältöjen suunnittelussa, mutta varsinaisen mallin luomiseen ja vaikuttavuuden mallinnukseen sekä siitä johdettuihin toimintoihin kohderyhmän osallistaminen jäi vielä tämän projektin puitteissa vähäiseksi. Osallistaminen kuuluu toki yhtenä tärkeimpänä tekijänä mallin jatkoaskeliin ja tulevaisuuden kehittämistoimintaan, ja ajatuksena onkin ollut,

että tässä kehittämistyössä luodaan Vesilahden mallin puitteet ”paperille” ja varsinaisen mallin toimintoihin sekä mallin jatkokehittämiseen osallistaminen kuuluu olennaisena osana. Näin ollen osallistaminen on tärkeä osa varsinaista mallia sekä mallin mukaisia toimintoja, mutta kohderyhmän osallistamista olisi voitu tehdä myös jo tämän kehittämissuunnitelman aikana mallin puitteita luotaessa.

Vaikuttavuusperusteisilla rakenteilla, prosesseilla sekä erityisesti arviointiprosesseilla olisi selkeästi tarvetta valtakunnallisesti käyttöönotettavina tapoina ohjata ja arvioida niukkojen julkisten varojen, kuten valtion kunnille myöntämien vapaa-aikasektorille ohjattujen avustusten käyttöä ja hankkeista saatavaa hyötyä. Arviointimallista olisikin mahdollista luoda arviointiprosessit ja tuloksen seuranta niin kuntatasolle, aluetasolle kuin valtiotasollekin hallitusohjelman tavoitteiden toteutumisen arvioimiseksi. Lisäksi palveluntuottajat, kuten 3. sektorin toimijat voisivat rakentaa omaa laadun ja vaikuttavuuden osoittamista näihin samoihin rakenteisiin. Näin jokaiselta tasolta saatavat tiedot yhdistämällä voitaisiin arvioida varsin pätevästi mitä yhteiskunnallista hyötyä toiminnasta on saatu ja onko rahoitus täten ohjattu oikeaan paikkaan ja palveluntuottajat voisivat osoittaa myös oman toiminnan laadun. Mikäli tällaiseen arviointiin yhdistettäisiin vielä kustannusvaikuttavuuden ja taloudellisen hyödyn laskentaa ja arviointia, olisi mahdollista arvioida esimerkiksi kuinka paljon säästöjä tai hyötyä kymmenmiljoonan euron vuositasoan panostuksesta harrastustoimintaan voidaan säästää muissa palveluissa tai kuinka paljon muuta arvokasta hyvinvointihyötyä tuolla rahoituksella saadaan aikaiseksi. Laskelmat eivät välttämättä ole tietenkään ”euron tarkkoja”, vaan erilaisiin laskentamalleihin perustuvia mahdollisimman tarkkoja arvioita, mutta ne olisivat silti huomattavasti parempi ja kiinnostavampi vaihtoehto kuin se ettei tietoa ole lainkaan.

Suurimpia projektista saatuja oppeja olivat harrastamisen laatukriteerien selvittäminen sekä toki vaikuttavuusperusteisen suunnittelu- ja toimintamallin ja vaikuttavuuden mittaamisen elementit. Nämä ovat ainakin kuntien vapaa-aikapalveluissa vielä varsin vähän käytössä olevia teemoja, joista olisi kuitenkin saatavissa huomattavan paljon hyvää, silloin kun kuntien uudistumista ja toimintaa ylipäätään pohditaan ja kehitetään. Kuntatalouden heikko tilanne luo tarvetta uudentyyppisille tehokkaille, järkeville ja vaikuttaville toimintamalleille, joten laatutekijöihin perustuvien vaikuttavuusperusteisten prosessien käyttöönotto olisi varmasti hyvinkin tarpeellista kunnan eri toiminnoissa. Toimintojen suunnittelu vaikuttavuusperusteisesti ja laatukriteereiden huomioiminen on kuitenkin puutteellista, mikäli tuloksia ei mitata.

Yksi toiminnan toteutumisen ja erityisesti tavoitteiden saavuttamisen olennaisimmista kohdista on vaikuttavuuden mittaaminen ja todentaminen. Tässä työssä mittarit on jaettu toiminnanohjausmittareihin, tulostittareihin ja vaikuttavuusmittareihin, joiden avulla pyritään saamaan tietoa vaikuttavuudesta. Mittaamisessa hyödynnetään useita eri lähteitä, kuten kohderyhmän omia kokemuksia ja ajatuksia sekä kohderyhmän havainnoimista ja kohderyhmän lähiyhteisön toimijoilta saatavaa tietoa. Lähtötilanteessa mittaamista toteutetaan mahdollisimman kevyesti, joten esimerkiksi kohderyhmältä saatavaa tietoa kerätään yhdellä tavalla. Lapset ja nuoret eivät kuitenkaan ole kohderyhmänä homogeeninen massa, vaan erilaisia yksilöitä, ryhmiä ja elämäntilanteita on aivan kuten muissakin ikäryhmissä. Jatkossa olisikin kenties järkevää muokata mittaamista hiukan tarkemmin niin, että mittamisen tapoja ja keinoja sekä tiedonkeruun suunnitelmaa muokattaisiin myös kohderyhmän sisällä. Tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi muokkaamalla ja jakamalla mittareita hieman tarkemmin vaikkapa haastavammassa elämäntilanteessa oleville hieman eri tavalla. Näin ollen tiettyjä tekijöitä voitaisi painottaa hiukan tarkemmin sen mukaan, mikä olisi olennaisin toivottu muutos kullakin kohderyhmän osalla niin pitkällä kuin lyhyemmälläkin aikavälillä. Toinen pohdittava aihe voisi olla mittaamisen keventäminen kohderyhmää sopiviin otoskokoryhmiin jakamalla. Tällöin kohderyhmää jaettaisiin suunnitellusti osiin myös sykleittäin niin, että mittaaminen kohdistuisi vuorollaan eri otoksiin (vrt. kouluterveyskysely). Näin tuloksia saataisiin vuosittaisessa kierrossa ja pitkällä aikavälillä kenties riittävästi, mutta tulosten kerääminen ei rasittaisi aina kaikkia, vaan etenisi sykleittäin. Tätä kehitysasekelta voisi olla hyvä pohtia, sillä nykyään erilaisten selvitysten, tutkimusten ja kyselyiden määrä on suuri. Tässä vaiheessa johtopäätöstä kuitenkin vielä liian aikaista vetää, vaan asiaa tulee käsitellä vasta kun mittaamisen toimintoja on koeponnistettu enemmän, eli vähintään vuoden – kahden ajan.

Kokonaisuutena kehittämissuunnitelmassa onnistuttiin vastaamaan annettuihin tavoitteisiin tarkoituksenmukaisesti ja kehitettyä Vesilahden kunnalle hyvin perusteltu toimintamalli lasten ja nuorten hyvinvointia ja kehitystä tukevan harrastustoiminnan toteuttamiseksi. Kunnassa on myös kiinnostus ja aikomus ottaa toimintamallin teemoja sekä toimintatapoja käyttöön laajemmin kunnan eri palveluissa erityisesti vapaa-ajan palveluiden ja muiden sivistyspalveluiden osalta. Kehittämissuunnitelman aikana vallinnut koronaviruspandemia haastoi projektia luoden suurta epävarmuutta sekä kokonaisuutena toiminnan järjestämiseen ja talouteen että ylipäättään ihmisten käyttäytymiseen ja toimintaan. Erityisesti pilottitoimintojen osalta tämä vaikeutti toimintaa todella paljon. Normaalisissa tilanteissa projekti olisi varmasti ollut ainakin pilottitoimintojen osalta varsin erilainen. Normaalioloissa lasten ja nuorten harrastustoimintaa olisi saatu jo projektin aikana laajempi määrä toteutettua ja sitä kautta toiminta olisi edennyt jo projektin aikana laajemmin käytännöntasolle lasten ja nuor-

ten sekä kouluympäristöjen arkeen. Lisäksi vaikuttavuuden todentamista olisi kyetty paremmin kokeilemaan ja kehittämään käytännössä ja sen toimintatapoja olisi onnistuttu hio-
maan pidemmälle käytännöstä saatujen kokemusten kautta. Koronatilanne vaikeutti kai-
kenlaista sosiaalista toimintaa ja vaikutti myös henkisesti kuormittavana tekijänä projektin
aikana.

Tällä hetkellä toiminnan yhtenä suurimpana haasteena käytännön toteutuksen osalta on
koulukuljetussopimus, joka sitoo kuntaa vielä kaksi seuraavaa vuotta. Seuraavaan kulje-
tusten kilpailutukseen mennessä harrastustoiminnan asema ja yhteensovittaminen koulu-
päivän yhteyteen on saatava sille tasolle, että se otetaan osana kilpailutusta huomioon ja
kilpailutuksen puitteissa on vielä paremmat mahdollisuudet harrastustoiminnan toteuttami-
selle ja lasten joustavammille kuljetuksille. Tulevaisuuden askeleita ajatellen Vesilahden
harrastustoiminta vaatisi vielä nykyistä selkeämmän johtamisen struktuurin, jolloin esimer-
kiksi harrastustoiminnan, lukujärjestysten ja koulukuljetusten yhteensovittaminen onnistuu
helpommin selkeillä päätöksillä ja johdosta asetetuilla rakenteiden linjauksilla. Myös suun-
nitelmallisuus ja päätökset rahallisesta investoinnista pidemmälle aikajaksolle tulisi olla
selkeitä, jolloin taloudelliset resurssit tiedetään eikä toiminnan kehittyminen jää mahdolli-
sista hankerahoituksista riippuvaisiksi tai epävarmoiksi. Tässä projektissa rahoituksen
osalta tulevaisuuden tilanne jatkui epävarmana koko projektin ajan. Projektin tavoitteet on
suunnattu tulevaisuuteen, mutta heti lähitulevaisuuden osalta rahoitus on ollut epävar-
malla pohjalla ja kunnan oman taloudellisen panostamisen osalta toimintaan on epätietoi-
suutta. Kehittämistyössä esitetyillä laskelmilla summat eivät kuitenkaan ole kohtuuttoman
suuria tai ylivoimaisia vaan päinvastoin, etenkin suhteessa niihin perusteluihin ja tarpei-
siin, joista lasten ja nuorten harrastustoiminnassa on kyse. Lapsiin ja nuoriin tulee inves-
toida.

Omaa toimintaa arvioitaessa suurimmat onnistumiset olivat projektia varten työstetty laaja
ja monipuolinen taustatyö, innovatiivinen ja onnistunut vaikuttavuusperusteinen lähesty-
mistapa aihetta kohtaan sekä näiden pohjalta lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin näkökul-
masta rakennettu toimintamalli, johon on laajasti huomioitu harrastamista estävät ja edis-
tävät ilmiöt sekä lapsen lähiympäristön toimijat. Työ on myös ollut hyvin opettavaista teki-
jöilleen. Lisäksi toiminnot on kyetty muun muassa osallistamisen avulla suunnittelemaan
niin, että monet toiminnoista kyetään toteuttamaan jo valmiiksi olemassa olevilla tila-, vä-
line- ja henkilöresursseilla ilman, että yksittäisten työntekijöiden työtehtävien määrä kas-
vaa valtavasti. Tämän pitäisi helpottaa toimintojen käytäntöön jalkauttamista tulevaisuu-
dessa. Toiminnan käytäntöön jalkautumisessa jäätiin suunnitellusta ja tähän vaikutti paljon
pandemiatilanteen aiheuttamat haasteet ja rajoitukset. Kehitettävää jäi lisäksi erityisesti

kunnan johdon osallistamisessa toiminnan kehittämiseen. Tässä jäätin vähän liikaa esittelyjen tasolle ja yhteiskehittäminen ei toteutunut tarpeeksi vahvasti. Isoimpiin ratkaiseviin kysymyksiin, kuten rahoitukseen, kuljetussopimuksiin ja tulevaisuuden investointeihin liittyen olisi ollut varmasti syytä kehittämistyön tekijöiden pyrkiä hakemaan heti alkuvaiheessa vahvemmin näkökulmia ja linjauksia yhteisen kehittämisen kautta. Projektissa työskenneltiin paljon lähiympäristön toimijoiden kuten koulujen kanssa. Harrastamiseen koulupäivän aikana vaikuttavat kuitenkin hyvin laajasti eri asiat ja se on kunnissa siinä mielessä monesti haastava kokonaisuus. Tämä olisi pitänyt pystyä huomioimaan projektissa paremmin ja pohtia eri vastuutahojen, erityisesti kunnan johdon kanssa isompia rakenteellisia kysymyksiä vielä huolellisemmin heti projektin alkuvaiheessa.

Vaikka projektissa ei päästykään etenemään aivan suunnitellusti vielä käytännön toimintojen tasolla, kehittämisprojektin kautta Vesilahdessa on kuitenkin nyt olemassa selkeä ja perusteltu toimintamalli sekä rakenne lasten ja nuorten harrastustoiminnan toteuttamiseen, jonka pohjalta toimintaa voidaan alkaa toteuttaa ja jatkokehittää. Lisäksi mallin toimintoja sekä vaikuttavuusperusteista suunnittelu- ja toimintatapaa voidaan jatkossa ottaa käyttöön myös muussa kunnan toiminnassa. Tulevaisuudessa vielä vahvemman yhteisen tahtotilan, vahvemman resursoinnin sekä johdon linjausten avulla saavutetaan varmasti paljon hyvää.

Lähteet

Agans, J.P., Champine, R.B., DeSouza, L.M., Mueller, M.K., Johnson, S.K. & Lerner R.M. 2014. Activity Involvement as an Ecological Asset: Profiles of Participation and Youth Outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, s. 919-932.

Anoschkin, K. 2019. Hyvän mitta. Vaikuttavuuden jäljillä. Opas yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kehittämiseen. Kaskas Media Oy. Helsinki. Luettavissa: <https://www.hyvanmitta.fi/wp-content/uploads/2019/12/Hyvan-Mitta-Työkirja-final.pdf>. Luettu: 8.6.2020.

Arnarsson, A., Kristofersson, G K & Bjarnason, T. 2018. Adolescent alcohol and cannabis use in Iceland 1995–2015. *Drug and Alcohol Review*. 37, s. 49-57. Luettavissa: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/dar.12587>. Luettu: 10.10.2020.

Benson P.L., Scales, P.C., Hamilton, S.F. & Sesma, A. 2007. Positive Youth Development: Theory, Research and Applications. Teoksessa *Handbook of Child Psychology*, s. 895-941. John Wiley & Sons, Inc. Hobokan, New Jersey. Luettavissa: https://www.researchgate.net/publication/229797177_Positive_Youth_Development_Theory_Research_and_Applications Luettu 13.6.2020

Bohnert, A., Fredricks, J. & Randall, E. 2010. Capturing Unique Dimensions of Youth Organized Activity Involvement: Theoretical and Methodological Considerations. *Review of Educational Research*, 80, 4, s. 576-610.

Bronfenbrenner, U. 1979. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, and London, England.

Bronfenbrenner, U. & Morris, P.A. 2007. The Bioecological Model of Human Development. Teoksessa Damon, W. & Lerner, M. (toim.). *Handbook of Child Psychology*, s. 793-828. John Wiley & Sons, Inc. Hobokan, New Jersey.

Denault, A-S. & Dery, M. 2014. Participation in Organized Activities and Conduct Problems in Elementary School: The Mediating Effect of Social Skills. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 08/2014. s. 1–13.

Eccles, J.S. 1999. The Development of Children Ages 6 to 14. *The Future of the Children*, 9, 2, s. 30-44. Princeton University.

Eccles, J. & Gootman, J.A. 2002. Community Programs to Promote Youth Development. National Academy Press. Washington, DC.

Ettekal, A., Fremont, E., Burkhard, B. & Su, S. 2017. Relational Developmental Systems Theory. Teoksessa Pepler, K. (toim.). The SAGE Encyclopedia of Out of School Learning, s. 649-652. Luettavissa https://www.researchgate.net/publication/330425151_Relational_Developmental_Systems_Metatheory Luettu 14.6.2020.

EU:n komission suositus investoimisesta lapsiin. 2.3.2013. 2013/112/EU. Luettavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN> Luettu 3.3.2021.

Farb, A.F. & Matjasko, J.L. 2012. Recent advances in research on school-based extracurricular activities and adolescent development. Developmental Review 32, 1, s. 1-48. Luettavissa: https://www.researchgate.net/publication/233987468_Recent_advances_in_research_on_school-based_extracurricular_activities_and_adolescent_development Luettu 21.5.2020

Fischer, N. & Theis, D. 2014. Quality of Extracurricular Activities – Considering Developmental Changes in the Impact of School Attachment and Achievement. Journal of educational research online, 6, 3, 54-75.

Fredricks, J.A., Blumenfeld, P.C., & Paris, A.H. 2004. School Engagement: Potential of the Concept, State of the Evidence. Review of Educational Research, 74, 1, 59-109. Luettavissa: <https://www.isbe.net/documents/engagement-concept.pdf> Luettu 3.6.2020.

Fredricks, J. 2011. Engagement in School and Out-of-School Contexts: A Multidimensional View of Engagement. The College of Education and Human Ecology, The Ohio State University. Theory Into Practice, 50, 327-335.

Fredricks, J.A. & Simpkins, S.D. 2013. Organized Out-of-School Activities and Peer Relationships: Theoretical Perspectives and Previous Research. Teoksessa Fredricks J.A. & Simpkins S.D. (toim.). Organized Out-of-School Activities: Settings for Peer Relationships. New Directions for Child and Adolescent Development, s. 1-17. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey.

Guy-Evans, O. 2020. Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory. Luettavissa: <https://www.simplypsychology.org/Bronfenbrenner.html> Luettu 1.12.2020.

Haanpää, L. 2019. Harrastustakuu: Yhdenvertaisuuden asialla. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 147. Luettavissa: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/harrastustakuu_digi_final.pdf. Luettu: 3.6.2020.

Haanpää, L. & Salasuo, M. 2019. Alkusanat: Harrastustakuu - selvitys Nuorisotutkimusverkoston osaamiskeskuksen tehtävänä. Teoksessa Haanpää, L. Harrastustakuu: Yhdenvertaisuuden asialla, s.8–11. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 147. Luettavissa: [HYps://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/harrastustakuu_digi_final.pdf](https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/harrastustakuu_digi_final.pdf). Luettu: 3.6.2020.

Hakanen T., Myllyniemi S. & Salosuo M. (toim.) 2018a. Oikeus liikkua. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:2. Helsinki.

Hakanen, T., Myllyniemi, S. & Salasuo, M. (toim.) 2018b. Takuulla liikuntaa: Kyselytutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaa-ajasta. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 142. Luettavissa: [https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2019/06/Takuulla liikuntaa Verkkojulkaisu_020619.pdf](https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2019/06/Takuulla_liikuntaa_Verkkojulkaisu_020619.pdf) Luettu 21.5.2020

Hasanen, E. 2017. Nuorten omaehtoinen liikkuminen: arkeen sopivia, merkityksellisiä paasia. Liikunta ja tiede. 54, 6/17, 9–12.

Hautamäki, A. 2015. Kokonaistyöaika opettajan ammatillisen kasvun ja koulun kehittämisen keinona - Yleissivistävän koulutuksen opettajien työaikajärjestelmät Euroopassa. Sitran selvityksiä 85. Luettavissa: <https://media.sitra.fi/2017/02/27174749/Selvityksia85-2.pdf> Luettu: 10.6.2020

Heliskoski, J., Humala, H., Kopola, R., Tonteri, A. & Tykkyläinen, S. 2018. Vaikuttavuuden askelmerkit. Työkaluja ja esimerkkejä palveluntuottajille. Sitran selvityksiä 180. Luettavissa: <https://media.sitra.fi/2018/03/27105443/vaikuttavuuden-askelmerkit.pdf>. Luettu: 10.6.2020.

Itä-Suomen Yliopiston verkkosivut. Vaikuttavuuden talo. Osoitteessa: <https://sites.uef.fi/vaikuttavuuden-talo/>. Luettu: 14.9.2020.

Isoaho, K. & Summanen, A-M. 2019. Liikkuva koulu – ohjelman kärkihankekauden 2015–2018 ulkoinen arviointi. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:4. Luettavissa

<https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/08/Liikkuva-koulu-arviointi-2019-nettiversio.pdf> Luettu 17.6.2020

Itkonen, H., Lehtonen, K. & Aarresola, O. (toim.) 2018. Tutkimuskatsaus liikuntapoliittisen selonteon tausta-aineistoksi. Valtioneuvoston julkaisuja 2018:6. Luettavissa:

https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/Tutkimuskatsaus_liikuntapoliittiseen_selontekoon_2018.pdf

Kantola, I. 2003 (toim.). Harjoittelun ja työelämäprojektien benchmarking. Helsinki: Edita.

Kantomaa M., Syväoja H., Sneck S., Jaakkola T., Pyhättö K. & Tammelin T. 2018. Koulupäivän aikainen liikunta ja oppiminen. Tilannekatsaus tammikuu 2018. Opetushallitus 2018. Raportit ja selvitykset 2018:1. Luettavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/189075_koulupaivan_aikainen_liikunta_ja_oppiminen-2.pdf Luettu 7.6.2020.

Kari, J., Tammelin, T., Havas, E. & Pehkonen, J. 2018. Nuoruuden liikunta, koulutus ja työurat. Teoksessa Vasankari, T. & Kolu, P. (toimi.). Liikkumattomuuden lasku kasvaa – vähäisen fyysisen aktiivisuuden ja heikon fyysisen kunnon yhteiskunnalliset kustannukset, s. 28–45. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 31/2018. Valtioneuvoston kanslia. Luettavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160724/31-2018-Liikkumattomuuden%20lasku%20kasvaa.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 2.6.2020.

Kiilakoski, T., Pekkarinen, E. & Salasuo, M. 2020. Nuorisotutkimusseura. Näkökulma 53: Jääkaappimagneetteja tulen ja jään maassa – Islannin mallia etsimässä. Luettavissa: <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/nakokulma53>. Luettu: 30.5.2020.

Kokko, S. & Martin, L. (toim.) 2019. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa: LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1. Luettavissa: https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/VLN_LIITU-raportti_web-final-30.1.2019.pdf Luettu 29.5.2020

Koski, L. 2014. Hanketoiminnan ohjaus ja vaikuttavuus. Opetushallitus. Luettavissa: <https://docplayer.fi/41764892-Hanketoiminnan-ohjaus-ja-vaikuttavuus.html>. Luettu: 25.8.2020.

Krisjansson, A L., Mann, M J., Sigfusson, J., Thorisdottir, I E., Allegrante, J P. & Sigfúsdottir I D. 2019. Development and Guiding Principles of the Icelandic Model for Preventing Adolescent Substance Use. *Health Promotion Practise*. 2020. 21, s. 62-69. Luettavissa: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1524839919849032>. Luettu: 12.9.2020.

Krisjansson, A L., Mann, M J., Sigfusson, J., Thorisdottir, I E., Allegrante, J P. & Sigfúsdottir I D. 2019. Implementing the Icelandic Model for Preventing Adolescent Substance Use. *Health Promotion Practise*. 2020. 21, s. 70–79. Luettavissa: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1524839919849033>. Luettu: 14.11.2020.

Krisjansson, A L., Christa, L L., Mann, M J., Sigfusson, J., Soriano, H E., Thorisdottir, I E., Allegrante, J P. & Sigfúsdottir I D. 2020. Testing risk and protective factor assumptions in the Icelandic model of adolescent substance use prevention. *Health Education Research*. 2021.

Laki taiteen perusopetuksesta 633/1998

Laki vapaasta sivistystyöstä 1998/632

Lecklin, O. 2006. Laatu yrityksen menestystekijänä. Hämeenlinna: Karisto.

Lerner, R.M., Lerner, J.V., Lewin-Bizan, S., Bowers, E.P., Boyd M.J., Mueller, M.K. & Napolitano C.M. 2011. Positive Youth Development: Processes, Programs and Problematics. *Journal of Youth Development*, 6, 3, 40-64. Luettavissa: https://www.researchgate.net/publication/292780943_Positive_Youth_Development_Processes_Programs_and_Problematics Luettu 12.6.2020.

Liikuntalaki 390/2015

Mahoney, J.L., Larson, R.W., Eccles, J.R. & Lord, H. 2005. Organized activities as contexts of development. Teoksessa Mahoney, J.L., Larson, R.W. & Eccles, J.R. (toim.). Organized activities as contexts of development: Extracurricular Activities, After-School and community programs, s. 3-22. Lawrence Erlbaum Associates. Mahwah.

Mahoney, J.L., Harris, A.L. & Eccles, J.S. 2006. Organized Activity Participation, Positive Youth Development, and the Over-Scheduling Hypothesis. *Social Policy Report*, 20, 4, s. 3-31.

Mahoney, J.L., Vandell, D.L., Simpkins, S.D., & Zarret, N. 2009. Adolescents Out of School Activities. Teoksessa Lerner R.M. & Steinberg, L. (toim.). The Handbook of Adolescent Psychology: Contextual Influences on Adolescent, s. 228-269. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey. Luettavissa: https://www.researchgate.net/publication/229544696_Adolescent_Out-of-School_Activities Luettu 18.5.2020.

Marin 2019. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 2019. Luettavissa: <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma> Luettu 1.6.2020.

Metsäpelto, R.L., Pulkkinen, L. & Tolvanen, A. 2010. A school-based intervention program as a context for promoting socioemotional development in children. European Journal of Psychology of Education, 25, s. 381-398.

Metsäpelto, R.L. & Pulkkinen, L. 2012. Socioemotional Behavior and School Achievement in Relation to Extracurricular Activity Participation in Middle Childhood. Scandinavian Journal of Educational Research, 56, 2, s. 167-182.

Metsäpelto, R-L. & Pulkkinen, L. 2014. The benefits of extracurricular activities for socio-emotional behavior and school achievement in middle childhood: An overview of the research. Journal for Educational Research Online, 6, 3, s.10–33.

Ng, K., Rintala, P. & Saari A. 2016. Toimintakyvyn ja – rajoitteiden yhteyden liikunta-aktiivisuuteen ja paikallaanoloon. Teoksessa Kokko, S. & Merhtälä, A. (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa: LIITU – tutkimuksen tuloksia 2016, s.73-78. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4. Luettavissa: https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/LIITU_2016.pdf Luettu 27.5.2020

Nuorisolaki 1285/2016

Oberle, E., Ji, X.R., Guhn, M., Schonert-Reichl, K.A. & Gadermann, A.M. 2019a. Benefits of Extracurricular Participation in Early Adolescence: Associations with Peer Belonging and Mental Health. Journal of Youth and Adolescence, 48, s. 2255–2270.

Oberle, E., Ji, X.R., Magee, C., Guhn, M., Schonert-Reichl, K.A. & Gadermann, A.M. 2019b. Extracurricular activity profiles and wellbeing in middle childhood: A population-level study. PLoS ONE, 14, 7, s. 1-16.

Oberle, E., Ji, X.R., Kerai, S., Guhn, M., Schonert-Reichl, K.A. & Gadermann, A.M. 2020. Screen time and extracurricular activities as risk and protective factors for mental health in adolescence: A population-level study. *Preventive medicine* 141, s.1-7.

OKM 2016. Yhdenvertaiset mahdollisuudet harrastaa - painopisteenä harrastamisen hinta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:19. Luettavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75186/okm19.pdf> Luettu 31.5.2020.

OKM 2017a. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Koululaiskysely 2017. Luettavissa: <https://minedu.fi/lastenkulttuuri> Luettu 20.5.2020

OKM 2017b. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus mieleiseen harrastukseen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:19. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-465-8> Luettu 15.5.2020

OKM 2019. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Harrastamisen strategia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:7. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-621-8> Luettu: 2.1.2020

OKM 2020. Harrastamisen suomen malli. Luettavissa: <https://minedu.fi/suomen-malli> Luettu Luettu 25.11.2020

OKM 2021. Liikkumissuositus 7–17-vuotiaille lapsille ja nuorille. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:19. Luettavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162984/OKM_2021_19.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 9.4.2021.

Piche, G., Pagani, L. & Fitzpatrick, C. 2015. Associations Between Extracurricular Activity and Self-Regulation: A Longitudinal Study From 5 to 10 Years of Age. *American Journal of Health Promotion*, 30, 1, s. 32-40.

Piercy, K.L., Trojano, R.P., Ballard, R.M., Carlson, S.A, Fulton, J.E., Galluska, D.A., George, S.M. & Olson, R.D. 2018. The Physical Activity Guidelines for Americans. American Medical Association. Luettavissa: https://www.yellowbrickprogram.com/re-sources/pdf/jama_Piercy_2018_sc_180005.pdf Luettu 5.6.2020

Pulkkinen, L. & Launonen, L. 2005. Eheytetty koulupäivä - Lapsilähtöinen näkökulma koulupäivän uudistamiseen. Sitran julkaisusarja (sarja 275). Edita Publishing Oy. Helsinki.

Pulkkinen, L. & Metsäpelto, R.L. 2014. Kerhotoiminta tukee oppilaiden sosioemotionaalista kehitystä ja kouluasuoriutumista. NMI Bulletin 3/2014. Luettavissa: https://bulletin.nmi.fi/wp-content/uploads/2016/09/Pulkkinen-Metsapelto_3_2014.pdf Luettu 27.5.2020

Pulkkinen, L. 2015. Innostava koulupäivä: Ehdotus joustavan koulupäivän rakenteen vakiinnuttamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:6. Luettavissa <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75195/tr06.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 17.5.2020

Siekinen, K., Tammelin, T. Aira, A., Turpeinen, S. & Laine, K. 2019. Vähän liikkuva nuori yläkoulussa. LIKES- tutkimuskeskus. Jyväskylä. Luettavissa: <https://www.liikkuva-koulu.fi/materiaalit/tutkimustiivistelmat> Luettu 17.6.2020.

Sigfúsdóttir, I D., Thorlindsson, T., Kristjánsson, A L., Roe, K M. & Allengrate, J P. Substance use prevention for adolescents: the Icelandic Model. 2008. Health Promotion International. 24, s. 16-25.

Sigfúsdóttir, I D., Soriano, H E., Mann, M J. & Kristjánsson, A L. 2019. Prevention is possible: A brief history of the origin and dissemination of the Icelandic Prevention Model. Health Promotion Practise. 2020. 21, s. 58-61. Luettavissa: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1524839919886314>. Luettu: 25.11.2020.

Silvennoinen-Nuora, L. 2010. Vaikuttavuuden arviointi hoitoketjussa. Mikä mahdollistaa vaikuttavuuden ja vaikuttavuuden arvioinnin. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.

Simpkins, S.D., Fredricks, J.A., Davis-Kean, P.E. & Eccles, J.S. 2006. Healthy Mind, Healthy Habits: The Influence of Activity Involvement in Middle Childhood. Teoksessa (toim.). Huston A.C. & Ripke M.N. Ripke. Cambridge studies in social and emotional development. Developmental contexts in middle childhood: Bridges to adolescence and adulthood, s. 283-302. Cambridge University Press. New York.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Kouluerveyskysely 2017 & 2019. Osoitteessa: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluerveyskysely/kouluerveyskyselyn-tulokset>.

THL 2018. Syrjäytyminen ja syrjäytymisen riskitekijät. Luettavissa: https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjaytyminen/syrjaytyminen-ja-syrjaytymisen-riskitekijät Luettu 24.5.2020

Tykkyläinen, S. 15.6.2020. Tutkija/konsultti/asiantuntija. Vaikuttava Yritys Oy. Koulutus-työpaja. Vesilahti.

Tykkyläinen, S. 15.9.2020. Tutkija/konsultti/asiantuntija. Vaikuttava Yritys Oy. Koulutus-työpaja. Vesilahti.

Upadyaya, K. & Salmela-Aro, K. 2013. Development of School Engagement In Association With Academic Success and Well Being in Varying Social Contexts: A Review of Empirical Research. *European Psychologist*, 18, 2, 136-147.

Valtion liikuntaneuvosto 2017. Selvitys valtionhallinnon toimenpiteistä lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseksi. Owl Group Oy. Valtion liikuntaneuvoston julkaisu 2018:1. Luettavissa: https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/LNH_raportti_2501.pdf Luettu 21.5.2020

Vandell, D.L., Larson, R.W., Mahoney, J.L. & Watts, T.W. 2015. Children's Organized Activities. Teoksessa Lerner R.M., Bornstein, M.H. & Leventhal, T. (toim.). *Handbook of Child Psychology and Development Science: Ecological Settings and Processes*, s. 1-40. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey. Luettavissa: https://www.academia.edu/22302887/Childrens_Organized_Activities Luettu 21.5.2020

Vanttaja, M., Tähtinen, J., Zacheus, T. & Koski, P. 2017. Liikkumattomuuden jäljillä: Pitkittäistutkimus vähän liikuntaa harrastavien nuorten liikuntasuhteesta ja liikunta-aktiivisuuden muutoksista. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisu 115. Helsinki. Luettavissa: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/liikkumattomuuden_jaljilla_verkko.pdf Luettu 9.6.2020

Vesilahden kunta 2020. Vesilahden kunnan kuntastrategia. Luettavissa: <https://www.vesilahti.fi/kunta-ja-hallinto/kuntastrategia/vesilahden-kuntastrategia-2030/>. Luettu: 25.5.2020.

WHO 2010. Global Recommendations on Physical Activity for Health. World Health Organisation. Geneva, Switzerland. Luettavissa https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK305057/pdf/Bookshelf_NBK305057.pdf Luettu 20.5.2020

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014

YK:n lapsen oikeuksien komitea. Yleiskommentti nro 17, kohta 9. 2013. Luettavissa: https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_17_jul-kaisu.pdf/bf699437-e1c6-3233-a87d-f8cebee2f28a/CRC_C_GC_17_jul-kaisu.pdf?t=1465381255000. Luettu: 16.8.2020.

YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista 20.11.1989. Artikla 31. Luettavissa: https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf. Luettu: 3.3.2021.

YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista 20.11.1989. Artikla 17. Luettavissa: https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf. Luettu: 3.3.2021.

Liitteet

Liite 1. Esimerkkipoimintoja vaikuttavuuden todentamiseen käytetyistä kyselyistä.

Kuvakaappaus harrastuksiin osallistuvien pienimpien lasten kyselystä, jolla selvitetään toiminnan laatua ja vaikuttavuutta.

Onko ryhmässä ollut hauskaa?

Onko sinulla harrastusryhmässä kavereita?

Kuvakaappaus lasten ja nuorten vanhemmille lähetettävästä kyselystä, jolla selvitetään harrastustoiminnan vaikuttavuutta.

7. Harrastustoiminnan vaikutukset. Arvioikaa kuinka hyvin seuraavat väittämät Vesilahden kunnan järjestämän lasten ja nuorten harrastustoiminnan vaikutuksista pitävät paikkansa teidän lapsenne kohdalla. *

	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Yksin vietetty aika koulupäivän jälkeen vähenee	☐	☐	☐	☐	☐
Itseluottamus on parantunut	☐	☐	☐	☐	☐
Koulussa viihtyminen on parantunut	☐	☐	☐	☐	☐
Positiivinen vaikutus mielialaan	☐	☐	☐	☐	☐

Kuvakaappaus ohjaajien toteuttaman havainnointilomakkeen kysymyksistä.

- Havainnoi syyskauden aikana, kuinka moni ryhmässä aloittanut tippuu matkan varrella pois?

- Havainnoi syyskauden aikana, kuinka monta uutta harrastajaa on tullut toimintaan mukaan?

- Kirjaa syyskauden ajalta 1-2 tapauskuvausta erityisistä onnistumisista harrastusryhmissäsi